

Danmark i den kolde krig

En kommentar til DIIS udredning

Michael H. Clemmesen

Brigadegeneral, cand. phil.

Forsvarsakademiet, Institut for Militærhistorie

Danmark i Den Kolde Krig¹

Kommentators forord	4
Generelle indledende bemærkninger	6
Danmark og den kolde krig	8
Nu er det imidlertid slut	9
Kommissoriets første opgave:	12
En grundlæggende analyse af trusselsdelene	12
Ad A 'strategi':	12
Ad B 'strategi':	12
Ad C 'militære trussel':	13
Ad D 'de øvrige Warszawapagtlande':	13
Ad E 'vurdering':	13
Ad F 'kvantitative og kvalitative':	14
Ad G 'Vesteuropa':	14
Ad H 'truslen mod dansk territorium':	15
Ad I 'overordnede sovjetiske overvejelser vedrørende opbygning og anvendelse af nukleare styrker':	15
Form og periodeinddeling	17
Kilderne til trusselsafsnittene	18
De Østlige skriftlige kilder	19
Generelt:	19
Stabsøvelser - primært polske:	19
DDR øvelser, specielt fra 1980ernes indledning hvor de er nøglekilderne til forståelsen af truslen mod Danmark:	19
DDR efterretninger om NATO-styrker, derunder danske:	20
Referaterne fra Warszawapagtens ministerrådsmøder	20
Vestlige skriftlige kilder	20
Mundtlige kilder – fra begge sider	20
Litteratur om 'truslen'	20
Betydelig mængde litteratur om 'rammen'	20
Det sovjetiske militær	23
Den strategiske offensiv og truslen	31
Situationen omkring Østersøområdet	38
Generelt	38
Situationen i Vesteuropa som forudsætning	39
Sverige	40
Situationen i luften som forudsætning for operationer i og om Østersøen	41
Situationen på den jyske halvø	45

---

¹ Motivet med det danske flag og amerikanske og sovjetiske symboler er en rekonstruktion af DIIS-udredningens første forslag til omslagsillustration

Sølandsætninger på Den Sjællandske Øgruppe	48
Vurderingen af USA's politik	51
Konklusion	53
Generelt	53
Slutnoter om fodnoterne	55
Vejen videre	57
Tillæg I: Ubådskrænkelserne af svensk territorialfarvand i 1980erne	59
Forord	59
Generelt	61
'U137' oktober 1981	63
Hårsfjärden oktober 1982	66
Den danske 'ende' - neddykket passage gennem stræderne	73
Tunander i 'konspirationshistorisk sammenhæng'	74
Kommentators personlige observationer	76
Tillæg II: Kommentators kontakter blandt baltiske ex-sovjetofficerer	79
Tillæg III: Litteraturliste – værker på engelsk (og et tysk) om sovjetisk struktur og doktrinudvikling	81
Tillæg IV: Relevante dele af kommentators tjenesteforløb	82

Kommentators forord

Man kan betragte den kolde krigs historie på forskellige måder. Den kan for det første ses som nyttigt stenbrud af materiale mod de politiske modstandere, der - set i retrospekt - optrådte unationalt, uhæderligt eller tåbeligt. Den kan for det andet ses som *både* irrelevant for den anderledes, ny verden, vi nu lever i, en verden, der præges af globaliseringens forskellige virkninger og som et trauma, vi snarest bør lægge bag os. En kombination af disse to holdninger har præget udredningens kommissorium og modtagelse.

Endelig kan man, som kommentator, opfatte den kolde krig som en afgørende del af verdens og herunder Europas historie. Det er en periode, der formede de generationer, der vil være meningsdannere og beslutningstagere i det næste par årtier. Et fuldstændigt billede af periodens historie kan også give os et anvendeligt indblik i problemer, der også vil præge vor fremtid. Et sådant problem er, hvordan man kan forsøge at håndtere de politiske og militære virkninger af den fortsatte eksistens af kernevåben og andre masseødelæggelsesvåben. Det er også skadeligt at ignorere perioder og traumatiske begivenheder, blot fordi de nu er slut. Vi kan omkring os se virkningerne af at søge henholdsvis afvise erkendelse og accept af fortidens realiteter: Et positivt eksempel i Tysklands transformation efter at have set sin fortid i øjnene. Negative eksempler i de fortsat myteafhængige Tyrkiet og Rusland.

DIIS udredning er et godt første skridt på vejen. Den er et 'redeligt'² indledende forsøg, der desværre ikke skabte det rimeligt autoritative grundlag, som historikere derefter kunne arbejde videre på. Udredningen er redelig ved bevidst at stræbe mod ikke at fremdrage aktuelt anvendelig indenrigspolitisk ammunition fra 1980erne. Redelighed er imidlertid ikke nok, kvalitet og grundighed er også nødvendig. Udredningens kvalitet og grundigheden i er - mildest talt - ujævn. Det er derfor nødvendigt for det videre forskningsarbejde at kombinere forsøget på at hente mest mulig inspiration og information fra udredningen med en indsats for at kompensere for samme udrednings mangler.

Udviklingen af denne kommentar blevet inspireret af den serie af møder og fora, hvor dens forskellige emner er blevet præsenteret, samt af DIIS første replik.³

---

² Den betegnelse, som DIIS bestyrelsesformand, professor Georg Sørensen anvender i en kronik i Jyllandsposten 26 10 2005 'Den redelige udredning og debatten om den kolde krig'.

³ Kommentar med udgangspunkt i afsnit om truslen i 'Danmark under den kolde krig. Den sikkerhedspolitiske situation 1945-1991'. Dansk Institut for Internationale Studier. København 2005. Kommentaren er en udbygning af 'Den Kolde Krigs i Skabsrevisionistisk lys?', som 31. august 2005 blev offentliggjort på www.forsvaret.dk/FAK ved en pressekonference, der brutalt klart skulle fremlægge udredningens allerede på det tidspunkt erkendte svage sider. Den igen var

Forberedelsen af indlæg, mødernes diskussioner og efterfølgende refleksioner over forløbet - alt førte til supplerende studier fulgt af justeringer kommentarens tekst.⁴

---

en udvidet udgave af 'Som set gennem tunnelen fra november 1983', Militært Tidsskrift 3/2005. Denne version af kommentaren indeholder og en stillingtagen til bemærkningerne i 'DIIS's svar på kritik af udredningen om "Danmark under den kolde krig" ved Konference i Selskabet for Samtidshistorisk Forskning, København, 16. september 2005'

⁴ Dette gælder frokostmødet i CEPOS 14. september, konferencen i Selskabet for Samtidshistorisk Forskning 16. september, mødet i Dansk Udenrigspolitisk Selstab 22. september, indlægget på Esbjerg Højskole 14. oktober, indlægget i 'Politiske Adfærdsstudier (PAS)'-gruppen 24. oktober, samtaler i Stockholm 27. og 28. oktober og forelæsningen for Kungl Krigsvetenskapsakademien og Örlogsmannaselskapet 27. oktober samt den indirekte polemik med Dr. Frede P. Jensen via Dansk Militærhistorisk Kommission.

Generelle indledende bemærkninger

Dette er en kommentar til DIIS-udredningen⁵ med udgangspunkt i værkets afsnit om truslen mod Danmark under den kolde krig. Udredningen anvender knap en tredjedel af siderne i de tre udredningsbind, i alt ca. 650 sider, på den første del af kommissoriet, der vedrører truslen. På disse sider beskrives og vurderes ikke alene den snævre militære trussel mod Danmark, men også den militære efterretningstrussel og - meget sporadisk - inddrages det danske forsvar i behandlingen. Omkring 100 af disse sider beskriver den internationale kontekst bredt, i Europa og i Østersøområdet⁶.

Kommentaren er en analyse og en kritik af disse 650 sider og deres forhold til den relevante første del af det stillede kommissorium. Det skal understreges, at kritikken er rettet mod *kvaliteten* af udredningens trusselsanalyse og *ikke den kvantitative vægtning* af emnet i den samlede udredning.

De resterende to tredjedele - i alt ca. 1250 sider, anvendes til resten af kommissoriet, udredningens teoretiske ramme og periodekonklusioner. DIIS-holdet analyserer og vurderer den danske indenrigspolitiske reaktion på Den Kolde Krigs udfordringer, herunder de sovjetiske og amerikanske forsøg på at påvirke landets politik. Heraf er det især de små 400 sider, der dokumenterer og vurderer efterretningsindsatsen mod Danmark, der fremlægger værdifuldt nyt. Resten er på mange måder lig de relevante beskrivelser og analyser i bind 5 og 6 af Dansk Udenrigspolitisk Historie - bortset fra, at Forsvarets rolle i sikkerhedspolitikken er noget mere synlig i dette værk.

Før analysen af de omtalte 650 sider, der er kommentarens fokus, er det hensigtsmæssigt at identificere to sandsynlige årsager til nogle af de mangler, som senere bliver fremdraget:

For det første er det danske forsvar næsten usynligt i udredningen. Det er ret sigende, at den eneste reference til overvejelser om dansk forsvar, der kan findes i udredningens litteraturliste, er '*Betænkning afgivet af kommission til undersøgelse og overvejelse af forsvaret fremtidige ordning til regering og rigsdag, København 1922.*' Udredningens behandling af forsvaret er dermed helt i tråd med i den symbolske, subjektive placering, organisationen havde i sikkerhedspolitikken. Og må således ses som endnu et udtryk for det syn på

---

⁵ *Danmark under den kolde krig. Den sikkerhedspolitiske situation 1945-1991.* Dansk Institut for Internationale Studier. København 2005

⁶ Bind I: Totalt 32 sider, Bind II: Totalt 44 sider, Bind III: 24 sider

dansk Forsvars rolle og muligheder, der har domineret den danske akademiske elite i den tyvende århundrede.⁷

For det andet den helt marginale placering sikkerhedspolitikken efter 1945 har haft i dansk samtidshistorisk forskning indtil nu⁸. Da udredningsarbejdet blev gennemført, fandtes endnu ikke det for arbejdet nødvendige miljø med et rimeligt antal internationalt anerkendte samtidshistorikere, der i en længere årrække havde fulgt den internationale koldkrigsforskning og bidraget med egne resultater⁹.

Udredningen er givet på DIIS bestyrelses vegne, og den nedsatte da også en 'Følgegruppe' for at kunne leve op til sit ansvar. Men ingen i bestyrelsen havde en sikkerhedspolitisk viden fra egen forskning, så de kunne hjælpe forskerne med at afprøve teser og konklusioner, så selvom udredningen formelt blev afgivet på bestyrelsens vegne, kunne dette ansvar netop kun blive formelt. Formentlig på grund af de ledende forskeres forankring i den lukkede danske udredningskultur fik ingen åbenbart den idé at søge ekstern støtte til at bedømme og kommentere teser og konklusioner.

---

⁷ For en mere omfattende fremlæggelse af idéen, se kronikken 'Den kolde krig i radikal optik', Berlingske Tidende, 13 SEP 2005.

⁸ Til en vis grad til forskel fra den statsvidenskabelige forskningsindsats. Selv dansk koldkrigshistoriske 'nestor', Nikolaj Petersen, har været knyttet til et 'Institut for Statskundskab' i alle de år, han leverede sin internationalt anerkendte forskning.

⁹ Reelt fandtes kun to samtidshistorikere med et bredt sikkerhedspolitisk fokus: Poul Villaume og netop Nikolaj Petersen, der begge i perioden måtte koncentrere sig om arbejdet med at færdiggøre deres bind af Dansk Udenrigspolitikks Historie.

Danmark og den kolde krig

I find it increasingly difficult, given what we know now, to imagine the Soviet Union or the Cold War without Stalin ... He built a *system* sufficiently durable to survive not only his own demise but his successors' fitful and half-hearted efforts at "de-Stalinization"¹⁰

Den grundlæggende årsag til konfrontationen mellem Øst og Vest fra 1947 til 1989 var tilstedeværelsen af en totalitær supermagt med et utopisk revolutionært projekt i centrale dele af Europa. Stalins rolle heri kan ikke overvurderes.

Modsætningsforholdet mellem USA og europæerne på den ene side og Sovjetunionen på den anden havde ganske vist rødder i Oktoberrevolutionen. Men skiftet fra 2. Verdenskrigs alliance mod Tyskland fra 1941-45 til fornyet konfrontation var *direkte udløst* af den sovjetiske fremfærd fra sejren i maj 1945 og de følgende tre år. USA demobiliserede militært og forstærkede rollen som økonomisk supermagt. Det nedslidte Britiske Imperium gik hurtigt i afvikling. Men Sovjetunionen koloniserede både politisk, økonomisk, kulturelt og militært de erobrede og nu besatte områder i Baltikum og Centraleuropa og nedkæmpede al modstand med statsterror og deportationer. I Vesten var det ikke mindst smerteligt, hvorledes verdenskrigens østeuropæiske allierede, først Polen og senere Tjekkoslaviet, Hitlers første ofre, nok engang mistede deres selvstændighed til et totalitært tyranni. De to landes skæbne undergravede enhver tillid til Stalins hensigter.

Herefter blev konfrontationen næret af et samspil af frygt, accelereret våbenteknologisk udvikling, usikkerhed og misforståelser med hensyn til denne udviklings motiver og karakter¹¹, dumhed og svigtende civilcourage samt risikable ambitioner på *begge sider*. Samspillet placerede i perioder verden på randen af undergang. Begge sider var ansvarlige for, at de alvorlige kriser opstod, og for, at de ikke endte i krig. Men begge siders ansvar gør ikke, at modstanderne var eller skal bedømmes ens.

Når denne kommentars titel er 'Danmark i den kolde krig' er det for at erindre om, at landet valgte at deltage på den ene side. Den Kolde Krig var mere end blot en ydre ramme for landets politik, om end erkendelsen heraf oftest har været træg. Ikke mindst begivenhederne i Prag i foråret 1948 fik selv det officielle Danmark til at erkende, at de liberale demokratier nok havde brug for lidt beskyttelse. Valget af side og fremmed beskyttelse var dog altid iblandet kraftig tvivl, som beskrevet i DIIS-udredningen. Udredningens behandling af truslen i periodens sidste årti illustrerer imidlertid også, at tvivlen fortsat er levende.

¹⁰ Udtrykt af en af Den Kolde Krigs mest fremtrædende historikere John Lewis Gaddis i 'We now know. Rethinking Cold War History'. Oxford 1997, s. 293.

¹¹ For et første indtryk af de sandsynlige misforståelser se William Burr 'Soviet Cold War Military Strategy: Using Declassified History' fra 'Bulletin. Cold War International History Project' Issue 4, Fall 1994, s. 1, 9-13.

Nu er det imidlertid slut

There was no military defeat or economic crash; but there was a collapse of legitimacy. The people of one Cold War empire suddenly realized that its emperors had no clothes on. As in the classic tale, though, that insight resulted from a shift in how people thought, not from any change in what they saw.¹²

That raises the question of why Washington's empire ... generated so much less friction than Moscow's. ... One answer may be that *many people then saw the Cold War as a contest of good versus evil, even if historians since have rarely done so.*¹³

Vytautas Landsbergis: there was no thaw ... 'the refrigerator finally broke down'¹⁴

Oleg Grinevsky (OG): '...Everything depended upon ingenuity and intellect'
Marina Kalashnikova (MK): 'Like for example deleting the concept of a preventive blow to NATO from the Soviet doctrine'

OG: 'Officially the Soviet Union always said that it would not be the first one to use its nuclear weapons. However, in reality things were different. At the maneuvers (for example West-83) they war-gamed delivering a preventive blow to the NATO countries in case authentic information on the preparation of a nuclear attack was received. What "authentic information" meant, was not specified anywhere. I do not know when exactly the concept of the first blow was dropped but it did hold out until 1987. If I am not mistaken, they gave it up when Dmitry Yazov was appointed the Defense Minister. However, materials on this subject have not been published yet so it is difficult to speak about it in detail.'

MK: 'Did the Americans plan something similar?'

OG: 'No. According to their plans, the troops of the Warsaw Treaty were to advance 100 km inland on NATO's territory before they were allowed to use nuclear weapons.'¹⁵

Sovjetunionen brød som bekendt sammen. Det skete dels under presset fra den massive oprustning fra midten af 1960'erne, der accelererede forfaldet. Men først og fremmest var årsagen udviklingen i Sovjetledelsen i samme periode; fra tro på og arbejde for utopien - nu med mindre terror - til deres endelige demoralisering. Indtil 1985 var sovjetlederne en stadig ældre gruppe bureaukrater – brutale, men forsigtige, med tusinders blod på hænderne fra deres indsats indtil 1953 – involveret i et kynisk mummiespil om magt og privilegier for sig selv og klienterne i systemet.

Den enkelte sovjetborgers samspil med det offentlige blev fra det laveste niveau på arbejdspladsen til unionsniveauet præget af sammenbruddet af solidaritet og evnen til at have og vise tillid til sine medmennesker. Langt ind i privatsfæren ramte af samfundets forfald hårdt, med svigtende vareforsyninger og russisk vodkabaseret macho. Ud over i kernefamilien og i forholdet til enkelte andre personer var enhver menneskelig relation præget af korrupsion, nepotisme, mafia-lignende klientforhold - *og af behovet for og forventningen om løgner.*

¹² John Lewis Gaddis 'We now know. Rethinking Cold War History'. Oxford 1997, s. 283.

¹³ John Lewis Gaddis, s. 286.

¹⁴ Citeret i Janusz Bugajski: 'Cold Peace. Russia's New Imperialism.' Newport (Conn) 2004, s. 4.

¹⁵ Documents/Kommersant Vlast, 12 03 2005 interview med Oleg Grinevsky, i 1980'erne en ledende figur i nedrustningsforhandlingerne med Vesten.

Dette gennemrådnende samfund blev opretholdt i en overbevæbnet belejringstilstand. Den massive ressourceanvendelse på de væbnede styrker udsatte forfaldet her. Men fra midten af 1980'erne, hvor operationerne i Afghanistan var blevet demoraliserende og udsigtsløs rutine, begyndte også hæren at tage karakter af det samfund, den kom fra¹⁶. Udredningen anerkender regimets umenneskelige, brutale og diktatoriske karakter, men formår ikke at inddrage konsekvenserne heraf i sin beskrivelse og analyse.

Vi kender nogenlunde og kan normalt forstå det politiske spil i Vesten på begge sider af Atlanten under den langvarige konfrontation - og vi kan analysere dette spils forløb kritisk. Det gør DIIS-udredningen i nogen grad.

En kvalificeret behandling af Den Kolde Krig indebærer imidlertid, at man også forstår og tager sit udgangspunkt i den fundamentalt anderledes situation i Øst. *I Øst* fandtes ikke et pres fra en fri presse. *I Øst* var akademikere, der ernærede sig godt ved kritisk analyse, en umulighed. På alle ikke-naturvidenskabelige felter fandt akademisk arbejde sted i 'sandhedens' rammer, en sandhed, som man lærte udenad fra folkeskolen. *I Øst* fandtes ikke en politisk opposition og et uafhængigt retssystem, som kunne udnytte pressens og forskeres resultater til at drage magthavere og håndlangere til ansvar. Dette giver afgørende afvigende vilkår for at tage, anfægte og implementere beslutninger. Det syntes DIIS-forskerholdet ikke at se konsekvenserne af. Man har undladt at inddrage denne helt grundlæggende forskel mellem de to siders vilkår systematisk i analysen. Det er uklart hvorfor.

Man kunne have vurderet, at den stillede opgave var uløselig med de stillede ressourcer, under de vilkår, forskerne måtte arbejde, herunder ikke mindst den begrænsede adgang til nøglekilder i Øst og Vest. Det er på trods af problemerne lykkedes at levere et afgørende nyt fundament for senere forskning i Den Kolde Krigs historie i Danmark og resten af det vestlige Østersø-område. Det sker ikke mindst ved at samle og præsentere ny dokumentation af den konkrete operative planlægning og efterretningsvirksomheden rettet mod Danmark. Her imponerer arbejdet og kommer til at være referenceværk i de næste mange år.

Men ressource- og kildebegrænsningerne har haft en særdeles negativ indflydelse på evnen til at anvende de refererede kilder på forsvarlig måde. Værkets trussels- og ydre kontekstafsnit har samtidig meget væsentlige mangler og fremtræder både på grund af disse mangler og på grund af sit fokus så meget som et revisionistisk partsindlæg, at det på ingen måde giver et dækkende og troværdigt billede af perioden. Forskerholdet synes at være blevet afgørende påvirket af den revisionistiske hypotese, at amerikansk politik under præsidenterne Carter og Reagan i november 1983 endte med at fremprovokere

---

¹⁶ Kommentators egne observationer fra mere end 10 år i post-sovjetiske samfund. Det vil tage mere end en generation yderligere, før de sidste ødelæggende virkninger på mennesker og samfund er forsvundet.

en sovjetisk tro på muligheden af et kernevåbenangreb under dække af NATO-procedureøvelsen Able Archer¹⁷. Man konkluderer, at Vesten skabte unødige risici ved en aktivistisk, uprovokeret aggressiv optræden. Denne tolkning fastlåser behandlingen af alt, hvad der skete både før og efter. Begivenhederne i de år har åbenbart medvirket til at give forskerne en generel skepsis overfor vestlige handlinger og trusselsopfattelser.

Det er ikke i sig selv problematisk, at udredningen har anvendt en revisionistisk tilgang som sit historiografiske udgangspunkt for behandlingen af delperioden. Læseren må imidlertid forvente, at den således styrende optik dels fremlægges og begrundes i indledningen – dels at alternative tolkninger fremlægges og diskuteres, hvor det er relevant i løbet af værket. Fordi det ikke er sket, undergraves troværdigheden af udredningens konklusioner på dette område.

---

¹⁷ Andre kommentarer stiller spørgsmålstegn ved, hvor alvorlig krisen var, når KGB ikke orienterede Politbureauet. Forøgelse af beredskabet ved NATOs procedureøvelser var en del af normalbilledet. Her konstateres blot, at forskerne ser den som beviset på den farlige karakter af den amerikanske politik, og derefter lader deres tolkning af hele Den Kolde Krigs begivenheder dominere af denne opfattelse.

Kommissoriets første opgave:

En grundlæggende analyse af trusselsdelene

'DUPI's/DIIS undersøgelse skal belyse den **sikkerhedspolitiske strategi (A, B)** og **den militære trussel (C)** fra Sovjetunionen og de **øvrige Warszawapagtlande (D)** mod Danmark og **det øvrige Vesteuropa (G)**, herunder navnlig de øvrige europæiske NATO-lande.

Udredningen bør indeholde en beskrivelse og **vurdering (E)** af den **kvantitative og kvalitative (F)** konventionelle styrkeopbygning i Sovjetunionen og andre Warszawapagtlande over perioden med særligt henblik på at beskrive truslen i form af et angreb på **Vesteuropa (G)** og i forbindelse hermed **truslen mod dansk territorium (H)**. Den sovjetiske udvikling og deployering af nukleare våben og andre masseødelæggelsesvåben og disses fremføringmidler bør endvidere beskrives, ligesom sovjetiske kendte doktriner for anvendelse af våben, samt de overordnede sovjetiske overvejelser vedrørende **opbygning og anvendelse af nukleare styrker (I)** bør beskrives.¹⁸

Her vil kun blive skitseret den indledningsvise rene tekstanalyse, der normalt ville blive suppleret af en analyse af den politiske hensigt med arbejdet på grundlag af andre udsagn, policy og kilder.

Ad A 'strategi': Strategi kan analytisk mest hensigtsmæssigt defineres som *den 'bro', der skal forbinde politik/beslutningstagerne og de militære styrker*¹⁹.

For at dække området, så det kan virke som basis for den videre behandling af opgaven, er det nødvendigt med en analyse af alle tre elementer:

- * Beslutningstagergrupperne i de forskellige perioder
- * 'Broen' dvs. karakteren af de civil-militære relationer i perioderne
- * Karakteren af de væbnede styrker i de tre perioder

Denne analyse savnes i udredningen.

Ad B 'strategi': Hvad var militærstrategien reelt i perioderne og hvad var dens særegne russisk-sovjetiske rødder? For at forstå udviklingen i den sovjetiske militærstrategi er det nødvendigt at modstille den USA's/NATOs strategi samt fastlægge begge siders opfattelse af de problemer/ udfordringer, som modpartens valg og udvikling giver for egen strategis succes. Forløbet af den kolde krig kan betragtes som en grov 'dialog' mellem USA og Sovjetunionen. Dette forløb tog karakter af en aktion-reaktion med grove misforståelser og fejlvurderinger på begge sider. En reaktion startede næsten altid, før beslutningstagerne kunne være rimelig sikre på motiverne bag modpartens aktion. Man turde ikke afvente klarhed. Dvs. at cykler med aktion-reaktion kunne forløbe parallelt, med dynamisk virkning på hinanden. Hovedforløbet i den form og dybde, det kendes nu, skal fremlægges som en forståelsesramme for den kolde krig.

¹⁸ I. s. 15. Fremhævninger er kommentators

¹⁹ Se bl.a. Colin Gray: 'Modern Strategy' Oxford 1999.

Det skal i øvrigt understreges, at man skal se betragtningsmåderne 'traditionalistisk' og 'revisionistisk' som forskellige rammer for forståelse af dele af den kolde krig. Af og til er den ene, af og til den anden optik relevant. Det ligger i konfrontationens karakter. Der er ikke tale om derogativer. Men hvis man konkluderer – som udredningen gør for 1980ernes første halvdel - at USA er den dynamiske udfarende kraft, og Sovjetunionen blot reagerer, betragter man den revisionistiske optik som mest relevant. Så hvorfor skriver man det så ikke?

Ad C 'militære trussel': Det vil være nødvendigt med en bred behandling af de militære trusler. Herunder både muligheder (bl.a. kombinationen af faktiske styrker og geografiske vilkår), hensigter og 'tilbøjeligheder', baseret på organisationskultur, doktrin, planer, øvelser og praktiske krigsforberedelser.

Af hensyn til en åben analyse er det hensigtsmæssigt med en bred og åben arbejdsdefinition af den militære trussel, f.eks. *'det sikkerhedsproblem, som udgøres af modpartens militære styrker og deres doktrin' - altså ikke kun det sikkerhedsproblem som ville udgøres af en aggressiv hensigt.*

Det brede sovjetiske begreb 'styrkekorrelation' havde i øvrigt været en optimal ramme for en dækkende analyse og vurdering af truslen, fordi det i modsætning til det vestlige begreb 'styrkebalance' eksplicit omfattede alle relevante ikke-militære elementer, herunder ikke mindst det økonomisk potentiale. Et resumé af karakteren af USAs og Sovjetunionens 'dialog' må være en central del af den indledningsvise ydre'ramme' for hver periode - men var det ikke.

Ad D 'de øvrige Warszawapagtlande': På grund af deres placering som lande med operative opgaver i Danmark vil det være nødvendigt ikke alene med en analyse af hvert enkelt land som beskrevet under **A** for Sovjetunionen. Det er også nødvendigt at opnå en helt klar forståelse for, i hvilken udstrækning de militære styrker reelt refererede til deres egne ledere, og i hvilken udstrækning direkte til den sovjetiske generalstab. Herunder er det af hensyn til kildekritikken væsentligt, at man sikrer sig til størst mulig indsigt i:

* De væbnede styrkers og efterretningsorganisationerne formelle og reelle placering og rolle i DDR og Polen.

* Hvordan de pågældende lande dels blev opfattet i Sovjetunionen, dels selv opfattede deres forhold til Sovjetunionen.

* Warszawapagtens rolle og muligheder i de forskellige perioder.

En sådan analyse savnes i udredningen

Ad E 'vurdering': I Dansk Etymologisk Ordbog betyder 'at vurdere' blot at 'bestemme værdien af noget. I den herhjemme bredt anvendte Blooms taksonomi er at 'kunne vurdere' klassificeret som det sjette, højeste niveau for viden og intellektuelle færdigheder. Man skal kunne bedømme et givet materiale

ud fra både interne og eksterne kriterier²⁰. Indenfor en akademisk stringent anvendelse af begrebet 'vurdering' er det indlysende, at en kvalificeret vurdering af styrkeopbygning kræver bl.a. militær ekspertise og militært analytisk bidrag. Det er nødvendigt for at bedømme kilder ud fra både interne og eksterne kriterier.

Dette er i kommentators verden defineret som, at man 'ved en kombination af kendskab, forståelse, anvendelse, analyse og syntese (skal) kunne foretage en afvejning af diverse opfattelser og på baggrund heraf træffe afgørelse'.²¹ Størst mulig tværfaglig bredde må søges.

Dette skete ikke i udredningsarbejdet. Vurderinger finder sted, men uden solidt fagligt fundament. Det er væsentlig igen at understrege, at behandlingen af truslen ikke skulle være givet mere plads i udredningen. Vurderingerne skulle blot gives et solidt grundlag.

Ad F 'kvantitative og kvalitative': Militære enheders slagkraft, kvalitet og 'combat readiness' er meget vanskelige at fastlægge under selve konfrontationen. Det er derimod muligt efter denne er afsluttet, fordi man har adgang til både skriftlige kilder og vidner.

Enhedens anvendelighed afhænger af, om enheden har den til opgaven optimale blanding af materiel, om dette materiel bliver godt vedligeholdt, om mandskabet samt dets førere og chefer er et veluddannet, samarbejdet, solidarisk team samt af, om det fysiske og mentale beredskab til krig bliver opretholdt. Det er hensigtsmæssigt at anvende ramme og metodik fra Forvarets systematiske forsøg for at løse en næsten tilsvarende opgave ved slutningen af Den Kolde Krigs²².

Nu er det muligt at skaffe sig klarhed gennem professionelles interviews med kolleger fra den tidligere modpart.

Udredningen forsøger næsten ikke.

Ad G 'Vesteuropa': Dette nødvendiggør en behandling af situationen i Sovjetunionens vestlige krigs-'teater' og på NATOs side den daværende Centralregion plus BALTAP-området. Opgaven er væsentlig, for det er behandlingen af det samlede område, der skaber rammen for forståelsen af Danmarks situation.

---

²⁰ Benjamin S. Bloom: 'Taxonomy of Educational Objectives: The Classification of Educational Goals', London 1969

²¹ Bl. a. medtaget i 'Grundbog. Ledelse og Uddannelse', FKO 1998.

²² Se Bilag 3 'Notat vedrørende styrkeforholdet mellem NATO og Warszawapagten samt den fremtidige udvikling heri.' til 'Forsvaret i 90'erne - Beretning fra Forsvarskommissionen af 1988' København 1989. Kommentator ved medlem af kommissionen.

Det er sandsynligvis vanskeligt, fordi der kun er meget begrænset adgang til sovjetisk kildemateriale. Vestligt kildemateriale skal søges for at skabe den størst mulige klarhed. Da vore danske trusselsvurderinger viste sig rimeligt nøjagtige, vil det samme ligeledes gælde for de hollandske, britiske, vesttyske og amerikanske.

Udredningen forsøger næsten ikke.

Ad H 'truslen mod dansk territorium': For at opnå en klarhed over alvorligheden af truslen i perioderne mod dansk territorium, er det nødvendigt at analysere forskellige dynamiske scenarier, hvor de to modstanderes tre værn styrker stilles overfor hinanden – med deres forskellige kvantitative og kvalitative profiler eller flere partier af hvert scenario²³.

Udredningen 'vurderer' uden at forsøge dette.

Ad I 'overordnede sovjetiske overvejelser vedrørende opbygning og anvendelse af nukleare styrker': Det fulde spektrum af mulige tolkninger, dvs. usikkerheden, skal accepteres, som den findes, som den også skal på NATO-side.

Udredningen konkluderer klarere, end kildegrundlaget egentligt give mulighed for.

***

Dette er, hvad man med en systematisk, professionel analyse af kommissoriets første to afsnit kan uddrage om den opgave, der skulle løses.

Det er ikke antallet af afsatte sider, der viser, at man prioriterede denne del af udredningen for lavt. Det er afsnittenes substans, der er utilfredsstillende. Derimod er den meget begrænsede plads, der anvendes til den udenrigspolitiske sikkerhedspolitiske kontekst, som indleder hvert bind²⁴, et meget væsentligt problem.

I DIIS' svar på kritikken²⁵ på dette punkt konstaterer man dels, at kommentator står alene med denne analyse af kommissoriets trusselsdel. Ingen af de

---

²³ Det nærmeste man i Danmark er kommet til at skabe grundlaget for en sådan dynamisk analyse er i det ovenfor nævnte 'Notat vedrørende styrkeforholdet mellem NATO og Warszawapagten samt den fremtidige udvikling heri.' Fra efteråret 1989. Men da DIIS ikke inddrog kilder til den danske forsvarspolitik under den kolde krig, så man ikke muligheden for at anvende denne model.

²⁴ Som et særligt greelt eksempel kan nævnes behandlingen af Sovjets politik i indledningen til II. Det bliver til mindre end 3 sider (s.26-29).

²⁵ 'DIIS's svar på kritik af udredningen om "Danmark under den kolde krig" ved Konference i Selskabet for Samtidshistorisk Forskning, København, 16. september 2005' s.1.

ministerier, der havde repræsentanter i bestyrelsen, havde en anden opfattelse end DIIS. Det samme var tilfældet for de danske militære myndigheder, der blev adspurgt om muligheden for at anvende klassificeret dansk materiale. Derfor har man angiveligt løst opgaven 'i fuld overensstemmelse med en metodik for trusselsanalyser, som FE og andre efterretningstjenester har betjent sig under den kolde krig - en gennemgang af modstanderens kapabiliteter, planlægning og hensigter ... kommissoriet stillede alene opgaven at undersøge 'fjendens forhold...'

Man kan nok betragte det som et åbent spørgsmål, om repræsentanterne fra ministerier så en systematisk analyse af kommissoriet som *deres* opgave. Det er imidlertid uklart, om forskerne har forelagt en systematisk analyse for Bestyrelsen, og hvordan reaktionen i givet fald var. Hvis dette skete, burde analysen i en godkendt form have været optaget i udredningens indledning.

Det er også tvivlsomt, om militære myndigheder eksplicit har været enig i, at 'vurdering' af truslen kunne gennemføres uden anvendelse af militær og anden relevant ekspertise.

Angående konstateringen af, at DIIS blot anvendte normal efterretningsmetodik må man konstatere, at instituttet ikke skaffede sig de nødvendige forudsætninger.

For det første havde FE altid tid og ressourcer til at være grundig med kildekritikken - det havde DIIS ikke.

For det andet kunne FE's vurderinger baseres på en omfattende indsigt i sovjetiske, polske og østtyske forhold, en indsigt opbygget over meget lang tid - det kunne DIIS vurderinger ikke.

For det tredje kunne FE's vurderinger baseres på en omfattende militær ekspertise - det kunne DIIS vurderinger ikke. Den militære ekspertise DIIS har haft og søgt, var svag, spredt og kunne ikke støtte udredningens vurderinger.

For det fjerde kunne FE's vurderinger baseres på et generelt kendskab til danske og allierede operative planer og svagheder - det kunne DIIS vurderinger ikke. I modsætning til FE, havde DIIS ikke Forsvarschefen til at gennemlæse, kontrollere og underskrive vurderingerne.

Form og periodeinddeling

Selve værkets form giver anledning til problemer. Det ville have været et langt bedre valg for læseren og for den analytiske selvdisciplin, hvis man havde valgt en form med et robust udredningsbind, hvor man samlede analysen. Dvs. hvis man havde holdt referater af kilderne samt delarbejder i bilag i ren form, uden at disse kildereferater og specialundersøgelser blev skæmmet af kommentarer og analyser, der alt for ofte fremstår som rene påstande.

Det er ikke muligt at være uenig med udredningens valg af 1962 som skellet mellem første og anden periode. Derimod er valgte af 1978-79 som skellet mellem anden og tredje periode med til at skabe udredningens problemer.

Hvis man i stedet havde valgt at afslutte anden periode i 1975, havde men fået Detenten, virkningerne af det amerikanske engagement i Vietnam og den samtidige sovjetiske oprustning og optimisme i rammen af i klart fokus.

Det ville ligeledes givet en tredje periode fra 1976 til 1984 sit klare fokus: Virkningerne af den stadig tydeligere 'stagnation' i Sovjetunion og Østeuropa stillet overfor den fornyede amerikanske optimisme og aktivisme og Vesteuropas tøven.

Behandlingen af perioden fra 1985 til 1991 ville derefter kunne koncentrere sig at give en fokuseret analyse af nedbygningen af den kolde krig.

Kilderne til trusselsafsnittene

... the thinking of the Warsaw Pact was focused on how to react to a possible attack from the West and thereafter to seize the initiative through an offensive operation, as quickly as possible²⁶

En del af udredningens svagheder i trusselvurderingen og beskrivelsen af den ydre kontekst kan skyldes, at man ikke rådede over den nødvendige specielle ekspertise i sovjetiske forhold og militær operativ og taktisk analyse. Selve forskergruppen var snæver set i relation til udredningens ambitionsniveau.

Men det forklarer og undskylder ikke, at man ikke har foretaget en grundlæggende - også filologisk - kildekritisk analyse for at fastlægge, hvorledes de forskellige kildegrupper skal læses, hvad '*... teksternes meningsstruktur (er) ... hvad den skrivende har ment, ... har tilsigtet med sin sproglige aktivitet ... (efter det er lykkedes) at trænge frem til den kultur og det miljø, hvori det sproglige dokument er blevet til ... (og) forstå de forudsætninger, dokumentet skylder sin tilblivelse*'²⁷. Den eneste positive undtagelse er udredningens diskussion af forholdet mellem stabsøvelser og operationsplaner.

Der savnes blandt andet en generel analyse og karakteristik af sproget i sovjetiske, polske og østtyske officielle dokumenter i tiden og herunder specielt militærpolitiske kilder. Der savnes en grundlæggende diskussion af forholdet mellem de skrivende, afsendende og modtagere af de forskellige dokumenter. Hvad er eksempelvis formålene med Warszawapagtens ministermøder?, hvorledes afspejles samtidens politisk-militære relationer og parternes interesser i mødereferaterne? - dels generelt for hele perioden?, dels i den aktuelle situation? Når man nu ikke kan nå til klarhed på det givne grundlag, hvad er så rammen for tolkning? Hvilke dele af sprogbrugen i planer og øvelsespapirer samt efterretningsrapporter har rødder i organisationens professionelle kultur eller i behovet for at opretholde korrekt marxistisk-leninistisk fyld og fraser?²⁸

²⁶ 'Highlights' fra udredningen (s. 4), der findes i Parallel History Project's hjemmeside www.isn.ethz.ch/php/.

²⁷ Citeret fra H.P. Clausen: 'Hvad er historie? Den historiske videnskabs metodiske grundspørgsmål og nyere synspunkter på historieforskningens teoretiske problemer' København 1963, s. 90 om 'Tolkning af tekster'.

²⁸ Medens udredningen korrekt konstaterer, at der må forventes en stor lighed i *substansen* mellem operative planer og stabsøvelser, ser man ikke, at dette ikke nødvendigvis gælder *formen*.

Vestlige militære øvelser fra det højeste NATO-niveau til det laveste taktiske niveau indholdt altid en indledningsvis sikkerhedspolitisk scenarieramme - vi kaldte den 'Østen er Rød'. Her gav man den generelle, politisk korrekte 'indgangsbøn', før man gik i gang med det egentlige, det væsentlige, det man plejede: øvelsens opgaver og indhold.

Vi kan ikke vide med 100% sikkerhed uden at interviewe troværdige østlige øvelsesskribenter, om deres praksis var den samme. Men jeg ville forvente, at man anvendte noget tilsvarende, og at den obligatoriske politisk korrekte 'indgangsbøn' i Øst beskrev NATOs indledningsvise aggression, der udløste den store 'defensive' offensiv, som var øvelsens centrale indhold.

Det sandsynliggøres også af, at man indtil begyndelsen af 1980erne - som

En kort opregning af de væsentlige kilder og de mest betydningsfulde grupper af litteratur og problemerne med deres anvendelse kunne have være gennemført således:

De Østlige skriftlige kilder

Generelt:

Kun få er til rådighed. Det billede, de giver, er derfor fragmentarisk. Historikeren må derfor - som ved middelalderkilder - uddrage mest muligt af hvert dokument.

Stabsøvelser - primært polske:

- * Deres forhold til operationsplaner afklares bedst muligt. Det kræver interviews.
- * Deres udsagn om de involverede styrkers kapacitet må analyseres minutiøst. Det kræver inddragelse af militær ekspertise.
- * Hvilken politisk rolle havde øvelserne i forhold til interessenterne, hvordan påvirkede dette teksten? Dette kræver militær analyse og interviews med eksperter i periodens Polen

DDR øvelser, specielt fra 1980ernes indledning hvor de er nøglekilderne til forståelsen af truslen mod Danmark:

- * Deres forhold til operationsplaner afklares bedst muligt. Det kræver interviews med både ex-sovjetiske og østtyske officerer. 1974-dokumentet²⁹, der muligvis indeholder et plan-resumé, må analyseres i dybde.
- * Var den skete vægtning af forsvarskampen:
  - a. Udtryk for en generel udvikling i de sovjetiske væbnede styrker?
  - b. Udtryk for NVAs geografiske placering i en frontliniestat set overfor USA's tanker om taktiske 'spoiling attacks' med dele af armékorps?Hvilken tolkning, der er korrekt, kræver en analyse af den samtidige militære akademiske diskussion i Sovjetunionen samt interview med ex-sovjetiske officerer.
- * Hvordan forklares indholdet set i relation til DDRs faktiske viden om NATOs

---

udredningen dokumenterer - overhovedet ikke øvede forsvarskamp, og at man – som det også dokumenteres – havde et ekstraordinært godt kendskab til de vestlige operative planer og procedurer. Disse vestlige landmilitære operative planer var helt defensive på de operative og strategiske niveauer. Offensiv optræden ville blive vetoet i NATOs myndigheder af ikke mindst Tyskland, fordi de ville blive set som provokerende og risikable.

Medens en militær læser i en øvelse ville forvente den sædvanlige indledningsvise lire, vil samme læser i en reel operationsplan kun forvente at finde de ydre forudsætninger for planens iværksættelse, såsom 'NATO har indledt mobilisering'.

²⁹ 'Einschätzungen der Absichten und Möglichkeiten der NATO-Kommandos Zentraleuropa und Ostseeausgänge' i Bundesarchiv (Freiburg), fra HVA Arkiv (DDR "FE"), overført til Freiburg fra Østberlin med arkivnummer 32662f. Hentet fra oberst John E. Andersens notater fra sit besøg i arkivet i december 2003.

planer, øvelser og situation? Afklaring kræver interviews.

DDR efterretninger om NATO-styrker, derunder danske:

* Hvem skrev man til? Herunder:

a. Hvad betød tyskeres specielle relation til Sovjetunionen (loyalitet) for formuleringerne. Afklaring kræver interviews?

b. Hvad betød NVAs forhold til SED? Afklaring kræver interviews.

* Hvordan forklares indholdet set i relation til DDRs faktiske viden om NATOs planer, øvelser og situation? Afklaring kræver interviews.

Referaterne fra Warszawapagtens ministerrådsmøder

* Hvor meget vidste forsvarsministrene - bortset fra den sovjetiske - reelt om situation og planer?

* Hvad betød WP rolle og evt. ambitioner for teksten? Afklaring kræver interviews og ekspertviden.

* Hvem skrev man til? Afklaring kræver interviews.

* Hvad var hvert enkelt lands bidrag udtryk for? Afklaring kræver interviews.

Vestlige skriftlige kilder

Må udnyttes maksimalt – herunder ikke mindst efterretningskilder, der kan supplere og udvide de danske efterretningskilders fokus, således at den for Danmark afgørende situation i NATOs Centralregion klarlægges.

Mundtlige kilder – fra begge sider

Som i al samtidshistorisk forskning af de af meget stor betydning. Må derfor anvendes *maksimalt* til supplement og udvikling af teser skabt på baggrund af de skriftlige kilder og til tolkning af disses kontekst, tilblivelsessituation og 'koder'.

Litteratur om 'truslen'

Meget lidt direkte relevant litteratur findes endnu, da DIIS er pioner. Da kildegrundlaget svagt anvendes den eksisterende litteratur, der hviler på dette svage grundlag, med ekstra forsigtighed, dvs. ikke, som udredningen anvender Ola Tunanders bøger.

Betydelig mængde litteratur om 'rammen'

Inddrages til grundlæggende studier.

Et kendt kildekritisk problem er, at man i professionelle artikler selv i det klassificerede generalstabstidsskrift 'Voennaya Mysl' (Tanker og Krig) diskuterer i koder, man anvender historiske eksempler og foregiver at diskutere vestlige forhold.

Udredningen skriver - klarest i det engelske resumé 'Highlights' - at Warszawapagtens styrker først ville starte sin store offensiv mod Vesteuropa hurtigt efter det vestlige angreb, man føler sig truet af³⁰.

Dette konkluderer man muligvis, fordi man ikke har sat sig ind i sovjetisk militær tænkning og den sovjetiske erkendelse af, at man så ville miste muligheden for operativ sejr. Udsagnet er også i logisk modstrid med det forhold, at Warszawa-pagten først i 1980'erne begyndte at øve forsvarsoperationer på lavt led, og udredningens egen dokumentation af, i hvor høj grad Warszawa-pagtlandene efterretningstjenester kendte Vestens operative planlægning i Europa. Endvidere undergraves opfattelsen af de fysiske krigsforberedelser i DDR, der var karakteriseret af en massiv fremskudt oplægning af bl.a. ammunition og brændstof, der ville kunne gå tabt ved en indledningsvis NATO-offensiv³¹.

En systematisk kritisk anvendelse af kilderne og placeringen af dem i sammenhæng med anden viden ville have givet et mere præcist billede.

DIIS valgte at anvende militære og efterretningskilder uden det direkte samspil med professionelle militære planlæggere og efterretningspecialister, der kunne have givet et mere komplet billede af kildens udsagn. Det svarer til at anvende lægejournaler som kildemateriale uden at inddrage medicinsk ekspertise. Forskerne så af forskellige årsager ikke behovet for at inddrage militær ekspertise. Det er som ovenfor illustreret kommentators opfattelse, at det allerede er i analysen af kommissoriet, at forskerholder fejler på grund af manglende militær-'teknisk' indsigt³².

DIIS samarbejdede med 'Parallel History Project on NATO and the Warsaw Pact', som har haft adgang til at interviewe Øst-officerer, dels havde man tre reserveofficerer blandt forskerne.³³ Man forelagde sine resultater for Søløjtnantselskabet, Forsvarsministeriets medarbejdere og den amerikanske pensionerede generalløjtnant William E. Odom³⁴. Dette skete på trods af, at forskerne så det udenfor regeringens kommissorium at gennemføre en meget 'teknisk' militær analyse.³⁵

---

³⁰ Se Parallel History Project's hjemmeside www.isn.ethz.ch/php/

³¹ De enorme lagre måtte under store omkostninger og problemer fjernes efter Tysklands samling.

³² Det er bemærkelsesværdigt, hvorledes ordet 'militær-teknisk' ofte anvendes af danske akademikere til en generel nedvurdering af den militære professionelle indsigt, som de mangler.

³³ Svend Aage Christensen til Weekendavisen 22/7-2005.

³⁴ 'DIIS's svar på kritik af udredningen om "Danmark under den kolde krig" ved Konference i Selskabet for Samtidshistorisk Forskning, København, 16. september 2005' s. 5.

³⁵ Svend Aage Christensen til Politiken 1/9-2005.

Kommentator må dog betragte det som usandsynligt, at DIIS i disse forsamlinger uimodsagt har forelagt nogle af de 'vurderinger' af dansk Forsvars og allieredes muligheder, som anfægtes i denne kommentar. Hvis det alligevel skulle være sket, siger det mere om de begrænsede muligheder for at få en meningsfuld reaktion på en kort og derfor overfladisk præsentation end om vurderingernes holdbarhed. En hensigtsmæssig proces ville have krævet en gennemlæsning.

Udredningen er derfor skæmmet af, at der gennemføres et større antal 'militær-tekniske' vurderinger, hvor skribenterne for den militære læser i pinlig grad demonstrerer, at de savner grundlaget. Det gælder - som beskrevet ovenfor og i fodnoter - i behandlingen af militære kilder. Det er tilfældet i vurderingerne af vestlige operative muligheder i Østersøen. Forskerne konkluderer alene på grundlag af de østlige problemer, som kilderne nævner, uden at kende eller forstå de modsvarende danske og andre vestlige. Den svigtende militære sagkundskab umuliggør også en kritisk behandling af de mulige ubådskrænkelser.

Det er i international historisk sammenhæng utænkeligt at behandle militære trusler og gennemføre militære vurderinger uden militær sagkundskab.

Man kunne bedst have kompenseret for gruppens begrænsede bredde ved at inddrage manglende ekspertise i hele processen, men på forskellig måde i arbejdets faser. Hvis dette ikke var, muligt kunne man i det mindste have gjort det mod afslutningen af arbejdet som seminarer fulgt af skriftlige høringsrunder.

Det er uklart, om DIIS valgte at arbejde alene, fordi man efter overvejelser fravalgte muligheden, på grund af tidspres, eller fordi man ville undgå 'udslip' af delresultater før offentliggørelsen. Det er dog nok så sandsynligt, at man på grund af 'virksomhedskulturen' i DIIS vedrørende udredninger simpelthen ikke erkendte muligheden.

Det sovjetiske militær

'In reality what was the Russian Empire based on? Not just primarily, but exclusively on its army. Who created the Russian Empire, transforming the Muscovite Semi-Asiatic stardom into the most influential, and dominating European power? It was accomplished strictly by the army's bayonets.'³⁶

Marina Kalashnikova (MK): 'They say we would have made it to Paris in a week?'

Colonel General Matvej Burlakov (MB): 'Easy. We had a sea of tanks in the Western Group of Forces. Three tank armies! And what did the Germans have? The workweek ends on Friday and then you wouldn't find anyone, not a minister or a soldier. Just guards. By the time they realized what was happening, we would have burned up their tanks and looted their armouries. There was no question about it.'

MK: 'Was the use of nuclear weapons planned for?'

MB: 'Of course.'

MK: 'We would have struck first?'

MB: 'Of course.'

MK: 'Foreign Minister Gromyko said that the USSR would not use nuclear weapons first.'

MB: 'He said one thing and the military thought another. We are the ones who are responsible for wars.'³⁷

Denne kommentar er præget af, at forfatteren i perioden fra 1994 til slutningen af 2004 arbejdede tæt sammen med baltiske tidligere sovjetofficerer, der havde haft roller på de operative og taktiske niveauer i 1980erne³⁸. På trods af, at de kun gav enkelte konkrete oplysninger om specifik operativ planlægning og opgaver, kunne man ikke undgå at opnå en god forståelse af, hvordan tingene fungerede. Man fik et godt indblik i den organisation, de havde arbejdet i, og i officerskorpsets karakter, kultur og syn på sig selv. Meget af 'arven' af holdninger og procedurer fra sovjettiden blev også overført til de nye strukturer i de tre lande, så man i dagligdagen fik anskuelsesundervisning.

Indtryk fra samtaler og oplevelser er suppleret med samtidig forberedelse til undervisning i udviklingen af russisk og sovjetisk operativ kunst.

Det er uforståeligt og uacceptabelt at en så omfattende udredning om Den Kolde Krig ikke indeholder en indledende redegørelse for karakteren af det sovjetiske samfund og en profil af dets ledelse igennem perioden³⁹. Dels er det nødvendigt

---

³⁶ Sergei Witte (1849-1915), en af de dominerende russiske statsmænd for i perioden op til 1906, hvor zaren pga. virkningerne af nederlaget til Japan tvang ham 100 år siden. Citeret af Dimitri K. Simes artikel 'The Politics of Defense in the Soviet Union: The Brezhnev's Era' fra Jiri Valenta & William Potter 'Soviet Decisionmaking for National Security', London 1984

³⁷ Se www.kommersant.com/doc.asp?id=558042 Documents/ Kommersant Vlast, 29 marts 2005. Kommentators tanker: Situationen ville næppe være tilfældet, hvis det var NATO, der var aggressoren.

³⁸ Se Tillæg II: Kommentators kontakter blandt baltiske ex-sovjetofficerer.

³⁹ Der er stedvis tegn på, at forskerne ikke alle har levet sig ind i realiteterne i Sovjetunionen og Østeuropa.

for læserens forståelse af emnet, dels var det, som allerede anført, et nødvendigt udgangspunkt for forskergruppens forståelse og tolkning af kilderne. Den helt utilstrækkelige beskrivelse af Sovjetunionen, Polen og DDR i 'Stagnationsperioden' er ikke mindst uhensigtsmæssig, fordi dette helt udelukker en kvalificeret parallel behandling af Den Kolde Krigs to poler og således producere en analyse, der bygger på forståelsen af de reelle forskelle.

I Sovjetunionen var der som tidligere nævnt i modsætning til i Vesten intet modspil fra oppositionspartier, en presse og et forskningsmiljø, der også kunne være kritisk. Institutioner, der, som i Vesten, kunne give ikke mindst eftertiden et overblik over årsager og virkninger. Det forhold, at holdningsarven fra Sovjetunionen igen præger Ruslands forhold til Vesten og derigennem vore forsøg på at opnå indsigt i fortidens konfrontation, gør blot problemet med Unionens og dens ledelses karakter endnu mere væsentlig at forstå.

Det er højst uhensigtsmæssigt for tolkningen af det østlige kildemateriale, og dermed for forståelsen af truslen, at udredningen ikke anvender den nødvendige plads til at beskrive karakteren af den massive militære organisation, Sovjetunionen rådede over⁴⁰. Denne var på helt afgørende områder fundamentalt anderledes end de militære strukturer, som i løbet af det 20. århundrede gradvis har udviklet sig i vestlige demokratier. Den nærmeste, men ikke fuldstændige, parallel kan findes i det tyske kejserriges hær i årene op til 1. Verdenskrig. Samfundets militarisering dér var imidlertid langt fra så dyb som i Soviet på grund af det langt stærkere civilsamfund i datidens Tyskland.

Kun hvis man tager udgangspunkt i en forståelse for karakteren af denne meget stærke og selvstændige 'stat i staten' - det sovjetiske militær med sit 'militær-industrielle kompleks' - og forståelse for den ekstreme grad af militarisering af det sovjetiske samfund, er der etableret en holdbar ramme for forståelsen for NATOs

---

På et tyndt kildegrundlag anføres udredningens Bind I (herefter kun 'I', 'II', 'III', 'IV'). s. 549, at Khrusjtjov i 1957, hvor han lige havde vundet magtkampen, skulle have søgt en sovjetisk militær tilbagetrækning fra Østeuropa, men ikke kunne eller ville sætte sig igennem overfor de lokale ledere.

I. s. 556: Sovjetunionen var en modstander som Vesten 'havde dyb, *men måske ikke altid lige velbegrundet* (kommentators udhævning) mistillid til'. Vesten viste rent faktisk en meget betydelig tillid til Sovjetunionen efter 1962, en tillid som blev udnyttet fuldt ud til at opruste massivt i 'ly' af den.

II. s. 585: Man anfører, at Polens forfatning udelukkede angrebskrige, hvorfor det var væsentligt, at de legitimeredes som defensive. Det vil overraske kendere af de politiske systemer, at man skulle tage en forfatning - eller andre dele af lovgivningen - så tungt. Desværre var Sovjetunionens forfatning som så mange andre papirer og institutioner kun tænkt som en smuk, tynd overflade, som Potemkin-'maling'.

⁴⁰ Beskrivelsen i I. s. 605ff er overfladisk. De bedste værker om karakteren og udviklingen af sovjetisk militær tænkning og organisation er ikke den af udredningen anvendte lille bog af Andrei A. Kokoshin: 'Soviet Strategic Thought, 1917-91' Cambridge 1998. Rent faktisk var det en samtale med netop samme Kokoshin i Oslo i september 1989, da han var Sovjetunionens første ikke-militære vice-forsvarsminister, der først åbnede kommentarforfatterens øjne for karakteren af landets særegne civil-militære relationer.

Se Tillæg III: Litteraturliste – værker om sovjetisk struktur og doktrinudvikling.

sikkerhedsproblem under Den Kolde Krig efter Stalins død. Indtil 1953 udelukkede diktatoren ved 'rettidig omhu', at der kunne etableres alternative magtcentre, og fra 1957 til 1964 blev Khrusjtjovs entydige satsning på kernevåben gennemtruffet mod den militære ledelses anbefalinger. Men efter Khrusjtjovs fald blev den selvstændige 'stat' i staten gradvis opbygget, selvom dette principielt var en ideologisk umulighed i forhold til Det Kommunistiske Parti. Fordi Partiet havde udviklet sig til at være en politisk ramme for konkurrerede særinteresser, hvor de væbnede styrker med deres massive industrielle kompleks stod stadig stærkere, blev kontrolmulighederne undergravet⁴¹. Udviklingen blev afsluttet umiddelbart efter Khrusjtjovs fald godt ti år senere og autonomien varede de mere end tyve år, indtil Gorbatjov gennemtvang reformer i slutningen af 1980erne.

De væbnede styrker havde reelt fået delegeret ansvaret for altid at have og kunne gennemføre en løsning på statens eksterne sikkerhedsproblemer i form af 'den militærtekniske del af militærdoktrinen'⁴². Forsvarsministerposten var altid besat med en officer.

På grund af Ruslands geografiske udstrækning har krigsplanlægningen siden sidste halvdel af det nittende århundrede haft karakter af udarbejdelse og konstant tilpasning til udviklingen af et plankompleks i hvert militærdistrikt eller krigs-'teater' langs den lange grænse. Ét kompleks for hver hovedfjende, for hver primær konfliktmulighed. Således fandtes der under hele Den Kolde Krig - som beskrevet i udredningen - ét plankompleks for en kommende krig med NATO under USA's ledelse. Det blev udarbejdet i Generalstaben og udviklet i detaljer ved lavere hovedkvarterer, herunder 'fronterne'. Derefter blev plankomplekset løbende prøvet ved krigsspil og stabsøvelser, således at konkrete forberedelser, såsom tildeling af ressourcer, niveauet for enhedernes beredskab, oplægning af ammunition m.m. samt opgaver til den militære efterretningstjeneste til stadighed kunne optimeres. På de militære skoler, herunder generalstabsakademierne, blev eleverne systematisk indoktrineret i den korrekte implementering af planen.

Selv de mest loyale Warszawapagtlande - Polen, Tjekkoslaviet DDR, Ungarn og Bulgarien - havde sovjetiske officerer, der overvågede og kontrollerede deres del af krigsplanlægning, officersuddannelse og efterretningsindsats. Alt dette foregik i et 'politiktomt rum', hvor også Warszawapagten var uden en selvstændig rolle - alt var under den sovjetiske generalstabs effektive kontrol.⁴³ I denne stab

---

⁴¹ Et af de bedste korte billeder af tingenes utrolige tilstand under Leonid Brezhnev og forsvarsministrene Grechko og Ustinov kan findes i James Cants 'The SS-20 Missile – Why Were You Pointing at Me?' i den af Ljubica og Mark Erickson redigerede antologi 'Russia: War, Peace & Diplomacy. Essays in Honour of John Erickson', London 2004, specielt s.245-248.

⁴² Vi ved nu, at der aldrig blev udfærdiget ét dokument, der beskrev den militær-tekniske del af militærdoktrinen. Den styrende fællesnævner fik kun skriftligt udtryk gennem de reglementer og andre dokumenter, der dækkede forskellige elementer i forståelsen for, hvorledes en kommende krig skulle vindes.

⁴³ For en god beskrivelse af situationen som opfattet med allierede øjne se samlingen af interviews med ledende østtyske officerer i Klaus-Richard og Ulla Böhm's 'Östtyska officerare

var al viden om den samlede militære situation og al operativ planlægning samlet. Informationer var kun tilgængelige for en meget begrænset gruppe mennesker, der alle var militære professionelle. Kontrollen skete indledningsvis direkte; de sidste år dog med en vis delegering til hovedkvarteret for krigs-
'teatret'⁴⁴. Der eksisterede - i modsætning til i Kejsertyskland - ingen militær ekspertise uden for de væbnede styrker, og et ekstremt sikkerhedsregime fastholdt det omliggende samfund i denne tilstand af uvidenhed. Sovjetsystemet efterlod i modsætning til Tyskland ikke plads til en Hans Delbrücks⁴⁵ indsigt og kritik.

Den sovjetiske økonomis og folkets opgave var først og fremmest at levere de ressourcer, der gjorde det muligt at realisere planens succes, hvis krigen skulle komme⁴⁶. Hæmmeligholdelsen var så ekstrem, at det netop kun var i centret, i Generalstaben, der fandtes et overblik over situationen og planerne. Informationerne var ikke tilgængelige i andre, de producerende dele af statsapparatet. Det er langt fra sikkert, at det særdeles nøjagtige billede, som det militære system havde af NATO-landene og NATO-organisationens faktiske forsvarsforberedelser og øvelser⁴⁷, blev givet videre til den politiske ledelse i korrekt form.

Det er ikke mindst denne arv fra Sovjetunionen og Warszawapagten, der gør, at det har været - og ofte stadig er - næsten umuligt for de nye østeuropæiske NATO-landes lidt ældre officerer at forstå og acceptere, at det ikke er et autonomt, militært ansvar at indrette forsvarsstyrkerne til én opgave (nu selvfølgelig ofte eksistensforsvaret mod Rusland), hvorefter det civile samfund stiller de nødvendige rammer og ressourcer til rådighed. Forsvaret *må*, i deres øjne, være statens første prioritet, og det er en givet ting, at det kun er militære (i manges opfattelse kun generalstabsofficerer fra hærens kamptropper), der kan have en kvalificeret mening om, hvordan de væbnede styrker skal indrettes og anvendes.

---

om Warszawapagten' i Kent Zetterberg (red.) 'Att skåda Sovjetunionen i vitögat. Sex studier kring svenska relationer till Sovjetunionen under det kalla kriget' i Forskningsprojektet Försvaret och det kalla kriget (FOKK), Publikation 2004, nr. 2. Försvarshögskolan, Stockholm 2004. (Böhme (2004))

⁴⁴ Den bedømmelse af Warszawapagtens indflydelse, som Christopher Jones citeres for l. s. 608 bekræftes af mine samtaler med polske og tidligere sovjetiske officerer.

⁴⁵ For en kort beskrivelse af Hans Delbrücks rolle se Gordon A. Craig 'Delbrück: The Military Historian' i Peter Paret (red.) 'Makers of Modern Strategy from Machiavelli to the Nuclear Age', Oxford 1986.

⁴⁶ David R. Stone: 'Hammer & Rifle. The Militarization of the Soviet Union', Lawrence, Kansas 2000 beskriver, hvordan fundamentet blev lagt.

⁴⁷ Under samtaler med både polske officerer og en litauisk efterretningsofficer, der i gruppen af sovjetstyrker i Tyskland havde ansvar for at monitorere Jyske Divisions taktik, planer og chefers (til bataljonschefsniveau) profil, har det været imponerende og rystende, hvor korrekt og ajourført et billede man kunne opretholde.

De professionelle militæres meget centrale rolle var ikke nødvendigvis i sig selv et problem. Russisk landmilitær tænkning og herunder den teoretiske operative kunst har i hele det tyvende århundrede været absolut førende i verden med hensyn til både analytisk bredde, dybde, klarhed og a-ideologisk nøgternhed (under den politisk korrekte retorik). Det problematiske i en krigsplan med en total afhængighed af kernevåben blev erkendt meget tidligt. Det skete samtidig med den amerikanske hærchef General Maxwell Taylor's forsøg på at bremse og modarbejde USAs stigende afhængighed af kernevåben under Eisenhower-administrationerne⁴⁸. Erkendelsen af problemerne med afhængigheden af kernevåbnene var det centrale element i Marskal Zhukovs modstand mod Khrusjtjovs revolutionære, men tvivlsomme forsvarsreformer.

Det er ikke teoriens logiske elegance og styrke, russerne som oftest har haft problemer med, det er det russiske samfunds evne til at føre idealet ud i livet. Derfor har man traditionelt koblet teoretisk elegance til en robust materiel overlegenhed - på samme måde som det sovjetiske rumprogram forenede fremragende matematik og teoretisk fysik med robuste praktiske ingeniørløsninger i løfteraketter og rumfartøjer⁴⁹.

Den høje grad af autonomi blev imidlertid et problem, fordi den førte til en ufleksibel fastlåsning i strategisk og operativ offensiv planlægning, som i to årtier ikke blev anfægtet af den politiske ledelse. Offensivens centrale rolle forblev en uanfægtet del af den russiske hærs officerskorps professionelle kultur⁵⁰. Den professionelle kulturbaserede tilbøjelighed var kun én af kilderne til plankompleksets offensive karakter. Den militære ledelses stærke magtposition krævede, at man havde en anvendelig plan for at vinde den fremtidige konflikt, der i 'militærdoktrinen' blev opfattet som styrende. Vestens økonomiske overlegenhed kunne i en længere konflikt konverteres til militær magt. Derfor var den eneste vej til succes i en krig med Vesten at vinde hurtigt ved at opnå en afgørende sejr i Europa. Herefter ville kontinentets ressourcer være unddraget USA - og på sigt - hvis ikke ødelagt, være til rådighed for Sovjetunionen.

Læseren af udredningen får imidlertid ikke klart præsenteret dette billede af det sovjetiske militær, dets lukkethed og dets meget stærke placering i forhold til de

---

⁴⁸ Se bl.a. A.J.Bacevich 'The Pentomic Era. The U.S. Army between Korea and Vietnam' National Defense University, Washington, DC 1986 og Robert A. Doughty 'The Evolution of US Army Tactical Doctrine, 1946-76' Leavenworth Papers 1979.

⁴⁹ I et af den sovjetiske højteknologiske centre: Riga, formulerede folk det efter Sovjetunionens opløsning således: 'Mellem tegnebordet og den færdige konstruktion i Rusland ligger en sø - af vodka'.

⁵⁰ Kan have rødder i vilkårene for kamp i sletteland, men afspejler også den indflydelse som Henri Jominis tolkning af Napoleons krigsførelse fik gennem hans rolle i etableringen af det russiske generalstabsakademi i 1832. Tilbøjeligheden blev forstærket ved Tukhashevskiis linie 'sejr' over Svechin i mellemkrigstiden i en sådan grad, at det lagde en del af grundlaget for 1941-katastrofen. Zhukovs strukturreformer fra 1955 til 1957 og Khrusjtjov-tidens satsning på den kernevåbenstøttede strategiske offensiv bragte traditionen tilbage i sin centrale position.

politiske ledere⁵¹. Derfor giver værket det indtryk, at situationen i Sovjetunionen og Warszawapagten ikke afveg fundamentalt fra situationen i den vestlige modpart. Der var ikke kun en forskel mellem vejene til 'afskrækkelse', hvor den ene part baserede sig på strategiske kernevåben og den anden havde valgt en massiv evne til offensive landoperationer i Europa.

Det er i øvrigt bemærkelsesværdigt, at alle tidligere sovjetiske officerer, kommentarforfatteren har diskuteret sagen med, så den del af den store operationsplans første fase, som de fik lov at kende, som deres enheds bidrag til at *vinde krigen*, hvis denne skulle komme, på grund vestlig letsindighed. Der var ingen mental eller praktisk forberedelse til at forstå militære forberedelser som signaler i afskrækkelse eller 'krisestyring'⁵². Vi ved fra egen erfaring i Vesten, at åbenhed og fleksibilitet i anvendelsen af militære midler kun opnås gennem en energisk pædagogisk indsats - fulgt op af øvelser.

Der var i Øst en stærk tro på egne styrkers mulighed for at opnå succes og egne forberedelsers overlegenhed. At faldskærmsregimentet fra Alytus i den Litauiske Sovjetrepublik på D+2 skulle erobre nogle af nøglebroerne i Holland⁵³ blev af en stedfortrædende regimentschef opfattet som dristigt, men absolut muligt. At den litauiske faldskærmsofficer var i overensstemmelse med 'Planen', mere end antydes af en principskitse fra 1983 for 'Kystfrontens' indsættelse. Her var disse broer det operative mål for frontens 'Operative Manøvregruppe'.⁵⁴ Oberstløjtnanten viste en sikker optimisme, som kommentator aldrig har mødt tilsvarende hos vestlige officerer under sin del af Den Kolde Krig, dvs. fra midten af 1960'erne.

Udredningen beskriver og dokumenterer glimrende det meget indgående kendskab, Warszawa-pagten havde til NATO-landenes øvelser og operative planer. Kommentators samtaler med tidligere modstandere mere end bekræfter dette billede. Det meget præcise kendskab til den lille del af modstanderne, som

---

⁵¹ En lille illustration på de væbnede styrkers position i forhold til samfundet: Ifølge den bulgarske generalmajor i artilleriet Donio Markow havde den sovjetiske forsvarsminister Marskal Dmitri Ustinov omkring 1980 under en forlæsning til en officersforsamling i Moskva udtalt, at sovjetisk industri var organiseret, så man på kun 14 dage kunne producere, hvad man manglede for at føre krigen (kilde: Den svenske oberst Sören Lindman, der i 1986-88 arbejdede tæt sammen med Markow i Warszawa). Det kræver en totalkrigsmobilisering af økonomien i fredstid.

⁵² I modsætning til, hvad der antages i II. s. 588.

⁵³ Ifølge oberstløjtnant Antanas Ramaska var dette regimentets opgave i 1980'erne. Dette er en logisk rolle set i rammen af en anvendelse af operative manøvregrupper i Nordtyskland, før NATOs forsvar er kommet på plads.

⁵⁴ Marskal W. G. Kulikov Yderst Hønlige Direktiv 'Forberedelse og gennemførelse af angrebsoperationen med en front af koalitionsstridskræfter' Moskva 1983, nr. 6/5152/SS (bl.a. til anvendelse som direktiv for NVAs Militærakademi Friedrich Engels). Hentet i Kjeld Hillingsø 'Trusselbilledet – en koldkriger taler ud'. Kbh 2004, s.218-19. Hillingsø har hentet dokument fra Klaus Naumann (red.) 'NVA – Anspruch und Wirklichkeit nach ausgewählten Dokumenten' Berlin 1993. Se også Böhme (2004), s. 208-213, 226 samt den her beskrevne opfattelse af Kulikov.

var relevant for den pågældende enhed, bidrog med god grund til følelsen af overlegenhed.

Samtidig refererer udredningen fra Warszawapagt-møder på højt niveau, at NATO - på trods af denne viden - tillægges aggressive hensigter, dette uden at modsætningsforholdet analyseres og forklares. Er forklaringen på dette modsætningsforhold blot, at ministrene affyrede obligatorisk retorik? Var disse udsagn nødvendige for at bevare det massive pres på og ressourcetræk fra samfundet, for at man verbalt opretholdt 'belejringstilstanden'? Eller politiserede efterretningsbureaukratiet, så lederne modtog en fordrejet analyse? Udredningen tager ikke disse - for tolkningen afgørende - muligheder op til generel diskussion⁵⁵.

Under uddannelsen i stabsakademiet for panserofficerer 1978-81 var der ingen tvivl. 90% af uddannelsen forberedte officerer i offensive operationer fra regiments- til operativt niveau. Forsvarskamp drejede sig først og fremmest om muligheden af en meget kort, taktisk indsættelse ved grænsen og om defensive faser i armékorps/armés operationer i rammen af 'frontens' operation. Den eksisterede dog primært af hensyn til politisk korrekthed, ligesom anvendelsen af begreber som 'Modslag' og 'Modoffensiven'. Det blandt officererne på akademiet styrende begreb, var 'Forhåndsslag'. I forhold til udredningen er det måske relevant, at ingen øvelser, uanset niveau, blev gennemført uden anvendelse af kemiske våben, kernevåben - eller begge.⁵⁶ Dette ville have meget vanskeligt for således uddannede officerer at planlægge og gennemføre rent konventionelle operationer.

Masseødelæggelsesvåbnenes rolle på dette kursus kan tolkes på to måder. *For det første* som en grundlæggende anfægtelse af DIIS udredningens - og andres - opfattelse af en bevidst sovjetisk bevægelse væk fra afhængighed af disse våben. *For det andet* som illustration på den opfattelsen af, at man kun kunne gennemføre et angreb på et fuldt forberedt NATO-forsvar med støtte fra kernevåben.

Hvis den anden tolkning er den korrekte, låste de sovjetiske styrkers 'tilbøjelighed' reelt låste beslutningstagerne til tre optioner:

- * Angreb før modstanderens mobilisering.
- * Vente og være klar over, at man så må anvende masse-ødelæggelsesvåben fra start.
- * Acceptere, at sejren var umulig.

Eller med en historisk analogi; at den sovjetiske ledelse var placeret i en ligeså umulig beslutningssituation som Tysklands kanslers i 1914. Der var ingen

---

⁵⁵ Undtagelsen er i den konkluderende diskussion for tredje periode III. s. 522f, der argumenterer for, at man kendte den reelle situation, men anvendte en alarmistisk retorik, dvs. den første tolkning. Desværre anlægges ikke denne kritiske linie i resten af udredningen.

⁵⁶ Interview med Generalmajor Ants Laaneots 7/9-2005 samt supplerende samtale 13/9-2005.

indbygget fleksibilitet, som de politiske ledere kunne udnytte.

Ifølge den liberale forsker og kritiker af det amerikanske system, Gregory D. Foster⁵⁷ fra det amerikanske National Defense University i Washington, har civil kontrol med de militære styrker to elementer: Indsigt i, hvad der foregår ('oversight') og accepteret myndighed til at bestemme, hvad militærapparatet laver ('direction'). I det sovjetiske system var det accepteret, at civile ingen indsigt havde, og man fandt det naturligt, at militæret selv bestemte, hvad det lavede. Foster vurderer, at der på den civile side kan være tre kilder til totalt svigtende civil kontrol ('civilian subjugation'): For det første uvidenhed ('militarily illiterate civilian officials'), for det andet, at de civile grundlæggende støtter den ledende rolle for militæret ('civilian officials as military advocates (not overseers)') og for det tredje militaristisk tænkende civile ('militaristic civilian officials'). På den militære side kan problemerne - ud over den manglende vilje til at underlægge sig civil kontrol - være manglende forståelse for den overordnede ramme for statens strategi ('strategic illiteracy') og for samfundets ramme ('civic illiteracy'). Samtlige disse kilder til farlig militær autonomi var til stede i Sovjetunionen i årene fra 1964 til 1985. Men da udredningen ignorerer denne faktor, leder forskerne andetsteds efter hovedårsager til truslerne under Den Kolde Krig.

---

⁵⁷ Denne diskussion var en del af Foster's indlæg, der havde et generelt, teoretisk sigte, på et seminar på Baltic Defence College i efteråret 2003.

Se i øvrigt det tidlige refererede interview med generaloberst og tidligere vice-forsvarsminister Matvej Prokopjevich Burlakov 'Ostavalost dat signal - i vse rinulos' til Vlast nr. 12 fra 28. marts 2005, hvor han gør klart, at den militære krigsplanlægning ikke kunne være bundet af politikernes holdninger til kernevåben m.m. Selv om de lovede at afstå fra førstebrug, kunne militæret ikke tage hensyn til dette. Militære skulle jo sikre, at krigen blev ført på en succesrig måde.

Den strategiske offensiv og truslen

Das wesentliche Ziel der Kampfhandlungen

In der konventionellen Phase des Krieges wird die Führung von Kampfhandlungen darin bestehen, nacheinander die Truppenansammlungen des Gegners zu zerlagen...⁵⁸

Die Hauptarten der Kriegshandlungen

Es wird eine strategische Offensive zur Erreichung strategischer Ziele angestrebt. Sie wird durch Angriffsoperationen mit allen Teilstreitkräften auf einem oder mehreren Kriegsschauplätzen, auf mehreren oder einer strategischen Angriffsrichtung, nach einheitlicher Absicht und nach Plänen des zentralen Oberkommandos verwirklicht.

Das Ergebnis der strategischen Offensive ist die Zerschlagung der strategischen Truppen- und Kräftegruppierungen des Gegners und die Beherrschung strategischer Gebiete seines Territorium, was im Endeffekt zu grundlegenden Veränderungen in der militärisch-politischen Lage führt und die Beendigung des Krieges herbeiführt.⁵⁹

Mobilmachung

Die erste und die zweite strategische Welle müssen während des Friedens vollständig und ausreichend über die erforderlichen Kräfte und Mittel für die Verwirklichung der nächstlichen Aufgaben im Anfangsstadium des Krieges verfügen, damit Mobilmachungsvorkehrungen grösseren Umfanges überflüssig werden.⁶⁰

Udredningen ser det ikke som et væsentligt problem, at det sovjetiske militær fik lov til at låse sig fast på en offensiv strategi med en hurtig lynkrigsinvasion af Vesteuropa. Det præsenteres blot som en anden form for afskrækkelse. Ifølge DIIS er det ikke et tegn på, at man har til hensigt at føre erobningskrig eller starte en invasion, hvis der opstår en tiltalende mulighed.

Som belæg for sin påstand anvender udredningen Ruslands og Frankrigs offensive strategier op til 1. Verdenskrig⁶¹, der angiveligt ikke skulle være udtryk for en aggressiv politisk hensigt. Parallellerne er uanvendelige, fordi Frankrig havde revanchistiske mål - tilbageerobring af de i 1871 tabte landsdele - og fordi Rusland med sin offensive strategi havde til hensigt at ændre status quo på Balkan ved at tilføje Østrig-Ungarn et nederlag (kun overfor Tyskland var logikken bag den russiske offensiv renere militær, et resultat af alliancen med Frankrig).

På trods af, at eksemplerne undergraver argumentet, kan man dog i princippet give udredningen ret. Israels situation i 1967 krævede offensive operationer inden for rammen af en defensiv strategi - af militærgeografiske årsager. Imidlertid er resultatet af 'Seksdageskrigen' det år et godt eksempel på, at offensive operationer, uanset at de grundlæggende er defensivt motiverede, godt

⁵⁸ Michael Sadykiewicz 'Die sowjetische Militärdoktrin und Strategie', Koblenz 1985, s. 152.

⁵⁹ Michael Sadykiewicz, s. 153f.

⁶⁰ Michael Sadykiewicz, s. 158.

⁶¹ II. s. 586.

kan være en trussel mod nabolande. Det så palæstinensere, jordanerne, egyptere og syrere klart. Resultatet af Israels 'defensive offensiv' groede fast i erobring og besættelse af territorier.

Et andet eksempel, der er langt mere relevant for belysningen af det sovjetiske valg, er Tysklands indledende operationer mod Frankrig under 1. Verdenskrig. Strategiens operative form - Schlieffen-planen - var i stor udstrækning drevet af en følelse af defensiv nødvendighed. Tiden undergravede år efter år muligheden for tysk succes i senere krige på grund af Frankrigs allierede Ruslands hurtige modernisering med industrialisering og udbygningen af jernbanenettet. For at sejre, måtte den franske hær nedkæmpes, før Rusland kunne mobilisere og deployere sine masser. Det kunne kun ske ved offensive operationer, gennem en invasion af Belgien og Nordfrankrig. Tyskland havde ikke erobringshensigt, man søgte på trods af den kritiske langtidsudvikling ikke bevidst en krig. Men de indledende erobringer af land førte hurtigt til så omfattende folkelige og militære krav til en fredsordning bygget på disse erobringer, at en tidlig afslutning af krigen med et kompromis, der indebar tilbagetrækning til 1914-grænserne, blev umulig. I modsætning til i 1939 kunne Tysklands politiske hensigter i 1914 ses som et forsøg på at afskrække det revanchistiske Frankrig og støtte det eksistenstruede Østrig-Ungarn. Sovjetunionen kunne vel opfatte sin strategiske rolle under Den Kolde Krig på nogenlunde denne måde. Men Tyskland var i 1914 bundet til en offensiv militærstrategi, der var koblet til opfattelsen af, at man i en krise, der kunne udvikles til krig, måtte handle hurtigt, indenfor et 'window of opportunity'. Den 'nødvendige' offensive tyske militære strategi skabte således en meget alvorlig strukturel trussel mod freden og naboerne, en trussel, der blev realiseret i 1914-18. Problemet, truslen, lå i, at man (som Sovjetunionen under Den Kolde Krig) låste sig til en strategisk model, der var grundlæggende ustabil, og som derfor gjorde, at alle fredelige hensigter var af ren akademisk betydning.

Man kan ikke som udredningen⁶² ligestille landmilitær offensiv handling på operativt niveau med tilsvarende luftmilitær og sømilitær optræden. Mennesker bor ikke i vand og i luften. Derfor kan maritime styrker og flystyrker udnytte deres relativt større bevægelighed til at manøvrere mod hinanden for at opnå fordele, uden at dette giver konkrete og direkte virkninger for befolkningerne og deres ledere. Det eneste, der kunne sammenlignes med det sovjetiske militærstrategiske valg, ville være alene at basere sin stats overlevelse på sårbare langtrækkende offensive kernevåben. Også det ville skabe en fundamental ustabilitet.

'Hvis vi tager udgangspunkt i undersøgelsens definition af en militær trussel, ... ifølge hvilken der til en *egentlig* militær trussel også kræves en påvist intention, må det *retrospektivt* siges, at der under den kolde krig ... ikke kan påvises en egentlig militær trussel fra Sovjetunionens og de andre Warszawapagtlandes side mod Vesteuropa, herunder Danmark, forstået som en bevidst planlægning af et uprovokeret angreb'⁶³

---

⁶² II. s. 586.

⁶³ IV. s. 63

Udsagnet er korrekt, men samtidig irrelevant for NATOs og Danmarks problemer under Den Kolde Krig. Ved at knytte en trussel helt til en aggressiv hensigt ('intention') - og begrænse det i begrebsapparatet til 'bevidst planlægning af et uprovokeret angreb' - bliver det umuligt for udredningen effektivt at håndtere den reelle situation under Den Kolde Krig. I betragtning af truslen er det interessante ikke de to yderpunkter⁶⁴: midler og hensigt ('kapabilitet og intention'), men derimod, hvad man kunne kalde 'tilbøjelighed'. 'Tilbøjeligheden' er en følge af, at kapabiliteten - midlerne - betjenes af organisationer af mennesker. En militær organisations 'tilbøjeligheder' nedfældes i doktriner og planer, i fysiske forberedelser og øvelser, i uddannelse og indoktrinering af kadrerne. Det er tiltag, der i meget betydelig udstrækning låser statens ledelses muligheder fast i en krisesituation. Kapabiliteten i forening med 'tilbøjeligheden' er den *egentlige* militære trussel.

Det ville være vanskeligt for alle andre end udredningen ikke at se det sovjetiske militærs tilbøjeligheder som en egentlig trussel. Det er beklageligt, at DIIS i sin replik ikke accepterer problemet.⁶⁵ Man ville være kommet ud af den voldsomt forsimplede definition af en egentlig militær trussel, hvis der var inddraget en diskussion af, hvordan krige starter. De 'uprovokerede angreb' er få, og finder som oftest sted som følge af et større lands beslutning om at invadere en mindre nabo, når man tror, at det er risikofrit. Det er undtagelsen, at krige mellem større magter starter som følge af en ledergruppes mere eller mindre rationelle beslutning om at forfølge en aggressiv hensigt. Kommentator er enig i udredningens vurdering, at de sovjetiske ledere, der havde magten til 1985, og som alle havde personlig erfaring fra Den Store Fædrelandskrigs lidelser, ikke var klar til at søge at udnytte en vestlig blottelse ved en pludselig aggression. Vestlige analytikere kom allerede under Den Kolde Krig til den konklusion, at den sovjetiske ledelse viste en markant forsigtighed under kriser⁶⁶. Men det er samtidig irrelevant. Krige starter som en 'flugt fremad' - fra alternativer, der af regeringer opfattes som værre⁶⁷. Hvis NATO under en krise reagerede med at forstærke forsvaret af Vesteuropa gennem mobilisering og tilførsel af oversøiske forstærkninger, gjorde karakteren af sovjetiske væbnede styrkers krigsforberedelser, at den sovjetiske ledelse måtte vælge mellem at acceptere et nederlag eller angribe massivt, før 'vinduet blev lukket'.

---

⁶⁴ Som bl.a. i l. s. 95ff

⁶⁵ 'DIIS's svar på kritik af udredningen om "Danmark under den kolde krig" ved Konference i Selskabet for Samtidshistorisk Forskning, København, 16. september 2005' s. 2.

⁶⁶ Se bl.a. Hannes Adomeits fremragende 'Soviet Risk Taking and Crisis Behavior. A Theoretical and Empirical Analysis' London 1982.

⁶⁷ Muligheden af trussel som følge af 'en krise eller fejlkalkulering' nævnes i l. s.99, men anvendes ikke som systematisk mulighed i analysen gennem værket, dette på trods af, at det netop var en sådan trussel, et sådant forløb, der prægede den for udredningen afgørende 'Able Archer krise' i 1983 – som det havde været tilfældet under Cuba-krisen 21 år tidligere.

Uden selv at erkende og acceptere dette, dokumenterer udredningen på overbevisende vis, at det akutte sikkerhedspolitiske problem netop var Sovjetunionens bevidste fastlåsning til - i en eventuel krig - ikke blot som NATO at søge at undgå nederlag, men opsøge militær sejr gennem en massiv landmilitær offensiv mod Vesteuropa. Det var truslen. Fra midten af 1960erne og ti år frem søgte man at skabe det instrument, der kunne sikre sejren over Vesten, hvis krigen kom. Det skete gennem en omfattende oprustning på alle konventionelle områder samt inden for alle typer af kernevåben. Man skabte styrker, der under gunstige betingelser havde evnen til at føre invasionen af Vesteuropa til sejr uden selv at starte anvendelsen af kernevåben. Man udviklede en flåde, der skulle angribe forbindelserne over Atlanterhavet, dels med moderne angrebsundervandsbåde bevæbnet med torpedoer og missiler, dels med langtrækkende maritime bombefly med missiler. Massive kernevåbenstyrker, der samtidig kunne holde de tilsvarende amerikanske våben i skak, blev deployeret som supplement til ældre systemer. Det blev til en samlet styrkestruktur, der både kunne skabe sikkerhed og en magtplatform for en aktiv international politik⁶⁸.

Det er interessant at observere, at man fra militær og politisk side i Sovjetunionen åbenbart forventede, at Vesten under USA's ledelse ville acceptere at være stillet skakmat gennem en massiv styrkeudbygning under dækning af Detenten. Det er bemærkelsesværdigt, at udredningen i sin behandling af den vestlige reaktion på den sovjetiske opbygning skråsikkert fordømmer den som destabiliserende. Man afviser at se den vestlige reaktion som naturlig og legitim. Det er i udredningen alene Vestens svar, ikke den sovjetiske udfordring, der skabte bruddet med Detenten⁶⁹. Der skal to til en tango. I midten af 1970erne var 'dansen' blevet nedslidt af kriser knyttet til Vietnamkrigen og i Mellemøsten, af den amerikansk-kinesiske tilnærmelse samt af den omfattende sovjetiske oprustning og militærpolitikken i Den Tredie Verden. 1975-76 standsede blot 'Detente-musikken' ved det tomme dansegulv.

Vestens svar på Sovjets oprustning og politik må deles i NATO's og USA's reaktioner.

Efter beslutning i NATO blev fra 1978 stadig flere af USA's, Canadas og Storbritanniens flystyrker og hærenheder fast øremærket til et geografisk område i Vesteuropa. Gennem infrastruktur og øvelser reducerede man den tid, der ville gå, før styrkerne kunne være operative i Europa. Samtidig bandt de vesteuropæiske alliancemedlemmer sig til at øge realværdien af forsvarsbudgetterne med de tre procent årligt, en stigning, der kunne kompensere for stærkt stigende materielpriser og samtidig forbedre kvaliteten af

---

⁶⁸ At man så målet som nået bekræftes af sovjetgeneralens udtalelse fra 1975 citeret III. s. 497: 'Vi har overlegenhed på landjorden, i luften og på havet'.

⁶⁹ IV. s. 52: 'I utilfredshed med den sovjetiske militærpolitik og tredjeverdenspolitik valgte USA fra 1975 at opgive detenten og give Sovjetunionen et øget militært modspil'.

vesteuropæiske stående enheder og reserveenhederne i mobiliseringsstyrken⁷⁰. Disse - NATO's fælles - skridt skabte allerede i Carter-perioden problemer for Sovjetunionen, fordi de afgørende ville kunne mindske det 'window of opportunity', som man havde til at føre en offensiv i Vesteuropa til sejr.

Sovjetunionens og Warszawapagtens reaktion på NATO's forsvarsforbedringer blev en drastisk forhøjelse af indsatsberedskabet i styrkerne⁷¹ og udviklingen af 'Operative Manøvregrupper (OMG)'⁷². Snarest muligt - før Vesten kunne mobilisere, deployere og forstærke det fremskudte forsvar - måtte Warszawapagtens vestligst garnisonerede divisioner nu starte invasionen. Sovjetiske og nationale styrker fra DDR og Tjekkosllovakiet, samt faldskærmslandsatte- og helikopterborne stormenheder, kunne umiddelbart indsættes. Operationerne måtte hastigt føres i stor - 'strategisk' - dybde, så det ikke var muligt for NATO at opbygge et sammenhængende forsvar eller opnå så klart et billede af situationen, at man kunne anvende kernevåben⁷³. Herigennem ville NATO's forsvarsmuligheder blive underløbet. Dette ville kunne opnås på trods af, at enheder fra Polen og det vestlige Sovjetunionen ikke kunne forvente at nå frem i tide til at indgå i 1. Operative Echelon, og i øvrigt kunne blive sinket og få tab gennem flyangreb og nye langtrækkede præcisionsvåben⁷⁴. Da USA fra 1982 begyndte at understrege sine hærstyrkers muligheder for at gennemføre en taktisk offensiv indsættelse, hvor 'spoiling attacks' for at forstyrre Warszawapagtens offensive forberedelser ikke blev udelukket, måtte de østtyske hærstyrker ved grænsen forudse at svare med indledningsvise forsvarsoperationer.

Ved at fastholde forsøget på at sejre på slagmarken i en krig, man ikke ønskede, skabte Sovjetunionen en ekstremt ustabil situation. Fra omkring 1980 måtte forsvarsforberedelser, som NATO - og Danmark - opfattede som defensive, signalgivende skridt i en krisestyring, ses som skridt til forberedelse af krigen, der måtte udløse invasionen, før 'vinduet blev lukket'. Sovjetunionen blev i den strategiske offensivs sidste år i 1980ernes begyndelse i stigende grad som en mand, der maler sig så langt ind i hjørnet, at han må stå på tæer for at holde balancen. De kritiske vestlige skridt, der måtte udløse Warszawapagtens offensiv, hvis man skulle undgå risikoen for operativ fiasko, var således: NATO-landes forøgelse af fredsstyrken, forberedelse af modtagelse af forstærkninger,

---

⁷⁰ Dilemmaet for sejrplanen ved NATOs svar på opbygningen: forstærkninger, materielforbedringer, se referat fra Warszawapagten Forsvarsministermøde i 1981 i Moskva (III. s. 517ff).

⁷¹ De østtyske styrker blev helt indtil afslutningen holdt på 85% indsatsberedskab døgnet rundt. Böhme (2004), s. 219.

⁷² Operative Manøvregrupper fik en central rolle i de panserede enheders operationer fra operationer omkring 1980 (jf. interview med Generalmajor Ants Laaneots 7/9-2005).

⁷³ Jf. II. s. 595 lækket til Vesten i 1981 af den polske oberst Kuklinski.

⁷⁴ Problemet, som man erkendte ved de israelske operationer mod syrerne i Bekaa-dalen i Libanon i 1982 var ikke, som beskrevet i III. s. 524, selve ødelæggelsen af kampvognene, men at det havde været muligt for israelerne at snyde og derefter ødelægge den massive paraply af moderne sovjetiske luftværnsmissiler, der havde beskyttet kampvognene.

udbygning af forsvarsstillinger, deployering af fly- og hærstyrker til øvelser til fremskudte områder samt de til samme beredskabsniveau knyttede indledende sømineringer.

Mere end nogensinde tidligere blev Sovjetunionens militærstrategiske selvvalgte situation en alvorlig trussel mod Europas og Verdens fremtid. På grund af kombinationen af den økonomiske stagnation og udmattelse samt den galoperende samfundsmæssige 'koldbrand' i Østeuropa og i selve Sovjetunionen, kunne man kun kompensere for NATO's svar på egen oprustning ved reelt at låse sig fast i en programmeret tidlig angrebsmulighed. Denne ville, uanset hvorledes udredningen tvister definitionerne for at undgå at skulle pege fingre, være et præventivt angreb⁷⁵. Ikke på grund af en egentlig aggressiv hensigt, men på grund af, at Sovjetunionens strategiske valg fremtvang en til 'flugt fremad', hvis NATO startede forsvarsforberedelser. Hvis NATO under den konflikt, der så kom, opfattedes som værende i gang med at forberede brug af de kernevåben, som OMG-styrkerne bl.a. havde til opgave at jage, ville det udløse anvendelsen af sovjetiske kernevåben. Det har udredningen - og dens forfattere i det senere forsvar af resultatet - valgt ikke at definere som 'førstebrug'⁷⁶. Man kan som kommentatoren have den opfattelse, at forskellen mellem førstebrug og 'forkøbsslag' kun ville have været af helt akademisk betydning for både de omkomne og overlevende⁷⁷.

Dette er situationen, som Sovjetunionen i begyndelsen af 1980erne selv havde anbragt sig i. Først fra 1986-1989 førte Gorbatsjovs erkendelse af omkostninger og ricisi til ændringer⁷⁸.

---

⁷⁵ Allerede i 1970erne så man fordelene ved præventivt angreb. NATOs mobilisering var den udløsende faktor i den forberedte befaling fra for indsatsen i de tre operative retninger: BERLIN-BONN-PARIS, KYSTEN-JYLLAND-SKAGEN og DRESDEN-FRANKFURT (MAIN)-TROYES, der i skemaform refereres i 1974-dokumentet: 'Einschätzungen der Absichten und Möglichkeiten der NATO-Kommandos Zentraleuropa und Ostseeausgänge' i Bundesarchiv (Freiburg), fra HVA Arkiv (DDR "FE"), overført til Freiburg fra Østberlin med arkivnummer 32662f. Hentet fra oberst John E. Andersens notater fra sit besøg i arkivet i december 2003.

⁷⁶ Se bl.a. Dr. Frede P. Jensen: 'Øst følte sig truet af Vesten' i Weekendavisen 5/8-2005.

⁷⁷ Udredningens argumenter i bl.a. II. s.595 og III. s. 535 - og senere i pressen - der adskiller forhåndsslag fra førstebrug af kernevåben, hvor det første ses som separat er ikke troværdig. Det er ligeså tendentiøst, som når man i II. s. 606 betragter fremskydning af styrker til Nordsøen for at imødegå de forstærkningerne, der kunne hindre sejren i Europa, som en 'overordnet set ... defensiv foranstaltning'.

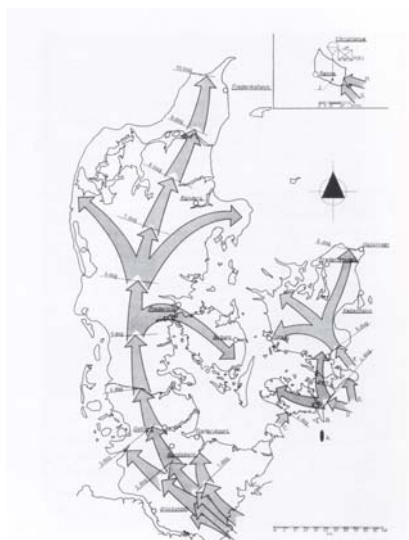
⁷⁸ Jf. en samtale med oberst Oskar Mark ændredes operationsplanerne for 2. Kampvognsarmé (fra 2. Operative Echelon). Man måtte opgive sit operative mål - Paris - som man havde haft under hele Den Kolde Krig, da man gik over til en strategisk defensiv planlægning. Dvs. at Generalstaben intet afgørende foretog sig før Gorbatsjov havde bundet sig i december 1988 til de massive ensidige styrkereduktioner, beskrevet i III.s. 430f, der undergravede de offensive muligheder. De bl.a. i I. s.619 nævnte indledningsvise østtyske defensive operationer i begyndelsen af 1980erne er ikke en defensiv 'strategi', de er en logisk taktisk justering af operationsplanens muligheder i en situation, hvor man indledningsvis kun rådede over begrænsede styrker, fordi man skulle være klar til at iværksætte operationsplanen uden at vente på fremdeployering af bl.a. polske styrker, dvs. gennemføre en indledende taktisk defensiv i rammen af en offensiv operation. Jf. generalmajor Ants Laaneots (interview 7/9-2005) var det

DIIS-udredningen ville næppe have været relevant, hvis Sovjetunionen allerede omkring 1964 havde valgt at skifte til defensiv strategi indenfor rammen af Afspændingen. Det var i de år, hvor NATO forlod idéen om den massive gengældelse med kernevåben som svar på enhver aggression. Hvis de sovjetiske ledere blot havde kombineret en indledningsvis operativ defensiv med konkurrencen med den kapitalistiske verden inden for rammen af 'Fredelig Sameksistens', ville dette sandsynligvis have været tilstrækkeligt til at skabe en afgørende ny situation. Men det var med den magtposition, den sovjetiske hær havde opnået i midten af 1960'erne, ikke muligt.

---

forsvarsministeren, Marskal Dmitri Yazov, der i 1986 stillede krav om udvikling af muligheden af den operative defensiv. Den teoretiske professionelle diskussion af den operative defensiv startede i 1987. I et interview med Ib Faurby i 1989 fortalte den daværende generalstabschef, Sergei F. Akhromejev, at den nye defensive strategi ikke udelukkede en efterfølgende strategisk offensiv, dvs., at man da overgik til en indledende defensiv operation, der dog stadig kunne ses indenfor rammen af en militærstrategisk offensiv strategi.

Situationen omkring Østersøområdet

Operationerne mod Slesvig-Holsten-Danmark under øvelsen VAL-77⁷⁹

Generelt

Selve udredningens *referater* af øvelser og planer virker for en professionel militær læser logiske og sandsynligvis helt loyale over for kilderne. Samme logik og troværdighed kan desværre ikke siges at præge udredningens anvendelse af kilderne. FEs trusselvurdering bedømmes som tæt på, hvad Warszawapagten reelt planlagde, og korrekt i sin opfattelse af pagtens enheders svagheder og problemer. Ikke desto mindre anlægger udrederne flere steder deres helt egne, alternative, vurderinger af dansk forsvars muligheder for at gennemføre et succesrigt forsvar, en vurdering der ikke hviler, ikke kunne hvile, på en analyse. Vurderinger uden professionelt fundament.

For det første har DIIS-forskerne ikke har fundet det relevant at sikre sig samme forståelse for danske, tyske og andre allieredes problemer og svagheder, som de har opnået fra de østtyske og polske kilder⁸⁰. *For det andet* har de ikke den kompetence i kritisk, værnsfælles, operativ analyse, der er nødvendig, og som

⁷⁹ Det oprindelige kort i kopi i III, s.560. Denne del af øvelseskortet, der viser hele kystfrontsoperationen, er hentet fra Kjeld Hillingsø *'Trusselsbilledet – en koldkriger taler ud'*, Kbh 2004, s.170.

⁸⁰ Soldaterhistorier fra alle lande understreger svigtende, ofte forældet materiel, brutale sergenter samt latterlige og ineffektive officerer. Der er ofte mere end et gran af sandhed i historierne, men hvis man anvender historierne ukritisk og ensidigt, overser man, at sådanne problemer karakteriserer de væbnede styrker i alle lande, på alle sider, når man bliver ramt af lang afstand til krigserfaringen og begrænset af de ressourceproblemer, som et generelt fredstidsfænomen i små og mellemstore lande. Det er en universel reaktion hos værnepligtige at forholde sig kritisk til deres oplevelse. Officerer har næsten altid en så akut erkendelse af egne svagheder, at de ikke kan erkende, at modstanderen også har alvorlige problemer.

kun udvikles i en kombination af professionel uddannelse og praktisk erfaring. Kun med en sådan trænet professionalisme og forståelse for begge siders situation kunne opgaven været løst. Af uafklarede grunde har man ikke inddraget ekstern ekspertise, hvor den bedste model ville have haft form af en betydelig gruppe af de officerer, der i samtiden var ansvarlige for krigsplanlægningen ved værnenes primære myndigheder. De ville kunne have bidraget med den tids viden om egne styrkers vilkår samt de til geografien knyttede betingelser for angreb og forsvar i og omkring den vestlige del af Østersøen.

For at kunne illustrere, hvor lidet udredningen overbeviser, er det nødvendigt med den efterfølgende korte indføring i de militære realiteter for BALTAP-området under Den Kolde Krig. Den er skrevet for civile læsere, men er også relevant for den betydelige del af nutidens danske militære læsere, der ikke som kommentator er Koldkrigsprodukter⁸¹.

Situationen i Vesteuropa som forudsætning

Kystfrontsøvelsen 1977⁸²

For det første burde udredningen have gjort helt klart, at operationerne i det dansk-slesvig-holstenske område set fra den sovjetiske generalstab var helt sekundære i forhold til det felttogsafgørende slag i resten af Vesttyskland, selv inden for 'Kystfrontens' operationer fra dennes oprettelse i 1954 var det de operative retninger mod Holland-Belgien, der havde den højeste prioritet.

---

⁸¹ Se Tillæg IV: Relevante dele af kommentators tjenesteforløb.

⁸² Fra II, s. 560

Hvis nødvendigt kunne situationen mod nord afvente, at kampen på Centralfronten blev afgjort. Hvis der imidlertid var et tilstrækkeligt antal sekundære – f.eks. polske - styrker til rådighed, kunne de anvendes til en tidligere indsættelse. Sådan var planen, indtil man omkring 1980 konkluderede, at angrebet på Vesttyskland måtte startes så tidligt, at man ikke kunne afvente polakkernes fremdeployering. De fordele, som kunne opnås ved en tidlig invasion af Sjælland var velkomne, men ikke afgørende. Den væsentligste del af BALTAP var den jyske halvø på grund af dens havne og specielt det betydelige antal luftmilitære baser og installationer.

Også Sydnorge kunne normalt afvente en senere fase, efter hovedslaget var afgjort.

Sverige

Det samme ville muligvis være tilfældet med Sverige. Det eneste nu sikre er, at østtyske og polske styrker ikke havde på forhånd beordrede indsættelser mod landet. Det er med den nuværende viden om operationsplanerne måske også mest sandsynligt, at den sovjetiske generalstab satsede på at bevare svensk neutralitet, indtil krigens indledende operationer mod Danmark var afsluttet. Det er dog ikke sikkert⁸³.

I den indledende fase må man vurdere, at det relativt begrænsede antal taktiske transportfly, der kunne indsætte faldskærmsenheder, var bundet til anvendelse i hovedretningen, det vestlige TVD. Vi kan imidlertid først opnå fuld klarhed, når vi ved, hvilke opgaver styrkerne i det rent sovjetiske 'Nordvestlige Krigs-'teater' (TVD NW)⁸⁴ havde fået tildelt, dvs. hovedparten af enhederne i Leningrad og Baltiske Militærdistrikter. Disse enheder må vurderes at have haft opgaver på Skandinaviske halvø. Her var ikke mindst styrkerne i det Baltiske Militærdistrikt, herunder både 36. Garde Marineinfanteribrigaden fra Baltysk ved Kaliningrad og forskellige specialenheder i distriktet, en umiddelbart anvendelige mod det centrale Sverige. Baltiske Militærdistrikt disponerede over fem pansrede divisioner (11. Gardearmé med 1. og 40. Garde Kampvognsdivision og 1. og 26. Garde Motoriserede Infanteridivision samt den uafhængige 3. Motoriserede Infanteridivision). Vi ved nu, at de i modsætninger vore vurderinger under den kolde krig ikke havde opgaver mod Danmark eller Slesvig-Holsten. BALTAP var en ren polsk-østtysk operativ opgave.

---

⁸³ Hvor vanskeligt det er at få klarhed over Sveriges situation ses i Magnus Haglunds 'Sovjetisk operativ krigsplanlægning under det kalla kriget' i Kent Zetterberg (red.) 'Att skåda Sovjetunionen i vitögat. Sex studier kring svenska relationer till Sovjetunionen under det kalla kriget' i Forskningsprojektet Försvaret och det kalla kriget (FOKK), Publikation 2004, nr. 2. Försvarshögskolan, Stockholm 2004.

⁸⁴ Dette var i modsætning til de fire andre TVD-er ikke udskilt fra Generalstaben i fredstid, hvilket gør det muligt, at operationerne mod den skandinaviske halvø var tænkt som selvstændige frontniveau-operationer (med hovedkvarterer etableret på grundlag af Baltiske og Leningrad Militærdistrikter), direkte under central kommando.

Dette betyder, at den sovjetiske generalstab med stor sikkerhed, som minimum, forberedte operationer mod Sverige gennem operativ og logistisk planlægning og efterretningsvirksomhed⁸⁵. Angrebet ville under alle omstændigheder blive nødvendigt, hvis landet i modsætning til i 1940-41 ikke hurtigt og entydigt 'tilpassede' sig den nye situation efter en sovjetisk operativ sejr i Vesteuropa. Det er således tænkeligt, at en invasion mod Sverige ikke - som operationerne mod Danmark - var en helt fast og programmeret del af krigsplanen mod Vesteuropa. Beslutningen om at invadere - og invasionstidspunktet - kunne muligvis afvente forløbet af krigens indledning.

I 1980'erne planlagde Sovjetunionen allerede i krigens indledende fase at indsætte enheder med sine mest moderne jagerfly fra flyvestationer langs den baltiske kyst i et fremskudt luftforsvar af den vestlige del af Sovjetunionen. Operationerne indebar ifølge kommentators kilder også anvendelse af svensk lufttrum⁸⁶. Dette gør det mest sandsynligt, at Sverige tidligt ville blive inddraget i krigen.

Et andet forhold, der kunne tale for muligheden af en meget tidlig, sovjetisk begrænset invasion i Midtsverige er, at det sandsynligvis ville være den eneste vej til at opnå en hurtig succes i Nordnorge. Hvis de forberedte norske hærstyrker var nået på plads i det meget forsvarsegne terræn ved Troms og i 'Lyngestillingen', var en erobring med de rådige styrker i Kola-området næsten umulig, også fordi NATO-flådestyrker samtidig ville kunne udelukke landsætninger fra søen. Selv en begrænset operation mod Stockholmsområdet ville gøre det politisk umuligt at næsten tømme Syd Norge for de senest uddannede soldater.

Situationen i luften som forudsætning for operationer i og om Østersøen

I kystnære farvande som Østersøen er det situationen i luften, der danner grundlaget for krigsskibes og søtransports anvendelse af havets overflade. Hermed menes ikke kun i indsatsen af de forskellige maritime flystyrker, men

---

⁸⁵ Se Jan Leijonhielm: 'Ryssland och hotbilden - i går, i dag och i morgon' i Kungliga Krigsvetenskapsakademiens 'Handlingar och Tidskrift' 3/2005. For efterretningsvirksomhed mod Sverige se bl.a. Hans von Hofsten: 'I kamp mod överheten: Örlög och Debatt' Stockholm 1993, s. 144-154.

⁸⁶ Ifølge samtaler med estiske tidligere sovjetiske flyvevåben officerer var dette blandt andet opgaven for de jagerflyenheder, der var baseret på baserne ved Pärnu og Haapsalu. Officerene kunne imidlertid ikke svare på, hvordan man ville reagere, hvis det svenske flyvevåben greb ind. Disse oplysninger skal muligvis ses i sammenhæng med den svenske erkendelse af den polske militære efterretningsstjenestes indsats for at kortlægge, hvor de svenske flyvevåbenpiloter boede (se bl.a. Wilhelm Agrell: 'Bakom ubåtskrisen. Militär verksamhet, krigsplanläggning och diplomati i östersjöområdet' Stockholm 1986, s. 177). Indsættelse af specialoperationsstyrker til drab på nøglepersoner er en effektiv vej til at hæmme en modstanders reaktionsevne. I Sovjetunionen var det en central opgave for Spetsnaz-enhederne.

generelt. Allerede den aktivistiske marineminister Churchill måtte erkende umuligheden af operationer ind i Østersøen, da han i begyndelsen af 2. Verdenskrig genoplivede de planer, som Royal Navy's stabsofficerer havde afvist i hans foregående ministerperiode før 1. Verdenskrig. Dengang havde problemet kun været fjendens miner, torpedobåde og undervandsbåde. I 1940 ville det tyske Luftwaffes landbaserede fly helt alene kunne hindre Royal Navy's indtrængningsforsøg.

Under Den Kolde Krig forudsatte *både* Warszawapagtens sølandsætninger i Danmark og NATOs anvendelse af den jyske halvøes havne til modtagelse af forstærkninger, at man havde tilkæmpet sig og kunne bevare en robust luftoverlegenhed over hele regionen i afgørende faser af pågældende operation. Det samme ville gælde for vestlige sølandsætninger på de østtyske, polske og baltiske kyster. Muligheden af fly-udlægning af søminer og affyring af sømålsmissiler fra fly udvidede det område og den periode, hvor luftoverlegenheden skulle være effektiv. De mange primære og sekundære flybaser i Warszawapagtens udstrakte kystområde gav Sovjetunionen et godt udgangspunkt for sine operationer, både offensive og defensive. En stor del af de vestlige flyvestationer i BALTAP-området lå sårbart, tæt ved den Indre Tyske Grænse. Grundlæggende ville det være praktisk udelukket for Vesten at gennemføre landsætningsoperationer eller andre offensive maritime operationer på overfladen i Østersøen før - som minimum - det polske kystområde med sine flybaser var kommet på NATO's hænder⁸⁷. Indtil midt i 1980erne var den luftmilitære situation kritisk for NATO-styrkerne i vort område. Antallet af vestlige fly i Danmark-Slesvig-Holsten blev reduceret i 1960erne, hvor våbenhjælpen til Danmark ophørte. I Øst opretholdtes antallet af fly, i Polen og DDR som i Danmark med en dæmpet moderniseringstakt⁸⁸. En klar kvalitetsforskel fly-for-fly manifesterede sig først med ankomsten af F-16 i 1980erne og med den tyske Tornado-fly i flådens flyvevåben. Men da de nye danske jagerfly i de første mange år manglede moderne våben, var selv denne fordel begrænset. Kun, hvis Sovjetunionen accepterede og afventede, at flyvestationerne på halvøen i løbet af nogle uger blev fyldt op med den store mængde mulige forstærkningsfly fra U.S. Air Force og U.S. Marine Corps, ville det være realistisk at gennemføre en længerevarende kamp om luftoverlegenhed, der kunne lede til vestlig succes. Men da en sådan sovjetisk tålmodighed under NATOs mobilisering, forstærkning og klargøring ville være lig med at opgive den operative sejr, var det næppe et sandsynligt forløb. Luftoverlegenhed over havet var dog kun en nødvendig, ikke

---

⁸⁷ De mulige USMC operationer, der nævnes III. s. 467, s. 482 og s. 550f havde en anden logik end operativ militær. Korpsets landgangsfartøjer er store og uegnede til Østersøen, selv hvis den luftmilitære situation skulle gøre en indtrængen realistisk. Den amerikanske flådes evne til hurtig minerydning og bekæmpelse af undervandsbåde under de notorisk vanskelige forhold i Østersøen var meget begrænset.

⁸⁸ Jf. IISS The Military Balance (MB) 1969-1970 og 1979-1980 blev de ældste fly – Mig-15 jagerfly - afløst af Mig-21. De nyeste sovjetiske taktiske fly – Mig-23/-27 og Su-17 – var dog endnu ikke tilgået. Antallet i DDR og Polen blev holdt konstant i den næste 5 år, igen med en begrænset modernisering (MB 1984-1985).

en tilstrækkelig, forudsætning for at gennemføre succesrige sølandsætninger i den ene eller anden ende af Østersøen⁸⁹.

I DIIS replik til kommentaren fastholder man, at der forelå amerikanske planer om at landsætte tre marinekorpsdivisioner i Baltikum, når det blev muligt. Det vil sige at anvende *hele* Marinekorpset i én operation i Østersøen og stormlandsatte relativt lette kampstyrker på en fortsat kernevåbenforsvaret kyst.

Grundlaget er en udtalelse af den amerikanske viceforsvarsminister Robert Komer⁹⁰, som er hentet fra Ola Tunander⁹¹, og som i Udredningen anvendes ligeså ukritisk, som svenskeren gør. Problemet er, at DIIS hermed demonstrerer, at man ikke har forstået forskellen mellem de koncepter, som de amerikanske værn anvender i den indenrigspolitiske og bureaukratiske konkurrence om roller og ressourcer, og krigsplanlægning.

Den amerikanske flådes såkaldte 'Maritime Strategy' var en koncept for flådens udvikling, der primært var til indenrigspolitisk og symbolsk brug. Den var et 'våben' i et værns argumentation for flere ressourcer. Koncepten havde primært til formål at udnytte den politiske rygvind som Reagan-administrationen gav de amerikanske væbnede styrker. Herunder skulle Marinekorpset retableres til den rolle og evne til stormlandsætninger på fjendtlig kyst, som man havde haft fra 1942 til 1950. Sådanne landsætninger skulle i øvrigt altid følges op af større hærstyrker med 'tunge' enheder, hvis den fandt sted på en fastlandskyst eller større ø. Marinekorpset var og blev ikke udrustet til bevægelig kamp med regulære tungt udrustede hærstyrker som de sovjetiske.

Korpsets anden traditionelle rolle, 'brandslukning' i 'små krige', var ikke længere en så relevant og politisk interessant opgave efter tilbagetrækningen fra Vietnam. Flådens koncept var derimod politisk anvendelig, fordi den passede ind i Reagan-administrationens retoriske og psykologiske kampagne mod Sovjetunionen, som Udredningen så udmærket dokumenterer. Koncepten havde også en operativ logik ved at potentielt at undergrave en af de muligheder, som Sovjetunionen havde opnået gennem sin flådeoprustning gennem 1970erne. De sovjetiske flådestyrker, som truede NATO's søforbindelser over Atlanten, skulle retorisk presses til at optræde defensivt, i forsvaret af egne missilundervandsbåde og egne baseområder.

Ved at tage 'Maritime Strategy' for pålydende - som et mål for operativ indsættelse under en fremtidig krig - demonstrerer DIIS ikke alene manglende

---

⁸⁹ Land- og flystyrker fra USMC var en forudset forstærkningsmulighed til Jylland-Slesvig-Holsten. Men da deres transportskibe var sårbare så tæt ved modstanderens flybaser, blev de efter løsning evakueret til sikrere farvande end de danske.

⁹⁰ 'DIIS's svar på kritik af udredningen om "Danmark under den kolde krig" ved Konference i Selskabet for Samtidshistorisk Forskning, København, 16. september 2005' s. 11.

⁹¹ III, s. 486 hentet fra Ola Tunander: 'The Secret War Against Sweden. US and British Submarine Deception in the 1980s', London 2004, s. 268.

basal militær analytisk evne, men også, at man grundlæggende ikke har forstået, hvordan forsvarspolitik gennemføres i Washington.

'Maritime Strategy' kunne med massive investeringer på 10-20 år have ført til en flåde og et marinekorps med stærkt øget slagkraft, hvis Den Kolde Krig havde fortsat, og hvis de efterfølgende amerikanske administrationer havde haft samme prioriteringer som Reagans første. Herefter skulle man så have udarbejdet realistiske krigsplaner for en sådan større og stærkere styrke. Men selv i dette tilfælde ville operationsplaner med landsætninger på en stadig kernevåbenbevæbnet Sovjetunions kyster med start fra Karlskrona være uprofessionel science fiction for skrivebordsstrateger⁹².

Oplysningen i udredningen om en aftale om svensk flystøtte til forsvaret af Danmark⁹³ er tvivlsom, bl.a. fordi svensk flymateriel, operativ doktrin og taktiske procedurer afveg fra NATOs. Det er farligt og ineffektivt at improvisere samarbejde i et højintensivt kampmiljø.

En anden af udredningens bemærkninger er ligeledes tvivlsom, bl.a. på grund af de lige nævnte problemer med at improvisere taktisk luftmilitært samarbejde. Den amerikanske og britiske strategiske bombeoffensiv havde med svensk accept fra 1950erne kunne forudse at anvende midtvenske flybaser på vej hjem fra målene, til jagereskorte og lufttankningsfly. Baserne var blevet forberedt med de nødvendige lange landingsbaner, og svenskerne havde skaffet udrustning til identifikation af NATO-fly. Udviklingen er lang og krævende fra dette basale niveau til - allerede ved krigens start⁹⁴ - at kunne operere taktiske kampfly effektivt fra svenske flyvestationer. Der skal forberedes og øves logistik, kommunikationer og forbindelsesled⁹⁵.

---

⁹² De østtyske generaler vurderede - jf. Böhme (2004), s. 212 - USMC rolle i den begrænsede sammenhæng, som de havde observeret i 1970ernes øvelse på Fehmern.

⁹³ II. s. 615 citeret fra Agrell.

⁹⁴ III. s. 550.

⁹⁵ Det svenske flyvevåben erkendte problemerne med reelt praktisk samarbejde mellem svenske og NATO-fly: Se punkt 6.6.7 om 'Bastjänst' og i øvrigt hele afsnittet i 'Om kriget kommit... Förberedelser för mottagande av militärt bistånd 1949-1969' i Betänkande av Neutralitetspolitikkommisionen. SOU 1994:11, Stockholm 1994. Jf. General Bengt Gustafsson (i kronikken 'Skyggekrigen under vandet' i Berlingske Tidende 18. august 2005) var de militære chefer efter 1984 ikke orienteret om det bilaterale samarbejde, hvilket reelt udelukker praktiske forberedelser.

Situationen på den jyske halvø

Kystfrontsøvelse 1972⁹⁶

Den jyske halvø var på grund af sine flyvestationer og havne ikke alene afgørende for situationen i Østersøen og Nordsøen, men havde også betydning for situationen i Nordtyskland syd for Elben. Der var imidlertid gennem hele perioden meget store problemer med at gennemføre et effektivt forsvar af halvøen mod et østligt angreb over land af den type, der var planlagt inden for rammen af Kystfronten med først polske og senere sandsynligvis med østtyske styrker i første operative echelon.

For det første skal man forstå, at en hærenhed indsat i forsvar er bundet til det terræn, der forsvares. Den kan ikke samtidig anvendes et andet sted. Det er således angriberen, der bestemmer, hvor stor en del af forsvarerens forreste enheder, der får indflydelse på kampen. Jo 'tyndere' forsvaret er, jo mindre del, fordi der ikke kan 'udspares' styrker som taktiske eller operative reserver. I Holsten mellem Østersøen og Elben skulle to divisioner dække en front på mere end 50 kilometer angrebsegnet terræn med forsvar. Det blev en meget 'tynd' besættelse, selv efter at Danmark i 1970'erne havde valgt at stille alle tre jyske brigader til rådighed for Jyske Division. Det kunne forventes, at kun én af Jyske Divisions to forrest indsatte brigader ville komme til indsats i den nordlige kystfrontsarmés gennembrudsrum. Da armékorpsset LANDJUT, den myndighed, der havde ansvaret for forsvaret, ud over at dække terrænet med forsvar også skulle give dette forsvar dybde og samtidig sikre, at Kielerkanalen ikke blev erobret ved luftlandsætninger bag de forreste styrker, krævede opgaven omkring

---

⁹⁶ Fra II, s. 633

det dobbelte af de 6 brigader, man nåede op på 1970erne⁹⁷. Denne styrke nåede LANDJUT først nå ved 1980ernes afslutning, og da kun hvis Sovjetunionen tillod NATO et par måneders forberedelsestid. Den tid var som minimum nødvendig, hvis den amerikanske 9. Division fra Seattle på den amerikanske Stillehavshavskyst skulle nå frem til den jyske halvø. Situationen var i 1980erne også forbedret lidt med europæiske ressourcer. Tyskland havde skabt en fjerde 'lokalforsvarsbrigade' til 6. Division. Danmark havde etableret 'Jyske Kampgruppe' i mobiliseringsstyrken, en svag infanteribrigade til løsning af begrænsede opgaver på halvøen. Det var muligt, at forsvaret ville blive forstærket med en britisk infanteribrigade. Alt forudsatte, at Sovjetunionen ikke tolkede mobilisering og fremdeployering i NATO som krigsforberedelser og angreb tidligt for at bevare muligheden for operativ sejr.

For det andet er en hærenheds evne til at forsvare terræn afhængig af antallet af langtrækkende våben og mulighederne for at flytte våbnene under panserbeskyttelse. Medens 6. Panzergrenadierdivision var veludrustet, var kun 60% af Jyske Divisions enheder i pansrede køretøjer, og kun godt en tredjedel udrustet til at kunne kæmpe bevægeligt, under beskyttelse. Muligheden for, at Jyske Division overhovedet kunne forsvare med effekt, var således, at man ankom i god tid, så man kunne forberede indsættelsen med omfattende felter af landminer samt veludbyggede feltbefæstninger. Dette var nødvendigt for, at enhederne kunne overleve på trods af den massive konventionelle artillerikapacitet, som Øst byggede op i 1970erne. De nødvendige meget omfattende forsvarsarbejder tog lang tid, og de kunne først gå i gang, når tyske myndigheder overvandt deres tøven og bemyndigede arbejdet. Jyske Divisions mobilisering, flytning til Holsten og etablering af robuste primære og sekundære stillinger ville realistisk tage to uger, hvor man skulle have arbejdsro, og en ubrudt serie af rettidige beslutninger.

For det tredje var divisionen kun nødtørtigt uddannet og svagt samarbejdet. Af dens enheder var fra 1973 kun 50% nogenlunde komplet opstillet i fredsstyrken, resten skulle mobiliseres. Selv fredstyrkens enheders uddannelse var negativt påvirket af arbejdstids- og ressourcebegrænsninger samt af, at Danmark under

---

⁹⁷ Man kan i øvrigt med vægt argumentere for, at selv dette tal er sat for lavt. De indsatte infanteribataljoner, der dannede ryggraden i forsvaret, havde hver ni infanteri-'delinger' af 35-40 soldater. Halvdelen måtte indsættes for at skabe 'dybde' og reserver i bataljonens og de normalt to forreste infanterikompaniers forsvarsstillinger. Delingernes hovedvåben havde en effektiv rækkevidde på ca. 600 meter. Hvis forsvaret skulle være solidt, skulle terrænet foran én deling kunne dækkes af ilden fra nabodelingerne (der kunne komme fra et andet kompagni i bataljonen eller en hel anden bataljon). Dette betyder, at en bataljon bevæbnet, som de danske reelt var, ikke kunne forsvare et 'rum', der var bredere end ca. 2½-3 km. Selv denne bredde af rummet blev først realistisk, efter at 'skudfelter' var blevet ryddet for bevoksning og bygninger, der blokerede for fri observation.

Imidlertid var presset fra opgaverne så stort og mulighederne for at få yderligere styrker så små, at hæren i både uddannelse og krigsplanlægning altid forudsatte, at bataljonerne kunne forsvare et næsten dobbelt så bredt rum. Det skete ved, at man tegnede kompagniets stillinger lidt større, og ved at man overbeviste sig selv om, at delingsstillinger i nabokompagnier ikke behøvede at ligge ligeså tæt som delinger indenfor eget kompagni.

indtryk af Afspændingens optimisme allerede i 1960erne drastisk havde sænket beredskabet og således personellet's forventning om, at man på kort tid kunne komme i krig. Den store del af personellet, der skulle mobiliseres, kom fra forskellige indkaldelseshold og havde kun fået den 9 måneders værnepligtsuddannelse, som hæren med rette betragtede som utilstrækkelig. Hvis divisionen – efter mobilisering, flytning og nedgravning - skulle gøres klar til andet end som Potemkin-kulisse at afskrække angreb på sine stillinger som en del af alliancens krisestyring, skulle den gives mulighed for at gennemføre nogle ugers intensiv og ressourcekrævende, realistisk samvirkeuddannelse, bl.a. med anvendelse af alle typer skarp ammunition.

For det fjerde var enhedernes materieltilstand kritisk ringe i perioden indtil midten af 1980erne, hvor en modernisering blev indledt.

For det femte havde LANDJUT det problem, at den sydlige del af korpsets front, dvs. den stærkeste – 6. Tyske – divisions hovedstyrke, måtte forventes at blive ramt af den armé fra Kystfronten, der angreb mod vest, i retning mod de nordtyske Nordsøhavne og Holland. Dvs. at korpsets to dele ville blive presset fra hinanden og efterlade forsvaret af halvøen til Jyske Division, der selv var voldsomt engageret, og som ikke havde nogen realistisk mulighed for alene at etablere en dækning af halvøen, uanset om det kun var forholdsvis svage og begrænset udrustede polske eller østtyske styrker, der gennemførte angrebet.

Det er disse grundvilkår, som udredningens forskere skulle have forsøgt at forstå. Deres skråsikre vurdering af robustheden i forsvaret af den jyske halvø står som naivitet eller arrogance. Det er efter beskrivelsen af den valgte sovjetiske doktrin i 1980erne næsten sikkert, at forsvarsstyrkerne på halvøen - i bedste fald - ville være under deployering, når angrebet fandt sted. Udredningens vurderinger vedrørende forsvaret af halvøen⁹⁸ står, som så mange af dens forsøg på militær analyse, blot som påstande med udgangspunkt i en generel opfattelse af situationen under Den Kolde Krig, påstande uden sagligt grundlag.⁹⁹

---

⁹⁸ Bl.a. III. s. 550

⁹⁹ For østtyske militære chefers vurderinger af egne og polske styrkers muligheder se Böhme (2004), s. 208-213, 226f.

Sølandsætninger på Den Sjællandske Øgruppe

Kystfrontsøvelse mod den sjællandske øgruppe 1963¹⁰⁰

Det er korrekt, at en amfibielandsætning er en kompliceret operation, selv med en relativt kort transportafstand, hvor man kan støttes af landbaserede taktiske fly og helikoptere. En landsætning på selve Sjælland fra øst og syd ville være en betydelig udfordring, selv efter, at invasionsstyrken har sikret sig luftherredømmet:

- * Hvis de tyske og danske undervandsbåde var på plads i dykkefelterne.
- * Hvis havnene var spærret effektivt med miner.
- * Hvis gennemsejlingsfarvandene var spærret med moderne miner og beskyttet af intakte kampfartøjer med langtrækkende moderne sømålsmissiler.
- * Hvis de herefter fortsat invasionsstruede kyststrækninger var dækket af anti-invasionsfelter med moderne miner.
- * Hvis der bag strandene var forsvarsstyrker i veludbyggede stillinger.
- * Hvis der bag forsvaret på stranden fandtes et tilstrækkeligt antal veluddannede mobile pansrede enheder på plads, som kunne tage sig af de luftlandsatte styrker og forstærke strandforsvaret.
- * Hvis forsvaret af Falster, Møn og Vest-Lolland rådede over kvalificerede hærenheder til deres forsvar, enheder der kunne kompensere for, at øerne ikke var dækket af farvandsspærringerne, men kun af anti-invasionsfelter, og kun mindre direkte end Sjælland af kampfartøjers sømålsmissiler.

Det var nok realistisk at forvente, at den operative del af de tyske og danske undervandsbåde var på plads og sikre i 'dykkefelterne' øst og vest for Bornholm, men det var et åbent spørgsmål, hvor mange landgangs- og transportskibe, de ville kunne sænke i konvojer, der sejlede langs og tæt på de lavvandede polske og østtyske kyster.

¹⁰⁰ Fra II, s. 582. Bemærk landsætning i både Køge og Fakse Bugt. Senere kun landsætning i Fakse Bugt. Angrebet mod Lolland-Falster var et østtysk ansvar.

Det var først, når havnene var effektivt spærret med moderne miner i havneindløbet eller sejltrenden, kajer mineret og anden havneinfrastruktur gjort uanvendelig, at deres anvendelse var udelukket, så man var tvunget til at invadere over kysten. Indtil det tidspunkt kunne de anvendes som de primære indfaldsporte – som færgehavnene og Langelinie den 9. april 1940. Hvorvidt havnene ville blive sikret effektivt mod kupangreb af specialoperationsstyrker, så man rettidigt kunne gennemføre den effektive spærring, kan diskuteres. Et lands myndigheder er naturligt tilbageholdende med en tidlig ødelæggelse af kostbar nøgleinfrastruktur.

De nye effektive miner til farvandsspærringerne og antiinvasionsfelterne, miner, der måtte uskadelliggøres enkeltvis ved en tidsrøvende indsats, kom gradvis til rådighed i 1980'erne. Men også disse miner skulle jo udlægges for at virke, og allerede tidligt i en kriseperiode ville specialoperationsstyrker forsøge at ramme depoter, transportere og minelæggerne. Med det fra ca. 1980 forventede meget korte og 'programmerede' forløb ved en krigsstart, er det et åbent spørgsmål, om minerne ville blive lagt rettidigt. Dette var specielt tilfældet for farvandsspærringerne, som man af internationale hensyn lagde sent, selvom hele forsvarsplanen var baseret på, at man nåede at få dem etableret i tide. Uden spærringerne lå langt flere havne og egnede strande åbne for invasion.

Det var usikkert, hvor mange danske og tyske missilbåde, der ville have overlevet i den periode, hvor invasionsstyrken havde kæmpet for at sikre luftoverlegenhed.

Det var først i slutningen af 1970'erne, at en professionel forberedelse af kystforsvaret fandt sted, og man kan diskutere, hvornår hæren under en krise ville få bemyndigelse til at lokalevakuere befolkningen, rydde parcelhuse, grave stillinger og lægge miner langs Fakse Bugt - og endnu vanskeligere – langs Køge Bugt.

Efter nedlæggelsen af 3. Sjællandske Brigade i 1960'erne havde Øster Landsdelskommando ikke det antal enheder, som man så som nødvendige for at løse de alle højt prioriterede hæropgaver i øgruppens forsvar. Man skulle kunne forstærke lokalforsvaret af hovedstaden, herunder af Kastrup Lufthavn og senere Roskilde Lufthavn. Man skulle kunne forstærke det direkte forsvar af de mest truede strande i Køge og Fakse bugter. Man skulle kunne imødegå større luftlandsætninger og uforudset fjendtlig indsats.

Et specielt, særligt vanskeligt, dilemma for det sjællandske forsvar var forsvaret af Lolland, Falster og Møn. Her måtte man indse, efter at have opgivet opbygningen af en tredje brigade, at man ikke havde styrker til meget mere end at sikre broerne mellem Sjælland og øerne mod syd. Specielt Falster med Gedser Havn og sine til landgang velegnede strande lå fremskudt og sårbar for landsætninger, foran de planlagte farvandsspærringer i Fehmer Bælt og Øresund

Syd. Hvis man ikke forsvarede denne ø effektivt, ville det være endnu vanskeligere at forsvare Sjælland.

Uddannelses- og personelsituationen på Sjælland var som i Jylland. I en årrække var den endnu mere kritisk, fordi en betydelig del af kystforsvaret blev bemandedet med værnepligtige fra Den Kongelige Livgarde. Da de skulle nå 'Blå Vagt' og uddannelse til denne inden for ni måneder, havde de kun 4½ måned til egentlig militær uddannelse, dvs. at de kun opnåede at blive højt motiveret og disciplineret kanonføde. På materielområdet var situationen endnu mere kritisk, fordi man her måtte anvende den allerede i 1970'erne forældede, nedslidte og ikke moderniserede Centurion-kampvogn som rygraden i styrkernes evne til at imødegå landsætninger. Den i udredningen gennemførte sammenligning af kampvognsantallet¹⁰¹ hos invasionsstyrke og øforsvaret er af flere grunde usaglig. For det første vil der altid kun være en del af forsvarerens styrker til rådighed i og bag landsætningsområdet. Andre dele af forsvarets styrker vil i bedste fald ankomme meget senere, når det bliver klart, at der ikke gennemføres andre landsætninger. For det andet ville forsvarerens kampvognes problemer ikke være den landsatte styrkes kampvogne, men den samlede sum af kampvogne og panserværnsvåben foran og i brohovedlinien.

Man kan konkludere, at udredningens vurdering af optimisme hos forsvarsplanlæggerne¹⁰² er uden hold i virkeligheden. Der var simpelthen ikke basis for andet end at arbejde på at forbedre de dårlige odds. Det er i øvrigt interessant, at den østtyske afsluttende - 1990 - bedømmelse af den danske hærs muligheder ligger på linie med kommentators¹⁰³.

Anvendelse af kernevåben mod en invasionsflåde før 'General Release' – dvs. før den generelle kernevåbenkrig mellem Øst og Vest var startet - var næsten umulig på grund af NATO's rekvisitionsprocedurer. Transportflåden kunne laste, sejle over Østersøen og landsætte på den tid, det ville tage NATO at tage beslutningen om en tidlig anvendelse af kernevåben. De meget specifikke krav knyttet til målbeskrivelse ville ændre sig flere gange på vejen, hvilket ville undergrave behandlingen af rekvisitionen. Disse forhold var Sovjetunionen med DDRs fremragende kilder i NATO sandsynligvis helt klar over¹⁰⁴.

---

¹⁰¹ II. s. 627.

¹⁰² II. s. 548, p. 569, s. 574.

¹⁰³ Danske styrker er beskrevet således i 1990-dokumentet: 'Angaben zu dänischen Streitkräfte' i Bundesarchiv (Freiburg), fra HVA Arkiv (DDR "FE"), overført til Freiburg fra Østberlin med arkivnummer 42609: "Es besteht einer begrenzten Feuerkraft, eine begrenzte Beweglichkeit sowie einen niedrigen Ausbildungsstand des Personals bei den Landstreitkräften. Einen Fehlbestand an Flugzeugführern bei der Luftwaffe, sowie stark begrenzten Möglichkeiten zum Schutz der Seeverbindungen bei den Seestreitkräften". Hentet fra oberst John E. Andersens notater fra sit besøg i arkivet i december 2003.

¹⁰⁴ Dette stiller spørgsmålstejn ved forventningen citeret II. s. 570 om, at styrkekoncentrationer udløste taktiske kernevåben.

Vurderingen af USA's politik

'I marts 1981 og i slutningen af januar 1982 besluttede præsident Reagan og en kreds af ledende rådgivere henholdsvis at iværksætte hemmelige operationer til støtte for modstandere af regimer og regeringer i prosovjetiske og sovjetdominerede lande ... samt at iværksætte en hemmelig strategisk offensiv mod Sovjetunionen. Sidstnævnte omfattede et bredt ideologisk militært og økonomisk pres med det formål at trænge Sovjetunionen i defensiven'¹⁰⁵

Som udredningen klart dokumenterer, gik de amerikanske reaktioner på den sovjetiske politik i 1970'erne betydeligt ud over, hvad der var generelt kendt og godkendt i NATO. Nogle af USAs skridt var allerede i samtiden kontroversielle. Det gælder den amerikanske flådes nye 'maritime strategi', oprustningen mht. nye offensive kernevåben og starten af 'stjernekrigs'-projektet (SDI).

Flådens 'strategi', og herunder Marinekorpsets skitserede rolle - var som overfor beskrevet en udnyttelse af den nye politiske situation med 'rygvind' fra Reagan-administrationen, til en kamp for rolle og ressourcer. Flåden skulle retfærdiggøre de massive investeringer i flere og nye skibe. Marinekorpset skulle finde en strategisk rolle efter Vietnam.

Den strategiske ramme for den amerikanske flådes og Marinekorpsets ressourcekamp blev som nævnt at etablere en trussel mod den sovjetiske flådes operationsområder for undervandsbåde med langtrækkende missiler. Så måtte resten af sovjetflåden koncentrere sig om at beskytte missilundervandsbådene i stedet for at operere mod NATOs forbindelseslinier på havet. Reagan-administrationens generelle mål var - som dokumenteret i udredningen - at lægge et generelt pres på Sovjetunionen for, som minimum, at tvinge den over i en politisk og strategisk defensiv. Udredningens argumentation her svækkes af, at den i så stor udstrækning hviler på en mere end tvivlsom tolkning af ubådskrænkelserne af svensk søterritorium (se tillæg).

Udredningen beskriver den dengang ukendte krise, der fulgte i november 1983. Men som beskrevet ovenfor, bliver indtrykket uden balance, fordi DIIS ikke systematisk har fremlagt den sovjetiske udvikling, der bidrog til at forgifte Detenten, og som efter NATOs svar førte til en ekstrem farlig sovjetisk operationsplanlægning, der heller ikke blev forstået i Vesten.

Det er et åbent spørgsmål, om de efterfølgende år ville være blevet mere sikre, hvis ikke de farlige misforståelser havde ført til samspillet mellem Reagan og Gorbatsjov efter 1985 om afviklingen af konfrontationen. En dødeligt syg og kriseramtvist Sovjetunion, som ikke havde fået anledning til erkende situationens

---

¹⁰⁵ IV. s. 77f. Da udredningen ikke klart inddrager Sovjetunionens offensiv i 1970'erne, der er med til at motivere Reagans offensiv, står citatet som udtryk for en DIIS' revisionistiske opfattelse af perioden.

farlighed, og som havde levet videre med en kombination af en ustabil militærdoktrin og et østeuropæisk imperium under sammenbrud, er ikke billedet af en stabil og sikker verden. Man kan derfor måske hævde, at Able Archer-episoden, uanset om det var en væsentlig krise eller ej, havde samme dramatiske sikkerheds-fremmede virkning, som Cuba-krisen havde 21 år tidligere. Reagan opfattede situationens farlighed og lærte af den på samme måde som Khrusjtjov og Kennedy havde lært af 1962-krisen¹⁰⁶.

Man kan i forlængelse heraf stilfærdigt konstatere, at en meget betydelig gruppe af østeuropæere og daværende sovjetborgere var enige i Reagans karakteristik af Unionen som 'Ondskabens Imperium'. Forløbet i 1980erne befriede Europa for det andet af de to kriminelle systemer, der ødelagde det 20. Århundrede for verdensdelen. Ikke noget dårligt resultat.

Et sådant perspektiv er imidlertid fremmed for udredningens behandling 1980erne. Uanset at man i udredningen skriver, at Sovjetunionen var et ondt imperium, føler man ikke dette som en dyb, grundlæggende erkendelse, når man læser teksten. Dette på trods af, at styrets manglende legitimitet og folkelige accept sandsynligvis var hovedårsagen til ikke mindst de østtyske dokumenters stadige understregning af NATOs imperialistiske og aggressive karakter.

Udredningen synes i sine vurderinger fastlåst i, hvad man må kalde 1980ernes, nu anakronistiske optik. Den leder energisk, uden kritisk distance efter tegn på andres konspiratoriske involvering i første Reagan-administrations provokerende og farlige tiltag. Ifølge udredningen må der være en 'ikke kendt NATO-beslutning om at optrappe de militære aktiviteter i Østersøen'¹⁰⁷ Hvordan en sådan beslutning da ville kunne komme igennem Rådet eller Militærkomiteen er det lidt vanskeligt at forestille sig.

Udredningen undrer sig over, at USA turde føre den konfrontative politik i 1980erne, når man i 1950erne havde besluttet at vise tilbageholdenhed på grund af risikoen for krig. Man ser ikke, at den forventning om, at en krise næsten automatisk ville føre til den forventede krig¹⁰⁸, ændrede sig fundamentalt efter 1962. Herefter skabte Detenten en anden ramme, en anden tolerance, som Sovjetunionen allerede havde udnyttet fuldt ud i 1970erne gennem massiv oprustning og aktivistisk militærpolitik i Den Tredje Verden.

---

¹⁰⁶ En lille kommentar til FEs i udredningen refererede vurdering af Cubakrisen som ikke havende en europæisk dimension: I oktober-dagene i 1962 stod lette Il-28 'Beagle' bombefly i Tartu på 'Runway Alert' med kernevåben ombord. Et ungt besætningsmedlem var den senere estiske forsvarsminister Enn Tupp, nu estisk forsvarsattaché i København. Målet var London.

¹⁰⁷ III. s. 482.

¹⁰⁸ Som beskrevet for 1955 i I. s. 565.

Konklusion

Generelt

'It ought to humble historians to recognize how much of their views of the past – any past, no matter how distant – reflect the particular present in which they find themselves. We are all, in this sense *temporal* parochials. There follows, then, one last hypothesis: "*new*" Cold War historians should retain the capacity to be surprised.'¹⁰⁹

Udredningen har samlet en enestående dokumentation af truslen mod Danmark under Den Kolde Krig, en dokumentation, der dog ikke altid får lov til at stå adskilt fra forskernes stedvis uunderbyggede vurderinger og påstande.

Værket er i sin analyse meget stærkt skæmmet af en manglende evne til at tage en analytisk distance i behandlingen af den amerikanske politik overfor Sovjetunionen i Reagans tre første år som præsident. Dette giver udredningen et tvist snarere end den fra alle sider med rette forventede balancerede, diskuterende approach. Trusselsafsnittene ender på en grundlæggende 'tredje vej', en linie, som skifter fra en revisionistisk ramme for beskrivelsen af Reagans politik over at være neutralistisk til at være egentlig vestkritisk i sin adoption af Tunander¹¹⁰. Mistanken om, at uhellige amerikanere skulle ønske at anfægte den sakrante svenske neutralitet er selvfølgelig også så modbydelig, at man taber snøvs og overblik. Man er næsten automatisk kritisk overfor vestlige motiver, vurderinger og handlinger - fra illusionen om et 'Bomber Gap' i 1950erne og fremover. Hermed undergraves værdien af udredningens argumenter og konklusioner inden for trusselsområdet afgørende.

Man finder det ikke nødvendigt at sætte sig ind i, analysere og korrigere for Sovjetunionens og dens væbnede styrkers karakter. Den sterile definition af begrebet 'trussel' låser skyklapperne fast, og man forklarer vel søgt, at førstebrug af kernevåben, der har karakter af 'forkøbsslag', ikke er førstebrug. Man kan have sin tvivl om, at dette ville have været konklusionen, hvis det i perioden havde været NATO, der var kommet med den forklaring. Den generelle skepsis mod vestlige vurderinger leder også til en optimistisk affærdigende holdning til dansk forsvars opfattelse af egne problemer med at løse sine forsvarsopgaver. Det skæmmer og undergraver værdien af udredningen, at den ikke har sikret sine argumenters og konklusioners kvalitet ved at inddrage de militære professionelle, der kunne genkalde sig og forklare de problemer, man dengang så i løsningen af opgaverne, få deres analyse af den østlige planlægning og de problemer, som man så i Warszawapagten. Nu står de østlige problemer plus ikke militært sagkyndiges grundskæptiske opfattelser alene. Læseren og

¹⁰⁹ John Lewis Gaddis i 'We now know. Rethinking Cold War History'. Oxford 1997, s. 294.

¹¹⁰ Beskrivelsen af revisionisme i l.s.21, 23f 'USA aktiv, Sovjet reaktiv' passer som fod i hose til linien i trusselsafsnittene.

akademiske kolleger må spørge sig selv, hvornår i arbejdsprocessen den vestskeptiske hovedtese implicit eller explicit blev styrende for arbejdet med truslen i 1980erne.

Slutnoter om fodnoterne

'In NATO and the international security policy environment, Denmark's *general foreign policy influence and reputation* was to some degree negatively affected by parliamentary agenda politics and the footnotes, but without demonstrable ensuing consequences for Danish security.' ¹¹¹

Citatet giver den centrale konklusion på den del af udredningen, som forskerne så som deres hovedopgave. Det var udredningens hovedtema, der blev valgt ved en meget fri tolkning af kommissoriet¹¹². Det er medtaget her, fordi fodnoterne i samtiden blev motiveret af det alternative flertal som en afstandtagen fra den farlige aktivistiske oprustningspolitik, som USA og NATO førte. DIIS er med sin tolkning af Vestens politik i begyndelsen af 1980erne nået frem til, at denne vestlige politik var farligere, en større trussel, end selv flertallet forestillede sig.

Ikke mindst den samlende diskussion i konklusionsbindet, der leder til citatet, virker umiddelbart overbevisende¹¹³. Det er dog et problem, at det afsluttende element - at fodnoterne ikke havde væsentlige negative virkninger på dansk sikkerhed - er ret intetsigende. Det er et indholdstomt udsagn ligesom den af forskerne valgte definition af truslen, som er blevet behandlet tidligere i kommentaren.

Det er klart, fodnoterne ikke ændrede omverdenens og vor egen opfattelse af Danmark som rimeligt solidt placeret i NATO. Som sådan, på det deklaratoriske og juridiske niveau medførte de ingen ændringer. Det er dog en anden ting, om de ville kunne have fået en negativ indflydelse på landets sikkerhed, hvis Danmark havde fået behov for støtte i en krise.

Begyndelsen af 1980erne var en meget vanskelig periode i næste alle de europæiske medlemmer af alliancen. Det var indenrigspolitisk hårdt at støtte NATOs beslutning om at opstille INF-missilerne. Danmarks brud med solidariteten gjorde situationen endnu mere pinagtig i andre medlemslande, herunder ikke mindst i socialdemokratisk regerede lande. Her blev medlemmerne af søsterpartierne inspireret af deres danske venner. Den letfærdige danske holdning til solidariteten medførte holdninger og udtalelser fra udenlandske kollegers, der var så hårde, at de af de 'ramte' danske embedsmænd - civile og militære - blev opfattet som foragt.

---

¹¹¹ 'Highlights' fra udredningen, fra Parallel History Project's hjemmeside.

¹¹² En formulering af, hvorledes forskergruppen tolker kommissoriet, findes i indledningen til det resumé af 'Highlights' fra udredningen, der findes i Parallel History Project's hjemmeside www.isn.ethz.ch/php/. Her anføres, at '... the report's purpose is not just to elucidate Denmark's strategy in response to the military threat to Denmark and other West European nations posed by the Soviet Union and its Warsaw pact allies...'. Det vil sige at man er gået fra kravet om 'en beskrivelse og vurdering af den kvantitative og kvalitative konventionelle styrkeopbygning' til at fokusere på svaret på denne opbygning.

¹¹³ IV. s. 91-103.

Det var bl.a. de samme udenlandske embedsmænd, der under en krise skulle have lavet indstillinger til deres regeringer om anvendelse af de altid begrænsede ressourcer. Danmark var ikke i sig selv det strategisk mest interessante område. Derfor var landet afhængig af støtte udefra, og denne ville meget vel have været afhængig af vor 'kredit på solidaritetskontoen'. Som udredningen beskriver, havde vi imidlertid effektivt formøblet vor kredit med fodnotepolitikken.

Men da der heldigvis ikke kom en krise, fik politikken ikke indflydelse på vor sikkerhed, og vi kunne genopbygge vor 'kredit' gennem vor aktive indsats i Baltikum og verdens kriseområder efter 1990.

Udredningens udgangspunkt i de tidlige 1980'erne med de vest-kritiske holdninger bringer dens trussels- og situationsopfattelse logisk på linie med de styrende holdninger hos det daværende alternative parlamentariske flertal: at det var den amerikanske og vestlige oprustning, der skabte sikkerhedsproblemerne i 1980'erne.

Dette må føre til et afsluttende spørgsmål til forskergruppen.

Hvis det som udledt i Bind 3s trusselsdel var den uprovokerede og risikable amerikanske militære kampagne og oprustning, der var 1980'ernes centrale sikkerhedsproblem, fordi den udfordrede og pressede det svage og paranoide Sovjetunionen ind i en farlig tilstand, følger logisk, at det var ønskeligt at svække NATOs enighed og derigennem USAs muligheder, så risikoen måske mindskedes lidt. Dvs. at Danmarks fodnotepolitik – med udgangspunkt i denne trusselsopfattelse – reelt fremmede landets, Europas og verdens sikkerhed. Da NATO ikke udfordredes af Sovjetunionen, var det ligegyldigt, hvad der skete med organisationen og Danmarks forhold til partnerne. Det var ligegyldigt, om NATO blev afgørende svækket af dansk politik. Dvs. at det alternative flertal *i retrospekt* må siges at have ret, uanset de indenrigspolitiske motiver, hvis man tager udgangspunkt i forskernes analyse af 1980'erne. Hvorfor skriver man ikke dette som en klar konklusion?

Vejen videre

Det er klart, at DIIS-udredningen ikke afslutter diskussionen om Den Kolde krig og forskningen i dens utallige nationale og internationale aspekter. Udredningen udgør dog på trods af de her identificerede mangler et centralt grundlag for det videre arbejde med at skrive periodens historie.

Et første skridt ville være også at placere resten alt det materiale, som DIIS har anvendt, på internettet i 'ren' form, dvs. uden DIIS-forskernes vurderinger og meninger. Det gælder bl.a. alle de dokumenter, man har hentet i tyske, polske og russiske arkiver. Samtidig kunne Forsvarets og Politiets efterretningstjenester placere de af forskerne anvendte dokumenter på tjenesternes hjemmesider, så snart nedklassificering af pågældede dokumentgruppe var afsluttet.

Når kilderne var nedklassificeret, ville én af de formelle hindringer for DIIS-forskernes offentliggørelse eller fortsatte arbejde med deres bidrag være fjernet.

Forsvaret måtte begynde på en registrering og offentliggørelse af de nationale operative planer o.l. – indledningsvis på nettet i 'rå' form, senere i anoterede dokumentationsbind omfattende de væsentligste planer.

Der må snarest gennemføres systematiske interviews af stadig levende og åndsfriske politikere og embedsmænd – herunder både diplomater og officerer - så snart som muligt. Disse må følges op med yderligere interviews, når det dokumentariske grundlag og forskningen i dette gør mere målrettede og detaljerede interview mulige. Hvor de interviewede tillader dette, kan disse interviews helt eller delvis offentliggøres på nettet hurtigst muligt.

Snarest muligt må man skaffe midler til starte et eller flere forskningsprojekt(er), der på nogle områder kan inspireres af 'Udgiverselskab for Danmarks nyeste Historie', der ledte til den første solide behandling af Besættelsestidens historie. Denne gang kan kredsen gøres mere åben, og kildeadgangen være mere fri for alle. Flere af de unge forskere, der på forskelligt niveau medvirkede til DIIS-udredningen, er naturlige kandidater til selvvalgte eller af projektledelser definerede delprojekter. Alt offentliggøres som monografier for at sikre et helt entydigt ansvar for kvalitet og konklusioner.

Forskning i forsvars- og trusselsrelaterede emner bør kunne hjælpes af Forsvaret – eksempelvis ved sagkyndig støtte til interviews med landets egne officerer samt officerer fra allierede lande, Polen, Tyskland og Rusland. Forsvaret bør også – hvor ønsket – bidrage med hjælp til tolkning af militære kilder og litteratur samt afprøvning af teser.

Både tidligt og senere i forløbet bør der gennemføres tematisk eller periodevis afgrænsede seminarer med international deltagelse.

Resultaterne fra de seminarer, der gennem aktørdeltagelse klarlagde forløbet af Cuba-krisen i 1962 viser, hvor frugtbart det kan være at bringe nøglepersoner fra de to sider sammen for at diskutere et afgrænset emne. Det er derfor sandsynligvis en vej frem til at afklare de mange fortsat uklare punkter i Danmarks - og andre vesteuropæiske landes - militære situation i 1980erne.

Udredningen viser implicit, at det forhold, at *vore primære* 'fjender' var de polske og østtyske styrker, gør, at den fortsatte forskning i Danmarks militære situation under den kolde krig kan lede til et gennembrud til bedre forståelse af truslen mod Vesteuropa i perioden. Den sovjetiske generalstab var ligeså styrende for tænkning og planlægning i de polske og østtyske styrker som i de sovjetiske. Det er således via forskning i Kystfrontens operationer muligt at opnå generel indsigt i sovjetisk militær planlægning allerede før russiske militære arkiver bliver mere tilgængelige.

Michael H. Clemmesen

Tillæg I: Ubådskrænkelserne af svensk territorialfarvand i 1980erne

Forord

En del af udredningen, hvor en skæmmende konspiratorisk linie får lov til at slå overvældende klart igennem, er i behandlingen af ubådskrænkelserne i svensk territorialfarvand i 1980erne. Ikke alene anvender man et synligt antal sider på at behandle de mulige krænkelser¹¹⁴, men de teser om vestens politik, som DIIS vælger at uddrage af sagen, præger på markant måde udredningens arbejde med truslen i årtiet.

Ubådskrænkelserne opfattes af DIIS snævert inden for rammen af den amerikanske militære aktivisme mod Sovjetunionen i begyndelsen af 1980erne. Denne aktivisme var muligvis et element i situationen i Østersøen. Men krænkende ubåde optrådte på en fundamental nye måde fra 1980, året før Reagan trådte til.

En anden mere umiddelbart naturlig betragtningsramme er den sovjetiske generalstabs reaktioner på Vestens generelle militære opbygning fra midten af 1970erne. Man erkendte, som også klarlagt af udredningen, NATO-styrkernes bedre panserværn, feltbefæstninger og mineteknologi, de flere og bedre mobiliseringsenheder og forstærkningsforberedelser samt de stadig bedre tekniske muligheder for at hindre forstærkning af de forreste angrebsformationer. Det var vestlige forberedninger, hvor generalstabens operativt-organisatoriske svar for TVD Vests vedkommende netop fra senest 1980 var dels at satse på højere beredskab i de forreste enheder og at give disse en endnu større rolle i offensiven end tidligere (som Kystfrontens østtyske styrker) – dels at give en meget høj prioritet til evnen til 'dybe operationer' med 'Operative Manøvregrupper'.

I TVD Nordvest, der bl.a. omfattede den skandinaviske halvø, skabte den vestlige opbygning andre problemer, der blev behandlet i samtiden¹¹⁵. Anvendelsen af Vestens cruise missiles mod det industrialiserede vestlige Sovjetunionen fra såvel krigsskibe som strategiske bombefly måtte forudses at skulle ske hen over den skandinaviske halvø. NATOs muligheder for forsvar af Nordnorge blev forbedret gennem både øremærkede allierede fly- og landforstærkninger og af norsk nationale forbedringer af mulighederne for at forsvare nøgleområdet Troms. Samtidig forberedte hurtig fremdeployering af den amerikanske atlantehavsflådes hangarskibsgrupper og

---

¹¹⁴ III. s. 459-461, 467. 487-492, IV. s. 53

¹¹⁵ Se f.eks. diskussionen i afslutningen af Tomas Ries 'Cold Will. The Defence of Finland' London 1988, s. 363-375.

angrebsundervandsbåde, så de kunne true den sovjetiske flådes operationsmuligheder – og overlevelse – på Kola-halvøen. Selv i dag må man bedømme det som umuligt at erobre Troms med de få kvalificerede divisioner i den centrale og nordlige del af Leningrad Militærdistrikt i en konventionel operation mod det forstærkede norske forsvar i Troms efter en vanskelig fremrykning gennem norsk (og finsk) Lapland. Fra Reagan-administrationen tiltrådte, gjorde den amerikanske koncept 'Maritime Strategy' for den fremtidige anvendelse af flåden det stadig mere nødvendigt af finde en operativ løsning, der hindrede amerikanske operationer fra det nordlige og centrale Norge¹¹⁶. Hvis man skulle have succes på den skandinaviske halv, måtte man handle før mobiliserede og tilførte styrker var klar i Nordskandinavien.

Med de operative problemer, Sovjetunionen stod over for omkring 1980 ved en fremtidig krig i Europa og herunder TVD Nordvest, ville det være uansvarligt ikke også at forudse – og forberede – at operationer mod Norge kunne nødvendiggøre tidlige operationer mod Sverige.

Som udredningen så klart illustrerer, blev mulige krigstidoperationer forberedt gennem en grundig efterretningsmæssig indsats. Det, som de militære efterretningstjenester fra Warszapagtlande gennemførte bl.a. i Danmark, var arbejde for den militære sovjetiske efterretningstjeneste (GRU). Man må forvente at GRU søgte et tilsvarende klart billede fra andre planlagte eller forudsete operationsområder – med de her relevante midler.

Hvor fremmede lystsejlere kunne sejle frit i de danske farvande, var det samme ikke tilfældet overalt i svenske. I Sveriges militært afspærrede områder kunne man kun komme ved efterretningsindsats. Uden for disse var betingelserne som i de danske farvande; man kunne indsamle informationer med handels- og fiskerifartøjer, havundersøgelsesskibe og 'lystsejlere'.

Det er i øvrigt værd at erindre sig, at den svenske marine i 1982 netop 40 år tidligere, i 1942, under 2. Verdenskrig, havde været indsat i en åben, men uerklæret, krig med sovjetiske undervandsbåde, der angreb de svenske kystkonvojer, som jo beskyttede transporter til Tysklands industri¹¹⁷.

---

¹¹⁶ Se bl.a. Admiral Harry D. Train III 'Maritime strategier i de nordlige farvande' og J. Komissarov 'Freds- og sikkerhedsproblemer i det europæiske Norden' fra Det sikkerheds- og nedrustningspolitiske Udvalgs 'Flådestrategier og nordisk sikkerhedspolitik' Kbh. 1986.

¹¹⁷ Bl.a. Lars Ulfving 'Sjökriget Sverige-Sovjetunionen. Det inofficiella kriget I Östersjön mellan Sovjetunionens ubåtsvapen och Sveriges flotta sommaren och hösten 1942' fra Bo Hugemark (red.) 'Vindkantring. 1942 – politisk kursändring' Stockholm 1993, s.227-266. Under indsatsen mod de sovjetiske ubåde i sommer og efteråret 1942 var den svenske flåde ikke i stand til at sænke nogle af disse, medens man selv mistede 5 skibe.

Svensk jagt på sovjetubåde - 1942¹¹⁸

Generelt

'Between 1980 and 1986 ... the Soviet Union carried out some 100 to 200 submarine incursions within Swedish territorial waters. Many of these took place deep in internal waters, often in the immediate proximity of major naval bases... .. the purpose of these submarine operations was that they represented some kind of exercise – maneuvers of specialized units – and contingency planning'¹¹⁹

'Utgångspunkten för min bedömning är det bild som har skapats ... nämligen att Sverige åtminstone sedan 80-talets början varit utsatt för systematiska och omfattande kränkningar av främmande ubåtar, miniubåtar och andre undervattensfarkoster ... Mitt svar på ovan ställda fråga är et klart Nej. Observationsmaterialet håller inte. Företagsbedömningen håller inte. Stora dalar av den tekniska bevisningen håller inte heller...'¹²⁰

'De involverede udenlandske og svenske flådekredse informerede ikke den svenske regering og forsvarschef om de vestlige ubådsoperationer.'¹²¹

¹¹⁸ Lars Ulfving 'Sjökriget Sverige-Sovjetunionen. Det inofficiella kriget I Östersjön mellan Sovjetunionens ubåtsvapen och Sveriges flotta sommaren och hösten 1942' fra Bo Hugemark (red.) 'Vindkantring. 1942 – politisk kursändring' Stockholm 1993, s. 263.

¹¹⁹ Milton Leitenberg: 'Soviet Submarine Operations in Swedish Waters 1980-1986' New York 1987, s. 155.

¹²⁰ Medlem af 1995 Ubådskommissionen, professor Anna Christensen, citeret i Dan Josefsson '20 år av krig: En svensk skandal att skratta och gråta åt. Eller: Hur kunde vi bli så lurade' Tidningen ETC nr. 3/99.

¹²¹ VI. s. 53.

DIIS adopterer fredsforskeren Ola Tunanders hypoteser¹²² som sine egne og konkluderer, at de krænkende undervandsbåde var amerikanske og britiske, og at de gennemførte indtrængen på svensk søterritorium i et aftalt spil mellem amerikanske samt britiske myndigheder og de to ledende svenske admiraler mod Sveriges politiske ledelse og neutralitetspolitik. Det er bemærkelsesværdigt, at forskerne ikke anvendte den hidtil mest grundige, og nye uafhængige analyse af krænkelserne.¹²³

Derigennem opnår DIIS bestyrelse, hvori stats-, udenrigs- og forsvarsministerierne er repræsenteret, at man i en rapport til den danske regering retter er meget alvorlig anklage mod to respekterede højtstående embedsmænd, viceadmiralerne Per Rudberg og Bror Stefenson. To officerer, der begge har gjort uangribelig tjeneste for deres land under såvel socialdemokratiske og borgerlige regeringer, og hvor Rudberg desuden nød en sådan tillid hos politikerne, at han var designeret som 'Forsvarschef i Eksil', dvs. udpeget til at være den officer, der under en krig skulle være den ledende svenske militære embedsmand hos vestmagterne. Herunder vælger DIIS at gå direkte mod den seneste officielle svenske udredning af forløbet¹²⁴.

Uanset hvem, ud over svenskerne, der opererede undervandsbåde i svensk farvand, er det uden direkte betydning for truslen mod Danmark under Den Kolde Krig. Den syddanske farvandsgeografi muliggør kun tilsvarende sejlads ved dele af den bornholmske kyst. Det er derfor kun, hvad man af hændelserne kan udlede om de involveredes normaloptræden og motiver, der *måske* kan siges at have en værdi for tolkningen af Danmarks situation under Den Kolde Krig.

Tunanders bøger, hvis konklusioner anfægtes eller afbalanceres af både svenske og amerikanske analytikere¹²⁵, ses af udredningen som endegyldigt troværdige. Den vægt, som DIIS lægger på emnet, viser, at forskerne ønsker at tolke krænkelserne, så de støtter tesen om en uprovokeret, uhæmmet og farlig

---

¹²² I 'The Secret War Against Sweden. US and British Submarine Deception in the 1980s' London 2004'.(Tunander (2004))

Tunander luftede først sin konspirationsteori i 1999. Hans grundlæggende ideer og de af disse fremprovokerede første kritik kan findes i 'Co-operation & Conflict' fra dette år og 2000.

Herefter fulgte 'Hårsfjärden. Det hemliga ubåtskriget mot Sverige' Stockholm 2001 (Tunander (2001)). Bogen førte til en stærkt negativ reaktion i Dagens Nyheter 22 NOV 2001 fra medarbejdere i den officielle rapport: 'Perspektiv på ubåtsfrågan. Hanteringen av ubåtsfrågan politiskt och militärt. SOU 2001:85'. Stockholm 2001, og blev kritisk anmeldt i Svenska Dagbladet dagen efter. Resten af debatten og dens rødder hos Tunander er fremlagt i en senere note. I hele forløbet fortsatte han ufortrødent med at tro på og udbygge sin tese indtil og efter udgivelsen i 2004, og det lykkedes ham at overbevise udredningens forskere så fuldstændigt, at de ukritisk, uden diskussion eller kvalifikationer antog den som bevist.

¹²³ Fredrik Bynander PhD-afhandling 'The Rise and Fall of the Submarine Threat', Uppsala 2003 (Bynander (2003))

¹²⁴ SOU 2001:85, s. 121.

¹²⁵ Se Parallel History Project's home-page www.isn.ethz.ch/php/research/AreaStudies, herunder blandet den respekterede historiker og diplomat Krister Wahlbäck 'Submarines in Swedish Territorial Waters 1980–2000: Reply to the Two Rejoinders by Ambassador Ekéus'.

amerikansk og NATO magtpolitik i 1980erne. At dette kræver en mildest talt enøjet anvendelse af kilder og litteratur og en lidet klædelig jagt på konspirationer betragtes åbenbart som legitimt. Fra den omfattende litteratur, der er skrevet om krænkelserne, adopteres den absolut mest ekstremt konspiratoriske tolkning. DIIS vælger de 'fortolkninger af sagens militære og politiske aspekter, som vi (*kommentator: dvs. DIIS bestyrelse?*) fandt mest plausible, men er helt på det rene med, at der findes andre opfattelser.¹²⁶ Disse andre opfattelser behandles ikke i udredningen og efterlader den forudsætningsløse læser hjælpeløs. Én eneste afvigende udlægning af ubådsincidenterne, der – indirekte via en fodnote – medtages, er at der overhovedet ingen krænkelser var, og at alt postyret var iværksat af den svenske marine for at tiltrække økonomiske ressourcer¹²⁷.

Bortset fra undervandsbåd 137's grundstødning i 1981, der beskrives som en hædelig fejlnavigation, præsenteres krænkelserne som vestlige, amerikanske og britiske, der gennemføres efter aftale med svenske admiraler bag regeringens og forsvarschefens ryg for at påvirke svensk trusselsperception, forsvarsudvikling og sikkerhedspolitik.

'U137' oktober 1981

Efter den uheldige 'navigationsfejl'¹²⁸

Den ukritiske accept af Tunanders konklusioner leder også udredningen til at acceptere de sovjetiske påstande om, at grundstødningen af undervandsbåd 137 skyldtes en hædelig fejlnavigation. Man finder dette sandsynliggjort af det forhold, at båden var uegnet stor til efterretningsopgaver, at den var bevæbnet med en torpedo med kernevåbenhoved og at den i situationen anvendte sine dieselmotorer, hvilket afslørede dens tilstedeværelse.

---

¹²⁶ 'DIIS's svar på kritik af udredningen om "Danmark under den kolde krig" ved Konference i Selskabet for Samtidshistorisk Forskning, København, 16. september 2005' s. 14.

Det er markant, at Udredningen kun - indirekte, via en fodnotehenvisning - referer andre muligheder: at der aldrig var nogle bevidste krænkelser. Med støtte til Tunanders tese lægger Udredningen sig helt entydigt på en ikke alene neutralistisk, men vestkritisk, linie.

¹²⁷ Medlem af 1995 Ubådskommissionen, professor Anna Christensen, citeret i Dan Josefsson '20 år av krig: En svensk skandal att skratta och gråta åt. Eller: Hur kunde vi bli så lurade' Tidningen ETC nr. 3/99. Refereret i III, s. 488 note 42. Artiklens hovedtese er, at der ikke har fundet krænkelser sted, det svenske forsvar har konspireret mod befolkningen og skjuler beviserne på, at der ikke var noget. Men hvis denne konspirationsteori holder, var der jo heller ikke vestlige krænkelser. Artiklen er nøglegrundlaget til udredningens opfattelse af, at U-137's grundstødning skyldtes en fejlnavigation.

¹²⁸ www.blekingemuseum.se/bmcd/u137/galleri/galleri.html

At der var tale om en fejlnavigation siger sig selv, når man ender på et skær. Det sker sjældent med hensigt. Det er også væsentligt at forstå, at besætningen på en undervandsbåd godt ved, hvor meget vand, der er under kølen. Så kaptajnen vidste godt, at han var på lavt vand. Da han var på overfladen og angiveligt ikke anede, at han var på gale veje og derfor skulle vise tilbageholdenhed med at angive bådens tilstedeværelse og position, ville han have kunnet kompensere for dårligt sigt ved et enkelt 'sweep' med radaren (som ikke var påstået beskadiget). Men da det går imod enhver ubådsofficers opdragelse således at røbe sin position, ville han nok ikke få den idé, men forsigtigt navigere efter vanddybden.

Sjöfartsverket, tillstånd nr: 04-02846 ¹²⁹

At flere typer fartøjer fra kernevåbenmagter var kernevåbenbevæbnede som standard under Den Kolde Krig, er en kendsgerning.

Anvendelse af selv store undervandsbåde til efterretningsoperationer var normalt. Den større britiske Oberon-klasse accepteres i udredningen som egnet til operationer i skærgården. Dette på trods af, at den var ca. 10 meter længere og stak mere end ½ meter dybere end Whisky-klassen.

At anvende dieselmotorer en diset aften er ikke nødvendigvis ulogisk. Ingen eller få vil kunne skelne sovjetiske undervandsbådsmotorer fra andre dieselmotorer i et trafikeret farvand. Derefter at anvende dieselmotorerne og de to skruer i forsøget på at komme fri ved at trække og vride, efter at man er sejlet på grund på elmotorerne, er mildest talt logisk.

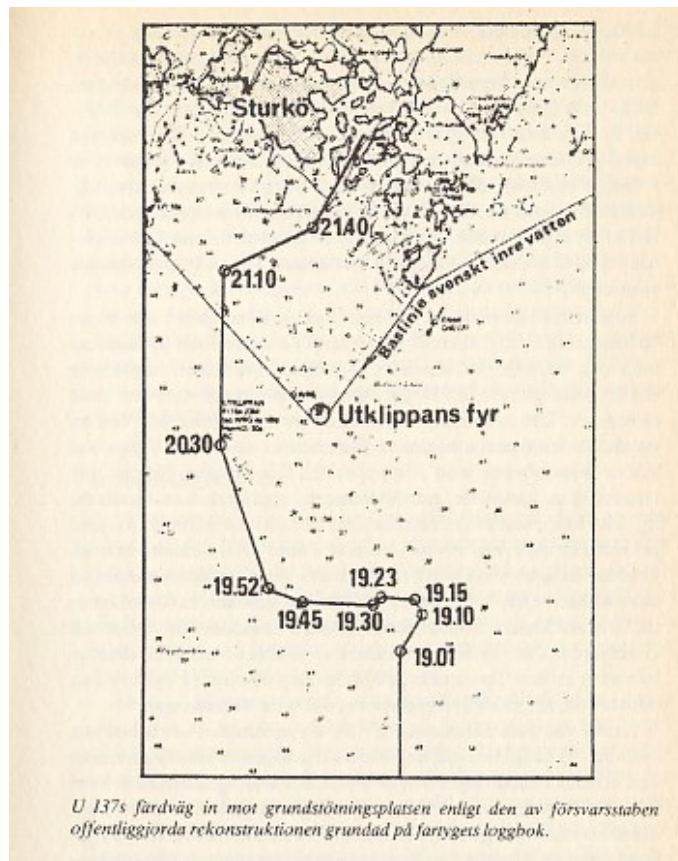
På disede efterårsaftener er lyset på himlen over byen Karlskrona normalt synlig på nattehimlen, så man ved, at man er tæt på land.

---

¹²⁹ Fra <http://webex.maritima.se/process.asp?content=U137&selectedID=UID40a0b18bc5c7d27>

Da undervandsbåden blev bordet af den svenske marine, og kaptajnen Leonid Gustjin spurgte, hvor han opholdt sig, var det første kort, som en ung gast til chefens irritation bragte til broen, et detaljeret Decca-kort over Karlskrona-skærgården¹³⁰.

Udredningen forholder sig ikke til oplysningerne i den svenske historiker Wilhelm Agrell's i øvrigt kritiske tidligere analyse af hændelsen¹³¹. Herunder bringer han dels oplysningen om, at undervandsbåd 137 var i svensk farvand fra 24. oktober og at svensk forsvar afprøvede en ny antiubådstorpedo i farvandet SW for Karlskrona i dagene 22.-24. og 27.-28. oktober, hvilket måske kunne være et rimeligt motiv bag tilstedeværelsen af båden i skærgården, men som ikke nødvendigvis krævede en dyb indtrængen. Båden grundstødte den 27. om aftenen. Agrell bragte også dette kort med bådens vej til skæret, kopieret fra dens logbog, der viser en karakteren af 'fejlnavigationen'.

Jævnfør logbogen havde man ret kurs nord mod det sydligste skær, hvorefter man passerede udenom fyret mod vest, fortsatte ret nord og lagde derefter igen

¹³⁰ Citeret fra A. Hellberg og A. Jörle 'Ubåt U137. Tio dagar som skakade Sverige' Stockholm 1984, s. 86-118 af Bynander (2003), s. 5

¹³¹ I 'Bakom ubåtskrisen. Militär verksamhet, krigsplanläggning och diplomati i östersjöområdet' Stockholm 1986.

kursen om for at komme direkte på langs af den kanal mellem småøerne, hvor man så endte med at 'fejlnavigere' til grundstødning på grund af dårligt sigt. Dette skete - igen jævnfør logbogen - under det bagbordssving, der var nødvendigt for at følge den snævre kanal mellem skærene.

Dette fremlægges klart af Lennart Forsmans - Karlskronas flådebases chef under U 137-incidenten:

*'En perfekt insegling till Gåsefjärden. Under den tid U 137 hölls kvar i Blekingeskärgården gjorde örlogsbasens förhørsgrupp - på underlag från ubåtens loggbok och vad som framkommit vid förhören av fartygschefen m fl - en efterkonstruktion av ubåtens verkliga förflyttningsväg fram till grundstötningen vid Torumskär. Den utvisade en normal angöring av Utklippans kustfyr, därefter en rundning av fyren och sedan en perfekt insegling i militärled till Gåsöfjärden. Ubåten har med andra ord förflyttat sig precis som man skall vid ett inlöpande från söder till Gåsöfjärden. Det enda fel som begåtts var att den sista giren gjordes aningen för sent. Därav grundstötningen.'*¹³²

Hårsfjärden oktober 1982

At ubåde fra de vestlige maritime magter opererede overalt i den sovjetiske periferi, er nu generelt kendt. At de, bortset fra danske og vesttyske, før og efter operationer ved den sovjetiske kyst skulle gennem de danske stræder under overholdelse af passagereglen om overfladesejlad, gør imidlertid vilkårene i Østersøen specielle.

Ola Tunander argumenterer i sin behandling af hændelserne for, at krænkelsen i Hårsfjärden i 1982 var udført af en vestlig marine, og at denne krænkelse ikke var en engangshændelse. Konspirationspåstanden mod marinens to ledende admiraler forsøges underbygget ved tolkningen af to af de centrale hændelser i forløbet, *for det første* en ordre til at begrænse afgørende våbenanvendelse i nattetimerne 7.-8. oktober til: *'återhållsamhet med sjunkbomber! Endast en i sänder mot säker indikation. För kustartilleriets minspärrtroppar: eldförbud. ...'*¹³³ og *for det andet* en lidt langsom bemyndigelse til anvendelse af miner natten 13.-14. oktober.

Admiralerne anklages for i konspiration med vestmagter at føre landets politiske ledelse og forsvarschefen bag lyset. Forsvarschefen manipuleredes til at beslutte at indskrænke den 7. oktober besluttede anvendelsen af miner, så den eller de krænkende (vestlige) undervandsbåd(e) kunne undslippe.

---

¹³² Fra et brev, som Forsman i 1999 skriver til den tidligere statsminister Ingvar Carlsson, da denne i sine memoirer skriver, at han ikke længere var sikker på, at indtrængen skete forsætligt.

¹³³ Tunander (2001) s. 84.

Litteraturen om ubådskrænkelserne ignorerer i høj grad, at ubådsjagt normalt er næsten umulig, hvis man ikke kan koncentrere jagten i det snævre område, hvor ubåden søger sit mål, typisk en konvoj af handelsskibe eller et hangarskib. Det var eskorten af konvojer, der havde været rammen for den svenske marines ubådsjagtseksperter indtil 1980, hvor opgaven i endnu højere grad end tidligere blev det indledende invasionsforsvar.¹³⁴ Så kan man koncentrere ubådsjagts midler. At finde og bekæmpe ubåde på det åbne hav kræver både held og de rigtige sensorer. At finde ubåde langs den 2000 km lange svenske kystlinie på lavt vand over det jernmalmfyldte grundfjeld - mellem Østersøens salt- og temperaturlag - er ekstremt krævende. Man må vide, hvor man skal søge. Det gjorde man i efteråret 1982 ved at prøve at gætte, hvor næste krænkning ville ske, så man kunne øve og udvikle sine samvirkeprocedurer. Man gættede næsten rigtigt. Men teknisk umodne magnetiske sensorer i minespærringerne gav et særdeles usikkert taktisk efterretningsbillede. Dette forhold virkede sammen med, at man i endnu mange år ikke havde det mindre fartøj, der kunne kombinere evnen til at følge et mål med en moderne aktiv sonar og taktisk kontrol af helikopterne. Den svenske marine var således i afgørende grad afhængig af held, og det fik man ikke.

Læsningen af Tunanders bøger viser, hvor traumatisk beslutningen blev set af ubådsjagende officerer fra flåde og specielt kystartilleri, der nu blev tæt observeret af en massiv pressetilstedeværelse på marinens officersskole ved Berga, hvor man direkte kunne følge begivenhederne på fjorden. Medierne havde fået oplyst af Forsvarets Materielverk, at ubådsjagtstyrkerne havde de nødvendige tekniske muligheder for at finde og tvinge ubåde op. Det var kun et spørgsmål om at tage beslutningen.¹³⁵ Da forsvarsstabschefen Bror Stefenson d. 7. oktober over for den samlede presse forsøger at beskrive, hvor vanskelig opgaven var, havde dette ikke nogen virkning overhovedet.¹³⁶

Endelig, denne dag, 7. oktober havde de foresatte tilfredsstillet ubådsjægere og medier ved at vise mod og mandshjerte, da man frigav anvendelsen af de kontrollerede søminespærringer. Så blev der mulighed for at bevise, at ubådskrænkelserne var en realitet. Men straks efter blev man straks snydt eller forrådt af politikere eller forsvarsledelse ud fra dunkle motiver, da man blev pålagt begrænsninger i anvendelsen af dette 'effektive' middel.

---

¹³⁴ For en kort beskrivelse af den svenske flådes udvikling se Lars Wedins 'Svensk marin doktrin från Försvarsbeslut 1958 till det kalla kriges slut' i Kent Zetterberg (red.) 'Att skåda Sovjetunionen i vitögat. Sex studier kring svenska relationer till Sovjetunionen under det kalla kriget' i Forskningsprojektet Försvaret och det kalla kriget (FOKK), Publikation 2004, nr. 2. Försvarshögskolan, Stockholm 2004.

¹³⁵ Se analysen i Fredrik Bynander 'Crisis Analogies. A Decision Making Analysis of the Swedish Hårsfjärden Submarine Incident og 1982' Stockholm 1998 (Bynander (1998)).

¹³⁶ Admiral Bror Stefenson til kommentator 27. oktober 2005, hvor han i en samtale og en efterfølgende email-korrespondence genkalder sig situationen som særdeles frustrerende.

Set køligt udefra på over 20 års afstand kan man dog læse situationen anderledes, uden at ty til konspirationsteorier. De fredstids-’Rules-of-Engagement’, som det svenske søforsvar arbejdede efter siden en tidligere hændelse i slutningen af august 1982¹³⁷, havde spillet indlysende fallit d. 7. oktober over for den nye type af ubådsoptræden. De havde uden synligt resultat været rammen for intensiv våbenanvendelse i en uge i et begrænset lukket farvand af betydelige styrker. Reglerne indebar, at man maksimalt anvendte dydbomber mod akustiske, magnetiske eller termiske signaturer med det mål at skade ubåden så meget, at den måtte gå til overfladen.

Denne 7. oktober havde man så under mediepresset besluttet at anvende miner i nærheden af ubåden med det samme, fortsat begrænsede formål, som man havde med anvendelsen af dydbomberne. I sin dagbogsnotat fra den efterfølgende morgen skrev forsvarschefen Lennart Ljung, der havde godkendt optrapningen til brugen af miner: *’Jag påpekede att ... syftet fortfarande var icke att sänka men att allvarligt skada ubåten ’*¹³⁸. Det var blevet klart, at man ikke havde de våben, der kunne tvinge en beslutsom krænkende ubådschef op. Ljung var en grundlæggende forsigtig militær embedsmand. Han var en politisk bevidst organisatortype, og som sådan respekteret af sine nærmeste medarbejdere¹³⁹. I mangel af klare politiske direktiver forsøgte han at tolke den politiske hensigt, der var forsigtig med at optrappe anvendelsen af magtmidler.¹⁴⁰

I modsætning til forsvarsledelsen lugtede ubådsjægerne ’blod’. Engagementsregler var ubekvemme hævninger. Som medierne, der nu drev udviklingen og som udgjorde det egentlige politiske modspil til forsvarsledelsens ønske om at bevare kontrollen, var det for jægerne et spørgsmål om at få succes med at ’zappe’ båden. Eftertanken ville først melde sig, når man ved ’et uheld’ var kommet længere end den lovfastsatte ramme plus de supplerende regler og skulle bjærge de druknede 30-50 mennesker lig ud af vraget.

Forsvarsledelsen var nervøs for, at de kraftige minesprængninger skulle ramme den øvrige trafik. De to første minedetonationer blev af forsvarstabschefen, der befandt sig i området, mistænkt for at være udløst ved teknisk fejl, hvilket kun kunne øge risikoen for ulykker¹⁴¹. Da flådestationschefen ved fjorden ønskede, at

---

¹³⁷ Se Bynander (1998) s. 30.

¹³⁸ Tunander (2001) s. 93. Ligeledes ifølge (2001) s. 88 var miner, der udløstes automatisk, programmeret til først at sprænges 60 sekunder efter passage. Jf. SOU 1995: 135 s. 53ff: De lovbestemte grundlæggende engagementsregler var forsat (til juli 1983), at våbenanvendelsen skulle tvinge ubåden til at forlade svensk farvand. Der var kun – i situationen – givet bemyndigelse 3. oktober til, at anvendelsen skulle tvinge båden op, så den kunne blive interneret.

¹³⁹ Samtale med admiralerne Per Rudberg, Bengt Schuback og Bror Stefenson 27. oktober 2005.

¹⁴⁰ Se Bynanders (1998) karakteristik og argumentation s. 18-20.

¹⁴¹ Minernes magnetiske sensorer blev simpelthen erkendt som så følsomme, så de udsving i feltstyrken, der fremkom, når minen bevægede sig i sit ankertov i magnetfeltet fra den jernmalmholdige klippe, kunne give udsving som en fartøjspassage – eller bringe minen til

'man borde lugna ner sig lite', tog forsvarschefen Stefenson den omdiskuterede beslutning om at standse mineanvendelsen¹⁴². Han følte herefter, at den ukontrollerede optrapning, der var genereret af mediepresset, var kommet under kontrol. Dette indebar i hans øjne, at den værste periode i krisen var overstået.
143

For forsvarsledelsen måtte og skulle perspektivet også være et andet end ubådsjægernes, hvis de var tilstrækkeligt personligt og professionelt modne til at beklæde deres embeder. De måtte ikke lade sig trække ind i en ukontrollerbar situation. Det var fredstid. Forsvarsledelsen blev ikke vejledt af politikerne. Den afgående statsminister Thorbjörn Fälldin var tilfreds med at lade forsvarschefen bære ansvaret. Den 8. oktober tiltrædende statsminister Olov Palme havde tidligt i krisen følt sig utilstrækkeligt informeret, og man kunne indledningsvis ikke finde den nye forsvarsminister, Börje Andersson.¹⁴⁴ Den tiltrædende statsminister var efter al sandsynlighed mindre optaget af ubåde end af den massive devaluering af den svenske krone, som han offentliggjorde ved den lejlighed.

Det forhold, at myndigheder i Bonn dagen før havde videresendt den svenske regering et rygte om, at den jagede ubåd var kernevåbenbevæbnet¹⁴⁵, påvirkede ikke forløbet¹⁴⁶. Ubåd 137 året før havde været bevæbnet med en torpedo med et kernevåbenhoved, så rygtet var troværdigt.

Det var først fra 8. oktober, at forsvarsledelsen besluttede at skærpe forholdsordren yderligere til, når det var muligt - om dagen i godt sigt - at sænke krænkende undervandsbåde. Senere blev der også givet tidsbegrænset og lokal bemyndigelse til anvendelse om natten, når observation var mulig¹⁴⁷. I hele perioden herefter holdt forsvarsledelsen anvendelsen af miner under en tæt kontrol.

En begrænsning aften/nat 13.-14. førte imidlertid muligvis til, at en undervandsbåd kunne forlade svensk farvand, og Tunander angiver konspiratorisk med anonyme kilder, at forsvarschefen blev holdt ude af beslutningen. Dette anfægtes ikke af forsvarsstabschefen. Han havde af

---

detonation, hvis den blev gjort selvvirkende. Minerne fortsatte med at give problemer ved efterfølgende inciderter. Se Bynander (2003) s. 169f.

¹⁴² SOU 2001: 85, s. 102, 115f.

¹⁴³ Admiral Bror Stefenson til kommentator 27. oktober 2005 og i en efterfølgende email-korrespondence.

¹⁴⁴ Se Bynander (2003), s. 142-149, 151-153 for en overbevisende diskussion af forholdet mellem Ljung og politikerne.

¹⁴⁵ Tunander (2001) s. 73f.

¹⁴⁶ Samtale med admiralerne Pär Rudberg, Bengt Schuback og Bror Stefenson 27. oktober 2005.

¹⁴⁷ Oversigt i SOU 2001:85, s. 119. Dele anfægtes af Tunander (2001) s. 145

forsvarschefen fået delegeret myndighed til at iværksætte standardbegrænsningerne for mørke og vanskeligt sigt.¹⁴⁸

Kommentator håber selv, at han i den svenske forsvarsledelses situation ville have holdt hovedet koldt, på trods af presset fra de direkte involverede, adrenalinramte ubådsjægere, og havde fastholdt tæt kontrol med afgørende våbenanvendelse i mørke og usigtbart vejr, hvor det var endnu vanskeligere end i dagslys at kontrollere forløbet. At en sådan beslutning var uforståelig for de ubådsjagende yngre operative marineofficerer, hvoraf nogle senere i frustration vidnede for Tunander, er psykologisk forståeligt.

Tunander forklarer som nævnt admiralernes rådgivning til forsvaretschefen - og den samlede forsvarsledelses meget direkte kontrol over våbenanvendelse - i som tegn på konspiration. I modsætning til Tunander viser den offentlige udredning fra 2001 forståelse: *'En samlad udvärdering av besluts- och ledningsfunktionerna måste ta i beaktande den unika situation, som rådde i Hårsfjärden och som vidlåder varje militär operation, som kan få vidlyftiga säkerhetspolitiska konsekvenser'*¹⁴⁹.

En naturlig tilbageholdenhed med at dræbe ved ubådskrænkelser ophørte ikke i 1982. Alle, der fulgte den svenske marines udvikling og indsats i de efterfølgende år, ved, at man til stadighed arbejdede med at udvikle mere eller mindre succesrige våben, der ville kunne tvinge en undervandsbåd til overfladen uden at sænke den - ved at sprænge et mindre hul i dens trykscrog¹⁵⁰.

General Bengt Gustafsson, den officer, der senere afløste Ljung som forsvarschef, er enig i *'... (kommentators) resonans om Hårsfjärden och vår fortsatta försiktighet med sänkande verkan. Det var ju fred! Och vi hade inte skjutit skarpt med minor sedan kriget. I skärgårdarna är det också en stark trafik även i mörker och med små civila båtar. Man var också tveksam till den tekniska säkerheten med registerande minor. Först under sent åttital började vi på allvar försöka sänka de kränkande.'*¹⁵¹

Tunanders anvendelse af kilder karakteriseres af en ukritisk indsamling og overtolkning af alle vidnesbyrd, herunder anonyme, der taler for hans tese om

---

¹⁴⁸ Tunander (2001) s. 145-150. SOU 2001:85, s. 126-127 er uenig, og Viceadmiral Bror Stefesson forklarede sig i 'Han frågade aldrig mig' i 'Dagens Nyheter' 24 11 2001.

¹⁴⁹ SOU 2001:85, s. 121.

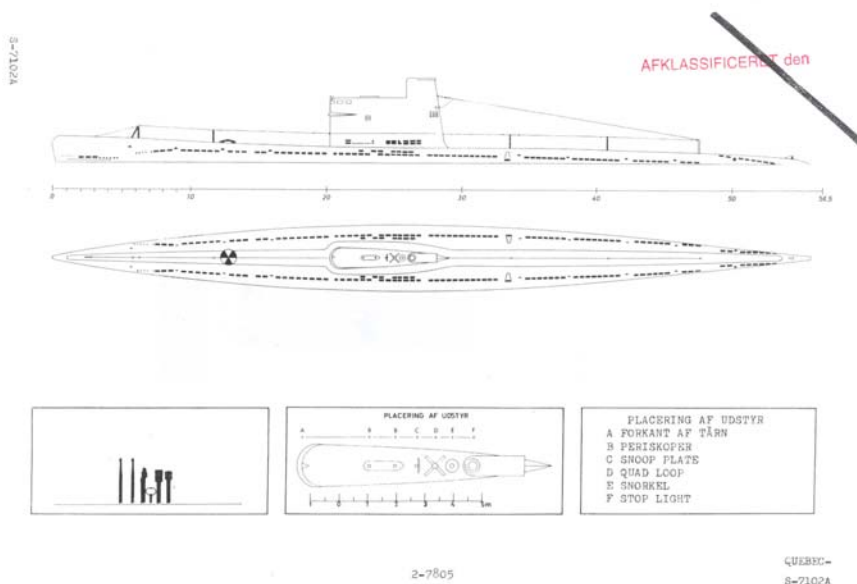
¹⁵⁰ Bl.a. forklaret til kommentator under hans besøg i Karlskrona med det danske stabskursus i slutningen af 1980'erne.

¹⁵¹ I emails 07 10 2005 og 10 10 2005 som bemærkning til dette afsnit i kommentaren. SOU 1995: 135 s. 53ff angiver, at lovrammen for forholdsorden først ændres i sommeren 1988, så sænkning om nødvendigt er bemyndiget.

konspiration, hvor konklusionerne så igen ukritisk videregives af udredningen¹⁵².

---

¹⁵² Således citeres den daværende forsvarsminister, Björn von Sydow for som umiddelbar reaktion på udsendelsen 7. marts 2000 af interviewet med Caspar Weinberger at udtrykke overraskelse, men samtidig acceptere Weinbergers udsagn som en realitet (Tunander (2004), s. 258). Derimod inddrager og diskuterer Tunander ikke det forhold, at samme Björn von Sydow undersøgte sagen ved sine amerikanske og britiske ministerkolleger, og juni samme år i TV bragte deres afvisning af ubådskrænkelser fra deres landes side (STV 12. juni 2000. 'Inga amerikanska ubåtskränningar'). Det er da muligt, at stormagternes ministre enten talte usandt eller ikke havde undersøgt sagen, før de svarede, men det er uacceptabelt helt at ignorere udsagnet, fordi det ikke passede til tesen.

Kilderne til Hårdsfjärden-jagten 1-7 oktober 1982 – refereret i Tunander (2001 og 2004) - omtaler flere gange observationer af et højt ubådstårn med klar hvid bemaling midt på siden og sensormålinger, der tyder på en maksimal fartøjslængde på 55 meter. Denne sovjetiske Quebec-klasse M305 kystundervandsbåd er 56 meter lang. NATOs vurderede, at typen udgik af den operative styrke omkring 1980¹⁵³, men vidste det ikke med sikkerhed. Østersøen var et farvand, hvor typen fortsat var anvendelig.

¹⁵³ Ifølge IISS Military Balance 1980-1981 bedømtes kun 4 operative i 1980. Tunander (2001), s. 65, ser situationen anderledes: 'Vid denne tidspunkt existerede det ikke sovjetiske ubåtar som var mellem 20 och 55 meter långa. De sovjetiska Quebec-ubåtarna – som då sannoligt ännu inte hade tagits i bruk – var 56 meter. Den uppskattade längden skulle därmed utesluta att ubåten var sovjetisk'. Den danske efterretningstjeneste vurderede, at undervandsbåden gik ud af normal tjeneste, og at man ikke ville anvende en gammel båd til en følsom efterretningsoperation. Der er dog forhold, der gør det relevant netop at se Q-klassen som egnet. Den ville være kendt, og derfor forudseelig. Den amerikanske flåde anvendte netop 'forældede' ubåde til denne typer opgaver, også fordi de kunne undværes (se Sherry Sontag and Christopher Drew (with Anette Lawrence Drew), 'Blind man's bluff: The untold story of American submarine espionage'. N.Y. 1998. Klassen havde bl.a. maskineri med lukket kredsløb, der både gav en klar fordel ved efterretningsoperationer - den kunne oplade batterierne uden at snorkle - men som også krævede en meget omhyggelig betjening på grund af brand- og eksplosionsfare.

Den danske 'ende' - neddykket passage gennem stræderne

Specielt britiske Oberon-klasse undervandsbåde tog angiveligt rutinemæssigt en tur forbi svensk farvand på vej hjem fra efterretningsoperationer (hvorefter de jævnfør den senere svenske forsvarschefsejlede ud gennem Øresund på overfladen¹⁵⁴). Tunander refererer kilder, der oplyser, at briterne gik neddykket gennem stræderne, hvilket dels, hvis overhovedet muligt, ville være særdeles risikabelt og kun gennemførligt med passiv dansk medvirken.

HMS Orpheus (S11), som ifølge Tunander gik neddykket gennem Store Bælt¹⁵⁵.

Det er en medvirken, der var mildest usandsynlig, fordi handlingen ville undergrave stræderegimet, der af gode grunde blev betragtet som et nøgleelement i Danmarks varsling og krisestyring. Den fandt da heller ikke sted, som klargjort af Admiral Thiede efter kontrol hos sine efterfølgere:

'Jeg skal ikke her bedømme rapportens beskrivelse af de svenske undervandsbådsincidenter; men som chef for Søværnets Operative Kommando 1980-1983 og chef for Forsvarsstaben og Forsvarschef i de efterfølgende år kan jeg i samråd med mine efterfølgere i SOK, bl.a. Fischer og Jørgen Bork, bekræfte, at vi stedse har håndhævet adgangsbestemmelserne for undervandsbåde i danske farvande, og at vi ikke som anført af Ola Tunander (2004, s. 12 og 206) har accepteret neddykket gennemsejling af bl.a. britiske og amerikanske undervandsbåde. Og vi havde midlerne til at håndhæve disse bestemmelser.

Jeg kan endvidere dementere chefen for den sovjetiske Østersøflådes påstand om, at danske undervandsbåde også opererede i svensk farvand (som er anført i en fodnote i rapportens bind 3). Vi respekterede alle andre nationers territorialfarvand.¹⁵⁶

¹⁵⁴ General Bengt Gustafsson, der blev forsvarschef i 1986, argumenterede i kronikken 'Skyggekrigen under vandet' i Berlingske Tidende 18. august 2005 direkte mod logikken hos Tunander og i DIIS-udredningen. Den 25. august fulgte Ola Tunanders replik i Berlingske Tidende 'Vestlige ubåde opererede i Sverige'. Her fremfører han blot de kendte 'beviser' for sin teses korrekthed - men den klarhed, der kommer af gentagelsen.

¹⁵⁵ Bygget 1959, operativ til 1987. Tunander (2004), s. 243, jf. anonym dansk admiral, der angiveligt 'havde givet bemyndigelse' til passagen, dvs. der må være tale om Chefen for Søværnets Operative Kommando med godkendelse af Forsvarschefen i dennes rolle som Chef for Søværnet.

¹⁵⁶ Oplæst af admiral Sven Thiede på møde 22. september 2005 i Dansk Udenrigspolitisk Selskab og derefter givet til kommentator m.h.p. offentliggørelse.

DIIS har ikke søgt afklarende interviews med samtidige danske søofficerer, der ikke kunne undgå at have haft kendskab til operationerne, som minimum i forbindelse med farvandsovervågningen og strædepassagerne. Hvis man havde forsøgt, ville man kunne været hjulpet og retledt af Thiede og hans yngre kolleger.

Tunander i 'konspirationshistorisk sammenhæng'

Tunander har placeret sig i feltet af historikere, der har overbevist sig selv om, at deres eller andre demokratiske landes ledere har konspireret mod deres eget eller andre folk, og som derefter ihærdigt og enøjjet søger at bevise deres tese¹⁵⁷. I Danmark er der vel stadig personer, der er overbevist om, at forløbet 9. april 1940 var forhånds aftalt mellem den danske regering og tyskerne. Ti tusinder af

---

¹⁵⁷ Tunander præsenterede sin grundlæggende hypotese om de svenske efterretningstjenesters, forsvarsindustriens og højtstående militærpersoners konspiration med samarbejde med Vesten, der undergravede socialdemokraternes neutralitetspolitik 'Mot röda rosen står vita korset' i Dagens Nyheter 16. november 1990. I 1999, hvor det var blevet klart, at de socialdemokratiske statsministre Tage Erlander og Olof Palme var de hovedansvarlige bag det forberedte forsvarssamarbejde med vestmagterne var dette justeret til marinens konspiration mod Palme, der jf. Tunander var på vej til at blive rigtigt neutral. I 'The Uneasy Imbrication of Nation-State and NATO: The Case of Sweden' i 'Cooperation and Conflict 1999/2' fremlægger han en kæde af indicier der kan sandsynliggøre, at marineofficerer er ansvarlige for Palme-morder, der fandt sted lige før, han skulle rejse til Moskva. I 'Cooperation and Conflict 2000/4' svarer de unge historikere Olof Kronvall, Magnus Petersson, Charles Silva og Kjeld Skogrand på et antal af Tunanders teser, og afvises i samme publikation af Tunander med 'A Criticism of Court Chroniclers'. I 2001 kommer Tunanders 'Hårsfjärden. Det hemlige ubåtskrigen mod Sverige' i Stockholm. Nu er marinens ansvar for Palme-mordet glemt. Admiralerne er nu blot ansvarlig for konspiration med Storbritannien og USA med det formål at undergrave den svenske neutralitetspolitik. Admiral Bror Stefenson, der direkte anklages af Tunander, imødegår denne i Dagens Nyheter i 'Han frågade aldrig mig' 24. november 2001. Tunander svarer 2. december i samme avis 'Bror Stefenson fick granska sig Själv'. Med 'Tidskrift i Sjöväsenet (TiS) 2002/1' flyttes debatten ind i fagpressen med kontreadmiral Göran Walléns 'Hårdsfjärden 1982 – fakta i målet', der element for element imødegår Tunanders teser. I 'TiS 2002/2' svarer Tunander 'Chefen för Operationsledningen 1982 – part i målet': Wallén var en del af konspirationen. I 'Kungl. Krigsvetenskabsakademiens Handlingar och Tidskrift (KKvAHT) 2002/1' imødegik doktorand Jerker Widén imødegået Tunander i 'Konspirationsteori om ubåtsincidenten i Hårsfjärden 1982 baseres på bristande bevis. Tunander svarede i 'KKrVAHT 2002' med 'I Sverige föredrar man att ingenting se och ingenting höra'. I 'Kungl. Krigsvetenskabsakademiens Handlingar och Tidskrift (KKvAHT) 2002/1' imødegik doktorand Jerker Widén imødegået Tunander i 'Konspirationsteori om ubåtsincidenten i Hårsfjärden 1982 baseres på bristande bevis. I Dagens Nyheter 11. oktober 2002 meddelte Tunander i 'Norsk UD-chef avslörade USA'. En i 2001 afdød norsk diplomat på 82 år var hovedkilden. I 'Norsk Tidsskrift for Sjøvesen (NTfS) 2003/5' behandler Bjørn Bratbak i 'Karmoyfiskerne som danket ut både den norske og svenske marinen' krænkelser af norsk søterritorium og refererer til Tunander. Denne vender tilbage i 'NTfS 2004/1' med 'Ta historien om ubåtskränkningarna på allvar'. Bjørn Bratbak svarer i 'NTfS 2004/4' med 'Fredsforskeren og ubåtskrenkelsene' og Tunander gensvarede i 'NTfS 2005/1' med 'Sanningen finns i detaljerne'. I hele forløbet gentog Tunander blot samme teser uden ny væsentlige ny dokumentation eller nye argumenter. I 2004 publicerede Tunander sine teser udenfor Skandinavien med udgivelsen i London af 'The Secret War against Sweden. US and British submarine deception in the 1980s.'

sider er skrevet for at bevise, at præsident Roosevelt på forhånd havde viden om, at Japanerne ville angribe Pearl Harbor, men intet gjorde, fordi han vidste, at resultatet med sikkerhed ville føre til den tvivlende amerikanske befolknings støtte til krigsdeltagelsen. Senest har Tunander fået åndsfæller blandt dem, som har overbevist sig selv og store dele af verdens muslimske befolkninger om, at angrebene 11. september 2001 var et resultat af en israelsk eller amerikansk konspiration¹⁵⁸.

Det er et fællestræk hos disse 'historikere', at de gennem stadig gentagelse har overbevist sig selv så dybt om, at de har ret, at de kan virke overbevisende på almindelige mennesker med en sund skepsis overfor statsmagtens ageren. Konspirationshistorikeren søger, og bliver ihærdigt ved med - kun - at søge beviser for sin tese. Denne står til sidst subjektivt for ham som den eneste mulige tolkning af begivenhederne, som den sandhed, han har knyttet sin troværdighed til. Citater anvendes om nødvendigt uden for sammenhæng, uden en basal kildekritisk behandling. Han søger ikke afklaring, når bedre kildeadgang gør det muligt at opklare tvivlsspørgsmål. Teserne afprøves ikke ved åbent og energisk at søge efter alternative forklaringer på et vidnesbyrd. Det adskiller ham fra den altid lidt usikre, søgende, normale, seriøse historiker. Konspirationshistorikeren tror at alle myndighedspersoner enten er dumme-naive eller involveret i et 'cover-up'.

I forbindelse med Pearl Harbor-konspirationsteorien fandt dens støtter korrekt, at der i Washington og Stillehavsflådens Hovedkvarter i Pearl Harbor fandtes informationer forskellige steder i efterretningsorganisationerne og statsapparatet, der - samlet - klart advarede om det umiddelbart forestående japanske angreb og dets karakter. De var sikre på, at det var en manipulatorisk hensigt, der medførte, at informationerne ikke blev anvendt. De accepterede ikke, at forklaringen, som ofte, var en normal - langt fra optimal - organisation af de spredte bureaukratier og deres procedurer for internt arbejde og samarbejde. Virkelighedens bureaukratier vil altid gøre det helt urealistisk at opnå det ideelle samlede overblik over alle relevante informationer. Denne triste kendsgerning prægede også forløbet før 11. september¹⁵⁹.

For Tunanders vedkommende savnes en overbevisende samlet, tesekritisk diskussion af det specifikke motiv samt de tekniske, politiske og proceduremæssige problemer, der ville være knyttet til at gennemføre de konkrete erkendte krænkelse. Umiddelbart set kunne man gå i gang med følgende spørgsmål: Hvor mange af de anvendelige undervandsbåde var på det tidspunkt under kommando og til rådighed i nærheden af Østersøen? Hvordan

---

¹⁵⁸ At Tunander føler et vist slægtskab med disse tanker – og ikke klart tager afstand fra et mulig amerikansk ansvar – blev klart i hans interview med den iranske radio. Se: www.irib.ir/worldservice/englishRADIO/ARCHIVE/INTER/ola%201.htm

¹⁵⁹ For en første indføring i emnet – og tidens tendens til at søge efter konspirationer, når noget går galt – se Gordon W. Prange's monumentale: 'At Dawn We Slept. The Untold Story of Pearl Harbor.' London 1982.

hang åbne ind- og udpassager gennem stræderne sammen med sted og tidspunkt for krænkelserne? Oberon-bådene gennemførte regelmæssigt besøg i Århus, når man var på vej til Østersøen. Er det rent faktisk muligt at passere helt neddykket? Hvor ville der være størst problemer under passagen? Er det troværdigt, at danske myndigheder ville finde sig i dette og de mulige konsekvenser for landets sikkerhed, hvis det gik galt? Passerede de britiske undervandsbåde ud på overfladen de gange, hvor de var kommet ind neddykket?

Han har heller ikke givet en overbevisende forklaring på, hvordan man i de nu næsten 25 år siden hændelserne har kunnet undgå udtalelser og dokumentudslip, der entydigt ville bekræfte hans tese. I modsætning til i Rusland taler vi jo om fundamentalt åbne samfund, hvor mange af de jævnfør tesen involverede personer nu er pensionerede, og hvor kun briter er bundet af så hæmmende retsregler, at disse kan danne modvægt mod fristelsen til at gøre sig interessant.

I modsætning til andre individuelt arbejdende professionelle samtidshistoriere, der må afstå fra at anvende anonyme kilder, fordi dette umuliggør, at samtidige og senere kolleger kan prøve og eventuelt videreudvikle eller justere deres teser, arbejder Tunander nærmest som en journalist. Han beskytter af en eller anden grund sine kilder og hindrer derigennem kontrol af sit logiske spindelvæv. At han har fået lov til dette i så lang tid uden alvorlig professionel afstandtagen, er for kommentator uforståeligt.

Robert Dalsjö, der er ved at afslutte sin omfattende forskning i det militære samarbejde mellem Sverige og vestmagterne, har intet fundet, der bekræfter Tunanders teorier på undervandsbådsområdet¹⁶⁰.

I perioden 1967-78 stagnerede det militære samarbejde generelt for derefter i begyndelsen af 1980'erne helt at ophøre. Hvad Dalsjö har fundet, undergraver motivet bag vestlige ubådskrænkelser. Under Caspar Weinbergers fire lange dage besøg i Sverige i oktober 1981, blev han imponeret af kvaliteten og beslutsomheden af de svenske forsvarsforberedelser, hvilket var medvirkede til at Sverige fik adgang til amerikansk militær højteknologi til sine jagerfly. Reaktionen på de fortsatte ubådskrænkelser blev en overførsel af vestlig erfaring og teknologi på ubådsjagtsområdet. Ubådskrænkelserne fortsatte i øvrigt mange år efter, at Sverige efter Palmes død havde justeret sin politik i mere vestvenlig retning.

Kommentators personlige observationer

Også personlige erfaringer gør kommentatorfatteren ret skeptisk overfor udredningens egenartede konklusioner vedrørende krænkelserne. Under et

---

¹⁶⁰ Telefonamtaler med Robert Dalsjö i slutningen af august 2005.

besøg midt i oktober 1994 hos den lettiske flåde i Liepaja fremviste en ledsageofficer¹⁶¹ uopfordret forfatteren den rørformede 'hangar' i 'Krigshavnen', som den med Østersøflådens enheder samplacerede Spetsnaz-enhed anvendte til sine miniundervandsbåde. Ved en anden lejlighed fortalte den daværende underofficer Madis Morel fra den estiske forsvarsstab, at han som uddannet marinebiolog og svømmedykker var blevet udtaget til værnepligtstjeneste 1988 i den maritime Spetsnaz enhed. Da det gik op for enheden, at han var este og derfor potentielt af tvivlsom loyalitet, blev han overført til tjeneste ved søsterorganisationen i indenrigsministeriets tropper. Sverige har jo en betydelig estisk flygtningebefolkning.

Ledende svenske søofficerers involvering i direkte konspiration mod deres egen regering, forekommer mildest talt utroværdig for kommentator, der selv husker svenske søofficerers reaktioner i de år. Fra top til bund følte og fremlagde de en oprigtig dyb skam over krænkelserne og deres egen magtesløshed. De følte sig til grin og gjorde alt for at få mulighed for at skaffe bevis ved at tvinge et af de krænkende fartøjer op til overfladen. Det var som nævnt fortsat deres opgave, ikke at sænke. De, og deres undergivne på fartøjer og i kystforsvaret, ville have gjort alt for at få oprejsning gennem succes¹⁶². Deres frustration rettede sig ikke mod politikeres udenrigspolitiske linie, men mod den række forsvarsbeslutninger, der havde fjernet marinens evne til effektiv ubådsjagt.

Det er helt uforståeligt for kommentator, at DIIS-udredningen har valgt helt ukritisk at godtage sovjetiske forklaringer om ubådshændelserne, og derefter forklare dem med vestlig konspiration. Det er ikke længere siden end ved 'Kursk'-katastrofen, at de tidligere sovjetiske søofficerer demonstrerede det officielle Sovjetunionens måde at håndtere ubekvemme begivenheder ved ansvarsforflygtigelse og et kreativt forhold til den triste sandhed (herunder at forliset var fremkaldt af en vestlig undervandsbåd).

Ingen normal tidligere sovjetborger forventer sandheden fra russiske ledere og bureaukrater. Men med den mere privilegerede baggrund, som prægede forskerholdet, kunne det vælges at vide bedre. En vestlig-svensk konspiration bag ubådskrænkelserne snarere end primært sovjetisk efterretningsaktivitet passede bedst med forskerholdets 'bærende tese'. Derfor valgtes man at stole på sine russiske kilder og ukritisk 'adoptere' Tunander.

---

¹⁶¹ Kommentator kan ikke længere huske, om der var tale om chefen for marinedistriktet, kommandør Ilmars Lesinskis, hans næstkommanderende, den daværende kommandørkaptajn Andrejs Zvaigzne, som var chef for kampskibsflotillen, eller en af de yngre officerer på flådestationen. 'Hangar-røret' var 7-10 meter i diameter, med ca. halvdelen over vandet. Længden af røret var vel godt 30 meter. Det var såvidt kommentator husker placeret i den nordligste ende af det store nord-syd placerede bassin i 'Karo Osta' ('Krigshavnen'), der på det tidspunkt fortsat var næsten fuldt af efterladte sovjetiske undervandsbåde.

¹⁶² General Bengt Gustafssons kronik som nævnt ovenfor. Generalens kommentar til krænkelserne findes nu i hans 'Ubåtsfrågan - sanningen finns i betraktarens öga', udgivet af Försvarshögskolan i 'Forskningsprojektet Försvaret och det kalla kriget' (FOKK), Stockholm 2005.

I et klassisk eksempel på lukket meningsdannelse, gensidig hjernevask – 'group-think' – fandt udrederne sandheden uden en nærmere inddragelse og diskussion af mere end et tilfældigt lille hjørne den omfattende litteratur om ubådskrænkelserne. Når man er overbevist om, hvad sandheden er, bliver akademisk diskussion unødvendig. Det er en ligeså sikker vej til klarhed og retfærdighed, som en domstol uden forsvarer.

Tillæg II: Kommentators kontakter blandt baltiske ex-sovjetofficerer

Den typiske baltiske ex-sovjetofficer på mange måder et ideelt vidne. Han er åben, fordi han ikke længere er loyal overfor Sovjetunionen og de sovjetiske væbnede styrker (begge er jo forsvundet). Han kan nu frit være loyal over for sit genopståede land og åben overfor dets venner. Han har i modsætning til højere polske officerer ikke afgivet et formelt tavshedsløfte.

I modsætning til østtyske officerer lever han ikke kun på loyaliteten over for fortiden. Samtidig er den baltiske ex-sovjetofficer fortsat stolt over at have været en del af disse styrker. Han ser stadig – og præsenterer dem – som gode. Han fortryder intet. I særlig grad vil jeg fremhæve følgende personer:

* Generalmajor i den estiske hær (i to omgange forsvarsstabschef) Ants Laaneots. Kampvognsofficer, indledningsvis - indtil 1978 - i en fuldt opstillet kampvognsdivision, der var i operativ reserve i Ukraine. Efter stabsuddannelse 1978-81 på Marskal Rodion Malinovski Akademiet for Kampvognsstyrkerne (det treårs kursus dækkede fra Regiment til Armé) gjorde han indtil 1987 tjeneste i kampvognsenheder ved den kinesiske grænse. 1987-89 var han militærrådgiver i Etiopiens Tigre-provins. Kommentator refererer nedenfor en samtale gennemført 7/9-2005 og suppleret 13/9-2005 om indholdet i undervisningen på Malinovski-akademiet, den eneste periode, hvor hans tid i sovjethæren gav et indtryk af forudsete operationer mod NATO.

* Oberst Oskar Mark, der for nogle år siden døde af den kræft, han fik på taget af Chernobyl-reaktoren. Ligeledes generalstabsuddannet panserofficer. Tjeneste i operationsafdelingerne i 4. og 2. Kampvognsarméer. Sluttede som chef for den estiske generalstabs operationsafdeling.

* Major i den sovjetiske flyvevåbens efterretningstjeneste Aadu Lee, der fra Moskva i detaljer fulgte status på flyvestationerne i BALTAP-området.

* Oberst Juris Arness fra det sovjetiske flyvevåben (eller luftforsvarsstyrker). Arness var i en periode i midten af 1990erne fungerende lettisk forsvarsstabschef.

* Oberst Dainis Turleis, der blev den første lettiske forsvarschef. Kunne fra sin sovjetiske generalstabsuddannelse, der afsluttedes i 1991 fortælle, at man fortsat havde hovedfokus i den strategiske offensiv (herunder problemerne med erobringen af broerne mellem Sjælland og Falster i den nye tid).

* Kommandør Ilmars Lesinkis, der sluttede som lettisk søværnschef, og som tidligere var chef for marinedistriktet i Liepaja.

* Admiral Raimondas Baltuska, skaberen af den litauiske flåde, som i 1980erne som kommandør var Østersøflådens chefnavigatør.

* Oberstløjtnant Antanas Ramaska, der i 1980erne var Stedfortrædende Chef for Logistik i faldskærmsregimentet i Alytus, og som senere var første chef for den litauiske infanteribataljon i garnisonen.

* Oberst Vytautas Lukavicius fra Rakettropperne, der sluttede sin sovjetiske tjeneste i opsendelsen af spionsatellitter fra Kazakstan, hvorefter han etablerede en litauisk infanteribataljon i en tidligere raketdropbase i skovene nord for Siauliai.

* Oberst Zenonas Vegelevicius fra det sovjetiske flyvevåben, der efter 1991 skabte det regulære litauiske flyvevåben.

Tillæg III: Litteraturliste – værker på engelsk (og et tysk) om sovjetisk struktur og doktrinudvikling

Forståelse for verdensbilledet i den russisk-sovjetiske hær opnås bedst i:

- * Carl Van Dyke 'Russian Imperial Military Doctrine and Education, 1832-1914' New York 1990.
- * Richard W. Harrison 'The Russian Way of War. Operational Art, 1904-1940' Lawrence, Kansas 2001.
- * John Ericksons klassiker 'The Soviet High Command. A Military-Political History 1918-1941' London 2001 (oprindeligt 1962).
- * John Erickson, Lynn Hansen og William Schneiders 'Soviet Ground Forces. An Operational Assessment', London 1986
- * David R. Stone 'Hammer & Rifle. The Militarization of the Soviet Union, 1926-1933, Lawrence, Kansas 2000 giver et særdeles godt indblik i den militærindustrielle opbygning, der endte med at overbelaste økonomiet ud over muligheden af genopretning. Stones bog kan siges at ligge i direkte forlængelse af:
  - * Mark von Hagen 'Soldiers in the Proletarian Dictatorship. The Red Army and the Soviet Socialist State, 1917-1930.' Ithaca & London. 1990.
  - * Den nye artikel af Christopher Bellamy 'Catastrophes to Come ...: Russian and Soviet Visions of Future War, 1866 to the Present' i Ljubica og Mark Erickson (red) 'Russia: War, Peace and Diplomacy. Essays in Honour of John Erickson' London 2004.
  - * De korte artikler af Walter Pintner 'Russian Military Thought: The Western Model and the Shadow of Suvorov' og den unge Condoleezza Rice 'The Making of Soviet Strategy' i Peter Paret (red.) 'Makers of Modern Strategy from Machiavelli to the Nuclear Age', Oxford 1986
  - * David M. Glanz 'Soviet Military Operational Art. In Pursuit of Deep Battle' Portland, Oregon 1991.
  - * Den af Glanz redigerede to-bindes kildeudgivelse 'The Evolution of Soviet Operational Art, 1927-1991. The Documentary Basis.' London 1995.
  - * Den polske generaloberst Michael Sadykiewicz 'Die sowjetische Militärdoktrin und Strategie', Koblenz 1985 giver stadig et læseværdigt indblik i udviklingen af sovjetisk militær tænkning i Nikolai Ogarkovs periode som generalstabschef, det vil primært sige på grundlag af den sovjetiske militærenzyklopædi, der udkom fra 1976 til 1980. (Sadykiewicz udlægning svarer til, hvad de ex-sovjetiske officerer fortalte om militærstrategien).
  - * Sovjetflåden er godt dækket af Robert Waring Herrick 'Soviet Naval Theory and Policy. Gorshkov's Inheritance.' Newport, Rhode Island 1989.
  - * Paradoksalt får man det bedste indtryk af den interne virkelighed i de sovjetiske væbnede styrker i den af Anne C. Aldis og Roger N. McDermott redigerede antologi 'Russian Military Reform 1992-2002' London 2003.

Tillæg IV: Relevante dele af kommentators tjenesteforløb

Kommentator havde følgende operative roller under Den Kolde Krig, der gav direkte indblik i dansk krigsplanlægning på forskellige niveauer:

* På Lands- og enhedskommandoniveau: 1979-82 i Forsvarsstabens Langtidsplanlægningsgruppe med mobiliseringsfunktion til støtte for Chefen for Enhedskommandoen. 1989-91: Som ansvarlig for undervisningen i værnsfælles operationer på Forsvarsakademiet.

* På Østre Landsdelskommandoniveau (dvs. den Sjællandske Øgruppe): 1974-75 som operationsofficer i den nye Opklaringsbataljon (III/GHR), der bl.a. skulle forsøge at løse nogle af den for længst nedlagte 3. Sjællandske Brigades opgaver og som forudså indsættelse på Møn og i blokering af en fjendtlig fremrykning på Sydsjælland efter overgang fra Falster eller Møn. 1977-78 som stabsofficer i landsdelskommandostaben med opgaver i planlægningen af den logistiske støtte til operationerne samt i analysen af problemer i kystforsvaret.

* I 1. Sjællandske Brigade, der fra en placering øst for Roskilde havde hovedopgave at imødegå landsætninger i Køge Bugt eller luftlandsætninger bag denne ved modangreb eller forstærkning af kystforsvaret (fra dette var blevet bedre organiseret fra midten af 1970'erne). Brigaden havde også opgaver til hjælp for sikringen af hovedstaden og på Vestsjælland nord for Korsør (hvis Fehmer Bælt spærringen ikke var lagt eller var blevet gennembrudt): 1976-77 som operationsofficer i brigadens panserbataljon (I/GHR).

* I 2. Sjællandske brigade, fra en placering vest for Fakse havde hovedopgave at imødegå landsætninger i Fakse Bugt eller luftlandsætninger bag denne ved modangreb eller forstærkning af kystforsvaret (fra dette var blevet bedre organiseret fra midten af 1970'erne). Brigaden havde også opgaver på Vestsjælland syd for Korsør (hvis Femer Bælt spærringen ikke var lagt eller var blevet gennembrudt) og forudså også – tøvende - opgaver på Lolland-Falster. 1973-74: Som næstkommanderende i brigadens opklaringseskadron (5 OPKESK/GHR). 1985-86 som chef for operationssektionen i 2. Sjællandske Kampgruppe, den kystforsvarsenhed, der efter mobilisering havde ansvaret for at forsvare kysterne om og øst for Fakse Ladeplads foran 2. Sjællandske Brigade (hvor vi nu ved, at den polske landgangsdivision ville blive landsat – vi ventede dengang, at det var sovjetiske marineinfanterister, som ville lande her).

* I Jyske Division: Som chef for divisionens mobiliserede ekstra pansrede bataljon 1989-91 (VII/JDR), der i min tid var fast underlagt 3. Jyske Brigade, som skulle forsvare området fra den nordlige del af Lübeck til Østersøkysten. Man må også medtage tiden som elev i 1978 på Forsvarsakademiets 'Føringskursus-II', der koncentrerede sig om operative problemer på armekorps- (dvs. LANDJUT-) og

divisionsniveau på halvøen. Kursuslederen var den daværende oberstløjtnant Jørgen Lyng.

* Ved Bornholms Værn: 1987-88 som chef for værnets stående styrke (KGR/BV) og – efter mobilisering – chef for en af værnets infanteribataljoner (I/BV).